

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 & Κλάδου, 105 65 Αθήνα
τηλ.: 3215 146/fax: 3215 147
e-mail: sadas-pea@tee.gr • www.sadas-pea.gr

'ARCHITEKTONES'
JOURNAL OF THE ASSOCIATION OF GREEK ARCHITECTS
Issue 34, Cycle B, July/August 2002
Vrysakiou 15 & Kladou, 105 65 Athens
tel.: 3215 146/fax: 3215 147

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Παναγιώτης Γεωργακόπουλος
Αντιπρόεδρος: Αλέξανδρος Βράκας
Γεν. Γραμματέας: Θανάσης Παπάς
Ταμίας: Γιώργος Χαλαμπιδής
Μέλη: Δημήτρης Αναστασιάδης
Κορίνα Δαγκλή
Παναγιώτης Δεσποτόπουλος
Ευάγγελος Λυροϋδίας
Δημήτρης Μαραβέας
Κώστας Μπαρδάκης
Γιώργος Παπασούλου
Γιώργος Πλατσάκης
Νίκος Σιαπκίδης
Σήφης Φανουράκης
Πετρούλα Φατούρου

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ-ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ
Παναγιώτης Γεωργακόπουλος

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συντακτών τους.
Οι επίσημες θέσεις του ΣΑΔΑΣ και των άλλων
Συλλόγων Αρχιτεκτόνων δημοσιεύονται στη στήλη
Δραστηριότητες του συλλόγου.

Τιμή τεύχους Δρχ. 1

ΕΚΔΟΤΗΣ

Σωτήρης Δημακόπουλος
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕ
Αθήνα: Βουλιαγμένης 49, 116 36 Αθήνα
τηλ.: 9235 487-9/fax: 9222 743
Θεσ/κη: Βασ. Όλγας 181
ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Όλγα Ερμανουηλίδου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιώργος Καλομηνίδης
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Κυριάκος Κοσμάς
ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
Αθήνα: Λάμπης Δορλίας, Βάνα Διαμαντοπούλου
Αρετή Κατή, Τάσος Σπανούδης, Ντίνος Δογορίτης
Θεσ/κη: Τέτα Μάη, Μαρία Θεοχαροπούλου
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Νίκη Δανηλίδου
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ
Γιώργος Βρεττάκος
DTP SERVICE
Extension, Γ. ΒΑΡΔΑΚΗΣ & ΣΙΑ ΟΕ
Φίλωνος 64 Δάφνη, τηλ.: 9735 563
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Περαντινός-Κανάκης ΟΕ
Φίλωνος 64 Χαραυγή, τηλ.: 9716 847
ΑΠΟΣΤΟΛΗ: Ευάγγελος Μοσχόφης

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

«Σημείωμα της σύνταξης» (σελ. 18)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

«Δραστηριότητες Δ.Σ. ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ» (σελ. 20)
Σ. Φανουράκης, «Τα ψεύτικα τα λόγια τα μεγάλα» (σελ. 22)
Θ. Κ. Παπάς, «"Τα ψεύτικα τα λόγια τα μεγάλα" η
δεύτερη ανάγνωση» (σελ. 24)
Β. Μποζινέκη-Διδώνη, «Λουίζα Μάρθα:
θραύσματα μνήμης» (σελ. 25)
Β. Παναγιωτοπούλου, «3 στιγμές + 1 αντίστιξη» (σελ. 26)
«Τιμητικές διακρίσεις σε έλληνες αρχιτέκτονες» (σελ. 28)
D. Gray, «Βραβεία Mies van der Rohe 2001» (σελ. 29)
Κ. Παπαϊωάννου, «Η δυαδικότητα στο κόσμο των αρχι-
τεκτόνων και της αρχιτεκτονικής» (σελ. 32)

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Το ιδιωτικό σύμπαν ως νέος δημόσιος τόπος:
Γ. Μ. Σαρηγιάννης, «Η ιστορική διάσταση της
αντίθεσης δημόσιου και ιδιωτικού χώρου» (σελ. 50)
Γ. Προκάκης, «Videor ergo sum» (σελ. 52)
Π. Μάντζου, «Η α-όρατη εγγύτητα της
ψηφιακής εποχής» (σελ. 55)
Β. Παναγιωτοπούλου, «Από τη Villa Savoye στο "σπίτι"
του Μεγάλου Αδελφού» (σελ. 56)
Π. Μαρτινίδης-Μ. Λεφαντζής, «"Μόλις Πριν" ή "Ήδη
Μετά" το τέλος του δημόσιου(;) χώρου» (σελ. 59)
Ε. Ασπρογέρακας, «Στοιχεία μεταμοντερνισμού στο
δημόσιο χώρο» (σελ. 61)
Α. Πεπέ «Η διαχείριση του δημόσιου χώρου
στην πόλη» (σελ. 65)
Γ. Μ. Σαρηγιάννης, «Η διαχείριση του δημόσιου και
ιδιωτικού χώρου από τις δυνάμεις καταστολής
της εξουσίας» (σελ. 68)
Ντ. Βαίου, «Δημόσιο/ιδιωτικό. Στερεότυπα φύλου και
αποκλεισμοί στην πόλη» (σελ. 70)
Β. Τεντοκάλη, «"Ο γάμος, ως εξημέρωση ενός άγριου
ζώου" Mark Wigley» (σελ. 74)
Α. Λυδάκη, «Όταν ο τόπος χάνεται... (τα υπόγεια της
Αθήνας)» (σελ. 77)
Κ. Ζαρκιά, «Ερυθραίοι πρόσφυγες στην Αθήνα. Μηχα-
νισμοί χωρικού αποκλεισμού» (σελ. 79)
Ν. Καζέρος, «Το ιδιωτικό και το δικό του» (σελ. 81)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ (σελ. 84)

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ (σελ. 87)

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κλαίρη Δήμα
Φάνια Δορκοφύκη
Γιάννης Ζερβός
Διονύσης Καννάς
Ειρήνη Κουφέλη
Αμαλία Κωτσάκη
Έλενα Λαϊνά
Μιχάλης Λεφαντζής
Βασιλική Παναγιωτοπούλου
Αναστασία Πεπέ
Κυριάκος Πιπίνης
Γιώργος Σαρηγιάννης
Νίκος Σιαπκίδης

Επιθυμία του Συλλόγου είναι, να αξιο-
ποιήσει τις απόψεις όλων των συναδέλφων
μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Είναι
δυνατόν, όλες οι συνεργασίες που θα απο-
στέλλονται στο περιοδικό, είτε υπό μορφή
παρουσιάσεων έργων, θέσεων και επιστολών
να καταχωρούνται στις σελίδες του.

Η Σ.Ε. ενημερώνει όλους τους συναδέλφους
που επιθυμούν να αποστείλουν υλικό, να τη-
ρούν τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές που
ισχύουν από το επόμενο τεύχος.

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥ-
ΜΕΝΑ ΣΕ ΔΙΣΚΕΤΑ ΚΑΙ ΝΑ ΣΥΝΟΔΕΥΟΝΤΑΙ
ΑΠΟ PRINT-ΟΤ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ.
ΓΙΑ ΑΡΘΡΑ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΩΝ Η ΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥΣ
ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΥΜΑΙΝΕΤΑΙ ΑΠΟ 1000-1200 ΛΕ-
ΞΕΙΣ (ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΠΑΡΑ-
ΠΟΜΠΩΝ Ή ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ), ΓΙΑ ΑΡΘΡΑ
ΕΠΙΚΑΙΡΩΝ 700 ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΓΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ
400 ΛΕΞΕΙΣ.

ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΗ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΓΙΑ ΠΕ-
ΡΑΙΤΕΡΩ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ Σ.Ε. ΤΟ
ΥΛΙΚΟ ΝΑ ΑΠΟΣΤΕΛΛΕΤΑΙ ΜΟΝΟ ΣΤΗΝ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ. ΤΟ ΙΔΙΟ
ΙΣΧΥΕΙ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΙΑ ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ.

Θα είναι πολύ χρήσιμο για όλους το περιοδι-
κό να ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ και να ασκείται κριτική για
το περιεχόμενο και την εμφάνισή του από
όλους τους συναδέλφους.

ΤΟ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΣΥΜΠΑΝ ΩΣ ΝΕΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΠΟΣ;

Η πόλη, ως προνομιακό πεδίο εκδήλωσης των κοινωνικών σχέσεων, είναι σήμερα ένας «τόπος» ζωής; Ο δημόσιος χώρος της πόλης, «πυκνωτής» της κυρίαρχης οικονομικής δομής, των μεταβαλλόμενων κοινωνικών σχέσεων, του πολιτικού στοιχείου, παράγεται και εξελίσσεται ιστορικά μέσα από προσθήκες, απώλειες, υπερβάσεις, ανακατατάξεις. Στην εποχή μας παρατηρείται συρρίκνωση του δημόσιου χώρου της πόλης τόσο σε μέγεθος, αλλά κυρίως σε περιεχόμενο και νόημα. Το δημόσιο, παρότι διατηρεί τον τυπικό χαρακτήρα του, κυριαρχείται όλο και περισσότερο από ιδιωτικές λειτουργίες. Είναι δυνατόν να ανακτήσουμε το χαμένο δημόσιο χώρο της πόλης; Μέσα από ποιες «συναντήσεις» θα μπορέσουμε να προκαλέσουμε την εκροή του νοηματικού περιεχομένου του; Μπορεί άραγε να ανακτηθεί ως «συμβολικός διαμεσολαβητής», που ξαναχτίζεται και αναπλάθεται καθημερινά στη φαντασία των «ενοίκων» του; Ποιος μπορεί να αρνηθεί πως η τηλεόραση και τα παρεπόμενά της αυξάνουν τη γνώση μας για τα όσα διαδραματίζονται στην κοινότητα; Μήπως όμως αναχαιτίζουν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο και τη δυνατότητά μας να μετατρέψουμε τούτη τη γνώση σε πολιτική δράση; Μια νέα ηθική μοιάζει τότε να σκιαγραφείται, μια αγχώδης επικοινωνία που παράγει σχέσεις για να τις καταναλώνει. Μια κοινωνία της διαφάνειας που παραχωρεί το δημόσιο χώρο στα ψυχρά ηλεκτρονικά μάτια, σε μια «εκούσια αυτοεπιτήρηση», πρόληψης εγκληματικότητας. Ένα διεθνές δίκτυο παρακολούθησης που προωθείται άκριτα, με νόμους και τερτίπια, «για το καλό όλων». Το υποκείμενο διαδικτυωμένο και πανταχού παρόν αποπροσανατολίζεται, κινούμενο σε ιδιωτικοποιημένους δημόσιους χώρους: «θύλακες απομόνωσης», που λειτουργούν ως «καθιστικά» με τις αναμενόμενες ανέσεις τους. Πολυτελείς χώροι, ενταγμένοι σε ιδιωτικούς χώρους της κυρίαρχης τάξης μετατρέπονται κυριολεκτικά πια σε χώρους «αποκλεισμού» για τους «παρίες» της δημόσιας σφαίρας. Παρατηρητής ταυτόχρονα και παρατηρούμενος, το υποκείμενο, λειτουργεί ως ηθοποιός μέσα στην ίδια του τη ζωή. Το ιδιωτικό του σύμπαν δημοσιοποιείται. Διαστρεβλώνοντας έτσι την καθημερινότητά του, συγκροτεί μια «παγκόσμια συμβολική γλώσσα εικόνων», η οποία λειτουργεί μυθοποιητικά στις συνειδήσεις των μαζών, που εγκλωβισμένες τώρα πια στο θέαμα ακυρώνουν τη σκέψη του. Οι έμφυλοι διαχωρισμοί, άνδρας-γυναίκα, σε αντιστοίχιση δημόσιο-ιδιωτικό, αντί να οσμώνονται, γίνονται όλο και πιο διαφανείς. Ταυτόχρονα η πόλη μέσα από το διογκούμενο κύμα μεταναστεύσεων, αντί να εκδιπλώνεται ως τόπος όπου ιδιαίτερες ομάδες (οικονομικοί μετανάστες-πρόσφυγες) επιχειρούν την κοινωνική ενσωμάτωσή τους, παραδινόμενη όλο και περισσότερο σε ιδιωτική χρήση και κατανάλωση, με την ιθαγενή ανδρική ταυτότητα να «επιβιβαιώνει την (έδαφο)κυριαρχία της», λειτουργεί ουσιαστικά ως «θύλακας» αποκλεισμών. Ως έχουσα δε και ανταλλακτική αξία συμμετέχει στο παγκοσμιοποιημένο χρηματιστήριο των αξιών. «Το ιδιωτικό υποδύεται το δημόσιο». Εν τέλει ο προβληματισμός για το δημόσιο χώρο της πόλης είναι πολιτικό ζήτημα. Η αρχιτεκτονική για να συμβάλει στη «λειτουργία» του ως τέτοιου, ίσως θα πρέπει να χειραφετηθεί από τις «εύφορες συσκευασίες», που κάθε φορά δελεαστικά της προτείνουν να αναπαραστήσει...

Άποψη της έκθεσης «European Union Prize for Contemporary Architecture-Mies van der Rohe Award 2001» στο Ιστορικό Κτίριο Πρυτανείας του ΕΜΠ

**«ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΤΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ»**

Μετά τη κατάθεση για κύρωση, στη Βουλή των Ελλήνων, στις 21 Μαΐου 2002, του «Σχεδίου νόμου για τη προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», διαπιστώσαμε ότι οι προτάσεις που είχαμε υποβάλει στον Υπουργό πολιτισμού και τη Βουλή των Ελλήνων δεν ελήφθησαν υπόψη, (σχετ. έγγραφο Α.Π.28434-24/1/2002).

Το Νομοσχέδιο παραδέχεται μεν τη βασική διάρθρωση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Ακίνητη, Κινητή και Αυλή, αλλά αγνοεί τη διάρθρωση της Ακίνητης Κληρονομιάς σε Αρχιτεκτονική και Αρχαιολογική.

Το Νομοσχέδιο αγνοεί ότι η παραπληρωματική σχέση μεταξύ της «Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς» και της «Αρχαιολογικής Κληρονομιάς» είναι κατοχυρωμένη όχι μόνον επιστημονικά, στα αλληπάλγηλα κείμενα που προκύπτουν στα πλαίσια της διεθνούς συνεργασίας μη κυβερνητικών οργανώσεων, (N.G.O.), όπως το ICOMOS, αλλά και θεσμικά στις αντίστοιχες Συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, κυρωμένες με νόμους του Ελληνικού Κράτους, (N.2039/92 και N.1127/81).

Το Νομοσχέδιο αγνοεί την ύπαρξη της έννοιας της «Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς» και της έννοιας της «Ολοκληρωμένης Συντήρησης», (Integrated Conservation), όπως αυτές διατυπώθηκαν ήδη από το 1975 στον «Ευρωπαϊκό Καταστατικό Χάρτη της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς» και στη «Διακήρυξη του Άμστερνταμ», διακήρυξη της τότε Συνόδου των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και όπως τελικά θεσπίστηκαν το 1985 με τη «Σύμβαση για τη προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης» – Γρανάδα 1985, (κυρώθηκε, N.2039/92).

Το Νομοσχέδιο αγνοεί ότι η υιοθέτηση «Πολιτικής Ολοκληρωμένης Προστασίας», (αρθ. 10 του Ν. 2039/92), σύμφωνα με την οποία, η διατήρηση και η αξιοποίηση των πολιτιστικών αγαθών, έχει αναχθεί σε πρωταρχικό στόχο, σε όλα τα επίπεδα του αναπτυξιακού σχεδιασμού, αποτελεί συμβατική υποχρέωση των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Γι αυτό το λόγο ανανέωσαν στη Μάλτα το 1992 τη σύμβαση, που είχαν υπογράψει στο Λονδίνο το 1969, για τη προστασία της «Αρχαιολογικής Κληρονομιάς» και την επικαιροποίησαν στο πνεύμα της «Ολοκληρωμένης Συντήρησης», (αρθ.5, Σύμβ. Μάλτας 1992 – Η Ελλάδα την υπέγραψε 16/1/1992, μέχρι σήμερα δεν την έχει κυρώσει).

Το Νομοσχέδιο αγνοεί ότι το νομικό τμήμα του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει εκδώσει οδηγίες για την προστασία της

Αρχιτεκτονικής, της Αρχαιολογικής και της Κινητής Κληρονομιάς, με σκοπό να διευκολύνει τις Ευρωπαϊκές χώρες στην διαδικασία προσαρμογής των εθνικών νομοθεσιών στο πλαίσιο των αρχών της «Ολοκληρωμένης Προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» «Patrimoine culturel. Programme de cooperation et d'assistance technique. Orientation pour le developpement de legislations et de systemes de gestion du patrimoine culturel – 2000 COUNCIL OF EUROPE
Partie A - Directive sur la protection du patrimoine architectural
Partie B - Directive sur la protection du patrimoine archeologique
Partie C - Directive sur la protection du patrimoine mobilier
Conclusions – La conservation intègrée
Le développement durable
La participation de la société»

Πρέπει με σαφήνεια και πληρότητα να διευκρινισθεί στη συλλογική συνείδηση και στο θεσμικό πλαίσιο η θέση που κατέχει και που θα έπρεπε να κατέχει η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά σε σχέση με τις άλλες συνιστώσες της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, δηλαδή την Αρχαιολογική, την Κινητή και την Άυλη.

Μια σύγχρονη πολιτιστική πολιτική της χώρας μας δεν μπορεί να είναι σε σύγκρουση με εκείνη που έχει διαμορφωθεί, με την συνυπογραφή της Ελλάδας, στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης από την σύστασή του μέχρι σήμερα.

Θεμέλιοι λίθοι αυτής της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πολιτικής είναι:

- α) «Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση» – Παρίσι 1954 (κυρώθηκε το 1962)
- β) «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς» – Λονδίνο 1969, (κυρώθηκε, N.1127/81)
- γ) «Σύμβαση για τη προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς» – Παρίσι 1972, (κυρώθηκε, N.1126/81)
- δ) «Σύμβαση για τη προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης»-Γρανάδα 1985, (κυρώθηκε, N. 2039/92)
- ε) «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς -Αναθεωρημένη» – Μάλτα 1992

Αναγκαία και ικανή συνθήκη για τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι η ουσιαστική ενεργοποίηση των σχετικών συμβάσεων που η Ελλάδα έχει υπογράψει και κυρώσει, δηλαδή των α), β), γ), δ) ενώ όσον αφορά την ε) που έχει μόνον υπογράψει, η χώρα μας πρέπει να προχωρήσει στην άμεση κύρωσή της. Η στρατηγική της «Ολοκληρωμένης Συντήρησης» της Πολιτιστικής Κληρονομιάς αποτελεί επιστημονικό και θεσμικό μονόδρομο στα πλαίσια της φιλοσοφικής αντίληψης για μια ισόρροπη, βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη.

Τα ψευτικά τα λόγια τα μεγάλα

● Σήφης Φανουράκης ● μέλος ΔΣ του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ

Ο Κλάδος περνά μια βαθιά κρίση –ιδιαιτέρα– μια αποδιοργάνωση, με κύριο χαρακτηριστικό: Την «αποστροφή» των μελών του από τις συλλογικές διαδικασίες.

Είναι φανερό ότι αυτή η κρίση δεν οφείλεται σε «κόπωση», αλλά στην έλλειψη συγκεκριμένης πολιτικής και στη σταδιακή εγκατάλειψη της επιστημονικής υπόστασης των αρχιτεκτόνων.

Αυτή η κρίση αποτελεί την ύστατη μαρτυρία μιας διφορούμενης πολιτικής, που ταλαντεύεται ανάμεσα, σε «φτωχούς στόχους» και σε «εκσυγχρονιστικούς διαλόγους» με τις εκάστοτε κυβερνητικές πολιτικές στο όνομα του «εξορθολογισμού».

Ο κλάδος προκαθόρισε το «πεπρωμένο» του, όταν –κάθε φορά– έγινε φορέας πολιτικών επιλογών με τις οποίες είναι άσχετος ή που τον αφορούν μόνο σε μια προοπτική παράλληλης πορείας με τις γενικότερες κυβερνητικές επιλογές για τα προβλήματα του κλάδου, της αρχιτεκτονικής, της ποιότητας του περιβάλλοντος στον κορυφαίο στόχο της «Μεγάλης ιδέας» της Ολυμπιάδας.

Η σχέση του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ με το «σώμα» των αρχιτεκτόνων της χώρας, δεν είναι ούτε δεδομένη, ούτε αδιάφορη, αλλά ούτε είναι καθορισμένη από δοκιμασμένες πολιτικές άλλων εποχών, όπου δεν έχουν πια κανένα αντίκρισμα.

Η Π.Ε.Α. –ιδιαιτέρα την τελευταία δεκαετία– είναι λιγότερο αξιόπιστη και αποτελεσματική, απ'όσο θέλαμε να πιστεύουμε.

Οι οποίες επινοήσεις, «συμμαχίες» και προγραμματικές «συμφωνίες» φαίνεται ότι αρχίζουν να κουράζονται, ενώ οι περισσότερες φωνές διαμαρτυρίας δεν κατάφεραν ποτέ να «σαλπάρουν» και κινδυνεύουν να χαρακτηριστούν ως «γκρίνια».

Από την άλλη, ο Έλληνας αρχιτέκτονας είναι υποχρεωμένος να ασκεί το επάγγελμα με βάση ένα απαρχαιωμένο θεσμικό πλαίσιο ενώ η πολιτεία τον αναγνωρίζει ως «μηχανικό», που συμπιέζεται στο «μηχανισμό» του Τ.Ε.Ε.

Είναι υποχρεωμένος να παράγει αρχιτεκτονικό έργο σε συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτισμικές δομές, όπου επικρατεί η σύγκρουση του συλλογικού οράματος και της καθημερινότητας. Αδυνατεί να εκφράσει τη διαμαρτυρία του για τη διαμόρφωση του δομημένου περιβάλλοντος και όταν προσπαθεί να το κάνει, συνήθως καταφεύγει, είτε σε «μοναχικές» αυτοπιστικές προτάσεις, είτε προτάσεις που μένουν στα «συρτάκια» ανεφάρμοστες.

ΑΝΥΠΑΡΞΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΛΑΔΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Η πανθομολογούμενη αναποτελεσματικότητα των συλλογικών οργάνων των αρχιτεκτόνων δεν αποτελεί βέβαια οργανωτικό πρόβλημα. Οφείλεται κύρια στην αφερεγγυότητα της πολιτικής που αυτά ασκούν και αφορά στο μέλλον του κλάδου και της αρχιτεκτονικής.

Η τωρινή πολιτική και συνδικαλιστική πρακτική των συλλογικών οργάνων του κλάδου δεν υπόσχεται πλέον καμία προοπτική. Και από τη στιγμή που το αναγνωρίζουμε και το ομολογούμε δεν μπορούμε να «εθελουφλούμε» και να ασχολούμαστε με «οργανωτικά προβλήματα» ή πώς θα «εκσυγχρονίσουμε» τις θέσεις μας με στόχο να γίνουμε αρεστοί στην πολιτική εξουσία ή να εξυπηρετήσουμε προσωπικούς πολιτικούς ή και άλλους στόχους.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κλάδος είναι παραδόξως και πέρα από την Αρχιτεκτονική. Και δεν χωρεί καμία νοσταλγία και τύψη και καμία αποκαλυπτική προφητεία για να διαπιστώσουμε ότι, τα βαθυστόχαστα προγράμματα δράσης και τα οργανωτικά μοντέλα αδυνατούν να σταματήσουν την πορεία των πραγμάτων, σε μια εποχή των «εφήμερων φρονιμάτων».

Η τωρινή πλειοψηφία του Δ.Σ. του συλλόγου δεν έχει ούτε ιδεολογικό στίγμα, αλλά ούτε υιοθετεί τον πολιτικό ρεαλισμό. Έχει επιλέξει ένα μοντέλο διακυβέρνησης, το οποίο στηρίζεται σε ένα σύστημα όπου: Προσωποποιείται η πολιτική με μυστικές συμφωνίες μεταξύ των «ισχυρών» παραγόντων του κλάδου και περιφρονείται κάθε μορφή πολιτικού διαλόγου ατόμων ή συλλογικότητας.

Η πλειοψηφία του Δ.Σ. δεν επιλέγει την πολιτική, αλλά ένα ακροβατικό εμπειρισμό, χωρίς να στοχεύει σε ένα συνολικό πολιτικό σχέδιο για το θεσμικό πλαίσιο άσκησης του επαγγέλματος και για την πλήρη αυτοτέλεια του κλάδου από το Τ.Ε.Ε.

Έτσι όμως, η πολιτική λειτουργία περιστέλλεται σε σκέτο τακτικισμό και αυξάνεται η ανυποληψία και η ακυβερνησία του κλάδου.

Είναι αλήθεια ότι σε μια εποχή «των εφήμερων φρονιμάτων», στην περιφέρεια εμφανίζεται μια τάση απόρριψης της ενότητας στην έκφραση του κλάδου και μία ανά-δίπλωση σε μύθους αυτάρκειας και απόσχισης, που βασίζονται σε μια προηγούμενη αλλά και τωρινή αρνητική δράση του συλλόγου.

Από τη στιγμή που η πλειοψηφία του Δ.Σ., δεν προτιμά πλέον, ούτε το δρόμο της ιδεολογίας, αλλά ούτε και του πολι-

τικού ρεαλισμού, ερωτοτροπεί με την αναποτελεσματικότητα, την έλλειψη πολιτικής βούλησης και την ανικανότητα, χωρίς να μπορεί να αναπαραχθεί ως πραγματική και συνδικαλιστική εξουσία και το μόνο που επιτυγχάνει είναι να μετατρέψει το σύλλογο σε ένα «διαχειριστικό μηχανισμό» χωρίς πολιτική βούληση.

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΑ ΨΕΥΤΙΚΑ ΛΟΓΙΑ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ...

Η θητεία του τωρινού Δ.Σ. έχει φτάσει στο τέλος της και βρισκόμαστε στο ίδιο σημείο εκκίνησης.

Ο προγραμματισμός του συλλόγου για τη διετία 2000-2002 αναμασάει τους προηγούμενους και απλά είναι περισσότερο «βαθυστόχαστος» χωρίς ΟΡΑΜΑ και ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Και πώς θα μπορούσε άραγε ένας τέτοιος προγραμματισμός να είναι σε «αντιστοιχηση» με τις δράσεις σε πανελλαδικό επίπεδο, αφού δεν προσφέρει κάτι το νέο, κάποιο ΟΡΑΜΑ; Πώς θα μπορούσε ένας τέτοιος προγραμματισμός χωρίς πολιτική να «κινητοποιήσει» τον κλάδο για την επίλυση των θεσμικών μας προβλημάτων και την προώθηση και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής και της υιοθέτησης μιας εθνικής πολιτικής για την αρχιτεκτονική;

Η πλειοψηφία του Δ.Σ. χωρίς ιδεολογία, ή πολιτικό ρεαλισμό δεν προώθησε αυτά τα προβλήματα, ούτε σε επίπεδο οργανωμένης συζήτησης.

Και πώς άραγε να προωθηθούν αυτά τα προβλήματα όταν η πλειοψηφία του Δ.Σ. προτιμά τον τακτικισμό και τις «μυστικές» συμφωνίες;

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μια τέτοιας δράσης θα μπορούσε να αναφερθεί η νέα θέση για την ανέγερση του Μουσείου Ακρόπολης!

Και πώς άραγε να «συγκινηθεί» ο κλάδος για την προώθηση και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής, όταν στερείται εθνικής πολιτικής για την αρχιτεκτονική και «εναποθέτει τις ελπίδες» του στο Δίκτυο Αρχιτεκτονικής;

Ο Γραμματέας του συλλόγου (στο τέλος της θητείας του) ανασύρει το μύθο της οργανωτικής δομής του κλάδου και τον επανα-προτείνει ως «ηρημιστικό βοτάνι» για τη λεγόμενη «ανάδραση της Πανελληνίας Ένωσης»

Και μάλιστα τον επανα-προτείνει όχι στα θεσμοθετημένα όργανα του κλάδου, αλλά στη λεγόμενη συνάντηση του Δ.Σ. με τους Προέδρους των συλλόγων της χώρας!

Σε μια συνάντηση, στην οποία το Δ.Σ. δεν είχε καν συζητήσει, ο γραμματέας χωρίς καν να έχει τη συμφωνία αυτών που τον εξέλεξαν ως γραμματέα, με γραπτή εισήγηση, προτείνει ένα νέο οργανωτικό σχήμα το οποίο βασίζεται: Στις «συμφωνίες συμφερόντων» των αντιπροσώπων του κέντρου και της περιφέρειας, με κύριο στόχο την προπαγανδιστική εικόνα μιας υποτιθέμενης νέας οργανωτικής δομής.

Έτσι σύμφωνα με αυτή τη νέα δομή, ο κλάδος εμφανίζεται ως μία εξουσία «αριστοκρατικού τύπου», όπου καταργούνται οι παρατάξεις και κάθε έννοια συλλογικότητας.

Ο γραμματέας του συλλόγου, σε μια «συντεταγμένη προοπτική» αντικαθιστά την παραταξιακή λογική με ένα αριστοκρατικό «σώμα»: Τις «λίστες αρχιτεκτόνων που προτείνονται από καθορισμένο αριθμό συναδέλφων» με στόχο, την ανάληψη πρωτοβουλιών πανελλαδικού χαρακτήρα για τη σωτηρία του κλάδου! Ο τρόπος, ο χρόνος και ο τόπος που γίνεται μια τέτοια πρόταση καταδεικνύει και το στίγμα της ιδεολογικής και πολιτικής δράσης, που είναι: Η ενίσχυση των ασταθών πολιτικών συνειδήσεων και η περιστολή της πολιτικής σε τακτικισμό, σε συνδυασμό με την περιφρόνηση σε κάθε είδος δημοκρατικού διαλόγου των συλλογικότητας.

Έτσι ζυμώνεται μια πολιτική ενός νέου μοντέλου λειτουργίας του συλλόγου, όπου προωθείται η προσωποποίηση της πολιτικής, με μυστικές συμφωνίες των «ισχυρών παραγόντων του κλάδου».

Μια τέτοια σύγχρονη εικόνα της οργανωτικής δομής του κλάδου προωθείται ως σύμβολο οργάνωσης και λειτουργίας, η οποία παραπέμπει σε μια προσομοίωση, σε ένα ομοίωμα, με κύριο χαρακτηριστικό: Την κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική και δημοκρατική από-πραγματοποίηση του κλάδου.

Οι απόψεις του Γραμματέα βέβαια, δεν είναι προσωπικές, αλλά αποτελούν τη συνισταμένη των «απόψεων» μιας συγκεκριμένης πλειοψηφίας που προωθεί τις «εκσυγχρονιστικές» πολιτικές των κυβερνητικών επιλογών και τους προσωπικούς πολιτικούς ή και άλλους στόχους των ατόμων προεδρείου.

Και είναι τουλάχιστον «τραγελαφική» η δράση του Δ.Σ. της Π.Ε.Α. για δύο χρόνια, αφού δεν κατάφερε να υλοποιήσει τις βασικές προτάσεις του προγραμματισμού, που οι ίδιοι αποδέχθηκαν. Και ενώ, στον προγραμματισμό αναφέρεται ότι θα πρέπει να συγκροτηθεί η λειτουργία τοπικού τμήματος της Αττικής, όταν μπήκε σε ψηφοφορία στην αντιπροσωπεία της 8ης/12/01 οι ίδιοι, με το κόλπο της έλλειψης απαρτίας, το εμπόδισαν.

Ενώ ψήφισαν στον προγραμματισμό τόσες και τόσες σελίδες για την προώθηση της Αρχιτεκτονικής, στο τέλος «βολέυτηκαν» να προωθήσουν δήθεν μια εθνική πολιτική για την Αρχιτεκτονική στο «Δίκτυο της Αρχιτεκτονικής», που ουσιαστικά αποτελεί την επιστημονική ήττα του κλάδου.

Κλείνοντας θα 'λεγα ότι η Π.Ε.Α. θα πρέπει επιτέλους να αποκτήσει πολιτική βούληση και πολιτικές για την προώθηση των μεγάλων προβλημάτων του κλάδου και να σταματήσει να αποτελεί το χώρο για την προσωπική, συνδικαλιστική και πολιτική «αναβάθμιση» του εκάστοτε Προεδρείου.

«τα ψευτικά τα λόγια τα μεγάλα» η δεύτερη ανάγνωση

• Θανάσης Κ. Παππάς • Γεν. Γραμματέας ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

Διάβασα στο ΕΔ του ΤΕΕ (τ. 2194) το κείμενο του συνεργάτη της Συσπείρωσης και μέλους του ΔΣ Σ. Φανουράκη. Το κείμενο φιλοξενείται γιατί «κόπηκε» από το περιοδικό Αρχιτέκτονες με την αιτιολογία κατά τη συσπείρωση ότι ... ασκεί συνδικαλιστική κριτική στο Γ. Γραμματέα! Τα υπόλοιπα που ακολούθησαν φωτίζονται από την ίδια τη συντακτική επιτροπή.

Νομίζω ότι όποιος πραγματικά ενδιαφέρεται μια ολόκληρη διετία για την προοπτική του κλάδου έγκαιρα και συγκεκριμένα παρεμβαίνει με συγκεκριμένες θέσεις στον κατάλληλο χρόνο, χωρίς να περιμένει την περίοδο των εκλογών να θυμηθεί την πορεία του κλάδου και τα αμαρτήματα του ΔΣ.

Πρέπει να τονίσω ότι ο απολογισμός δράσεων διετίας 2000-2002 του ΔΣ που φτάνει στους αρχιτέκτονες της χώρας είναι για σχόλια και κριτική. Βρισκόμαστε λοιπόν με αφορμή το κείμενο αυτό και γενικότερα τα λιβελογραφήματα της Συσπείρωσης μπροστά σε ένα κλασικό δείγμα μεταμορφώσεως εκδήλωσης που παρουσιάζεται η «άλλη αφήγηση» μιας διετίας που αντιπροσωπεύει τη δική της εκδοχή της αλήθειας(!)

Όμως ο μηδενισμός είναι καταστροφική. Δε θα απαριθμήσω δράσεις και

αντιστοιχήσεις προγραμματισμού – απολογισμού αλλά θα πω κάτι έγινε για να κινητοποιούνται όψιμα σαν να αφυπνίστηκαν βίαια. Γνωρίζω όμως καλά πως η συνεχής μεταρρυθμιστική δράση είναι δυνατή μόνον όταν οι πλειοψηφίες μετέχουν ευθέως στην άσκηση πολιτικής, όταν γίνεται αντιληπτή από τους συναδέλφους μας

Ορισμένοι, ακόμα και συνεργάτες της Συσπείρωσης, δε χρειάζεται να δρουν. Αρκεί να αντιδρούν με κύριο σκοπό τη βεβαίωση της ύπαρξης και της ωφελιμότητάς τους.

Η διαφορά είναι ότι εμείς ως παρεμβατική δύναμη προτείναμε και προωθήσαμε δράσεις (που πολλές είχαν τη σύμφωνη γνώμη του καταγγέλλοντος – αν όχι όλες) ενώ αυτός/αυτοί μπορούν αζημίως να αρκούνται στην άρνηση, τη γκρίνια και τη μίζερια. Δε βαρέθηκαν τόσα χρόνια να αναπαράγουν το ασήμαντο και να συμπεριφέρονται δισυπόστατα όταν κάποιες φορές αμήχανα συμμετέχουν στις επεξεργασίες του «κακού προεδρείου» του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ;

Νομίζω ότι εκτός από την κριτική κάποιες στιγμές έρχεται και η περίοδος της αναγκαίας αυτοκριτικής. Υπάρχει αυτή η λέξη γι' αυτούς που με αμετροέπεια και λάσπη συκοφαντούν και σπιλώνουν ό,τι βρουν μπροστά τους;

Λουίζα Μάρθα: Θραύσματα μνήμης

• Βούλα Μποζινέκη-Διδώνη • αρχιτέκτων

Στιγμές του παρελθόντος χρόνου, ο οποίος παρά τις προβλέψεις και τα προγράμματα για το μέλλον με προσδοκίες και αισιοδοξία, επεφύλαξε τις δικές του εκπλήξεις. Ελάχιστοι χρόνοι, μιας μέρας ή μιας στιγμής, που όμως έχουν αποκτήσει μια διάρκεια αιωνιότητας, έχοντας χάσει την αυστηρά περιορισμένη χρονική τους διάσταση. Θραύσματα μνήμης, όπως τα όστρακα αρχαίων πύλων, που το καθένα έχει μια σπάνια αξία ανασυνθέτοντας την ολοκληρωμένη μορφή. Στιγμές από φιλικές συναντήσεις, συνεργασίες, διαλόγους, αγώνες, άπειρες ώρες συλλογικής δουλειάς πάντα σε εθελοντική βάση υπέρτατης προσφοράς για το «κοινό καλό», γι' αυτόν τον «αγαπημένο τόπο», για την «πρόοδο και ευτυχία» των νέων ανθρώπων, για όλα αυτά τα ιδανικά της ελευθερίας, του ήθους, της βαθιάς αξιοπρέπειας, της συνέπειας, που χαρακτήριζαν τη Λουίζα.

Μάιος του 2000 στη Διεθνή Συνάντηση για την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά στη Σαντορίνη. Η Λουίζα, μέλος της οργανωτικής επιτροπής, με την ήρεμη και αποφασιστική δυναμική της παρουσίας στο επίκεντρο των συζητήσεων.

Μνημείο-μνήμη, η ζωντανή ιστορία του κάθε τόπου, των αγώνων του λαού που πρέπει να προβληθεί, να διαφυλαχτεί, κληρονομιά στις επόμενες γενιές.

Η Λουίζα υποστήριζε αυτές τις ιδέες με πάθος, με καθημερινούς αγώνες, με νεανικό ενθουσιασμό, από τότε που συμμετείχε στην ίδρυση του Ελληνικού ICOMOS, μέχρι την τελευταία στιγμή.

Μ' ένα πλατύ χαμόγελο, με το βαθύ διερευνητικό και στοχαστικό γαλάζιο βλέμμα της, έπειθε και διαμόρφωνε απόψεις και συμπεράσματα.

Η προστασία της περιοχής του Σχοινιά-Μαραθώνα από την κατασκευή του κωπηλατοδρομίου την είχε απασχολήσει υπέρμετρα τον τελευταίο καιρό. Δεν δίστασε να θυσιάσει πολύ από τον προσωπικό της χρόνο, στην διοργάνωση ημερίδων, στην κινητοποίηση της ελληνικής και της διεθνούς κοινής γνώμης με αλληλογραφία, ψηφίσματα, δημοσιεύσεις στον Τύπο. «Κάτι θα καταφέρουμε για να σωθεί αυτός ο σπουδαίος ιστορικός τόπος», έλεγε.

Ο αγώνας της για να μη χτιστεί στη Θέση Μακρυγιάννη το νέο Μουσείο της Ακρόπολης, ώστε να διαφυλαχτεί ο αρχαιολογικός χώρος στο σύνολό του, ήταν συνεχής, με συνέπεια και αποφασιστικότητα.

Με την ίδια αγωνιστικότητα αφιέρωσε τον πολύτιμο προσωπικό της χρόνο για τη διάσωση των «Μνημείων σε Πόλεμο» με αφορμή το βομβαρδισμό της Σερβίας. Συμμετείχε ενεργά σε όλες τις διοργανώσεις των διεθνών συναντήσεων του ICOMOS με θέμα «Νέες Πόλεις πάνω σε παλιές» και ιδιαίτερα τον Απρίλιο του 2001 στην Σπάρτη με θέμα «Πόλη Δημοκρατία και Πολιτική».

Η Μακρόνησος και ο χαρακτηρισμός της ως τόπος ιδιαίτερης ιστορικής σημασίας, οφείλει πολλά στη Λουίζα.

Η συμμετοχή της στην έκθεση «Τύπος και Μνημεία» ήταν αποκαλυπτική. Με μεθοδικότητα, γνώση και υπομονή εργάστηκε άπειρες ώρες με στόχο να προβληθούν τα προβλήματα της προστασίας των μνημείων σε βάθος με στόχο την ευαισθητοποίηση-κινητοποίηση του κοινού. Παράλληλα ενδιαφερόταν για τις νέες τάσεις της αρχιτεκτονικής για μια γενικότερη παιδεία για τα «νέα παιδιά, γι' αυτά αγωνιζόμαστε», επαναλάμβανε. Έτσι σκεφτόταν η Λουίζα. Με μια βαθιά εσωτερικότητα και ενόραση. Αποζητούσε «θετική ενέργεια» και «αγάπη», που η ίδια απλόχερα έδινε γύρω της με μια βαθιά φιλοσοφημένη και συνεπή συνείδηση προσφοράς.

Στο βιογραφικό της Λουίζας Μάρθα δεν μετράνε μόνο τα έργα και οι αγώνες της για όλα όσα έκανε, αλλά το ιδιαίτερο φως με το οποίο φώτισε παραδειγματικά αυτές τις στιγμές.

Η φράση-κλειδί στήριξης και ενθάρρυνσης για όλους τις ύστερες ώρες, ήταν η τελική διαπίστωση πως:

– «Ναι, τελικά τίποτε δεν πάει χαμένο».

3 στιγμές + 1 αντίστιξη

• Βασιλική Παναγιωτοπούλου • αρχιτέκτων

Στιγμή πρώτη: Διάλεξη Mario Botta, Αθήνα 8 Απριλίου 2002

Σ' ένα πολύ-συλλεκτικό ηλικιακά ακροατήριο, ο «διεθνής» αρχιτέκτονας, νομάδας πια κι αυτός, παρουσιάζει για μια ακόμη φορά το πολύ-δημοσιευμένο έργο του. Τι άραγε περιμένουν ν' ακούσουν οι συνωστισμένοι «αρχιτέκτονες»; Και τι εκείνος προσφέρει; Τα «τέλεια» κτίρια που παρουσιάζει, τι ορίζοντα είναι δυνατόν να σκιαγραφήσουν στις «χαμένες προσδοκίες» μας –των αρχιτεκτόνων–, υπάρχει κάτι που δεν γνωρίζουμε κι εκείνος σήμερα αποφάσισε να μας το αποκαλύψει; Η φύση, το τοπίο, τα υλικά, το φυσικό φως, είναι η μαγιά του σύμπαντός του. «Το κοινό και το κύριο» δηλαδή, που βροντοφώναζε ο Κωνσταντινίδης. Τότε γιατί τέτοια μάζωξη; Ίσως να είναι σημάδια των καιρών, η παντοδυνα-

Στιγμή δεύτερη: Έκθεση «European Union Prize for Contemporary Architecture, Mies van der Rohe Award 2001», Ιστορικό Κτίριο Πρυτανείας ΕΜΠ, Αθήνα 15 Απριλίου-17 Μαΐου 2002

Η Έκθεση είναι αφιερωμένη στη μνήμη του Γιώργου Σημαιοφορίδη, που είχε προσωπικά συνεισφέρει για τη φιλοξενία της στη χώρα μας. Έτσι για πρώτη φορά η Αθήνα έχει την ευκαιρία να γνωρίσει 37 «υπέροχους» αρχιτέκτονες, όπως τους χαρακτηρίζει δημοσίευμα του ημερήσιου τύπου. Αφορά δε τις διακρίσεις που απονέμονται κάθε δύο χρόνια, τα ευρωπαϊκά «Όσκαρ» αρχιτεκτονικής όπως τα επονομάζει η παντεπιστημιακή «κοινωνία του θεάματος», από το ίδρυμα Mies van der Rohe για το 2001. Μια έκθεση βραβείων κτισμένου χώρου παραμένει πάντα ένα εικαστικό γεγονός, γιατί η πραγματοποιημένη αρχιτεκτονική είναι πρώτιστα ένα χωρικό συμβάν και ίσως έτσι θα έπρεπε να προσεγγίζεται. Ξανά(!) υπερήφανοι λοιπόν, δύο ελληνικές συμμετοχές διακρίνονται: αυτή της Ζωής Σαμούρκα για μια ιδιωτική κατοικία στο Ψυχικό και της ομάδας Τσιγαρίδα-Σκουβάκλη-Καλογήρου για τις νέες πύλες της Ηλεκτρο στη Θεσσαλονίκη. Η συζήτηση αφορά την τοπικότητα. Το βραβείο κερδίζει ο ισπανός Ραφαέλ Μονόε για το Kursaal Centre στο Σαν Σεμπάστιαν, ένα έργο που όπως διαβάζουμε «εναρμονίζεται σε ένα μοναδικό περιβάλλον και βοηθά στο δέσιμο της πόλης με το τοπίο»(!). Εάν κοιτάξουμε και τις 37 συμμετοχές με μια ματιά απελευθερωμένη από προεξαγγελθέντα μηνύματα τοπικότητας, αν μπορούσαμε να ξεφύγουμε από την αποθέωση του έργου και την επωνυμία του δημιουργού του, αν στραφούμε στην οικειότητά του, στη μικροκλίμακα των όψεών του, τότε ίσως διαπιστώσουμε ότι η σωματικότητα του ξεπερνάει την ιδεολογία του και ακόμα περισσότερο την οποιανδήποτε εικονοκλαστική κριτική μας, γίνεται ένα κατ' εξοχήν φίλτρο εισχώρησης στο εσωτερικό του και ταυτόχρονα η γλώσσα αποκάλυψης των κάθε είδους συγγενειών του. Μιλώντας τότε έως και αφοριστικά, θα λέγαμε ότι βρισκόμαστε μπροστά στο θρίαμβο του «νέο-μοντέρνου». Η καταγωγική σχέση της δομής των περισσότερων έργων, που συνθέτουν και το «σώμα» της αρχιτεκτονικής όπως εκφέρεται εδώ, έχει να κάνει με το μοντέρνο. Εκείνο που αντιλαμβάνεται κανείς ως «νεο-» είναι η επεξεργασία της υφής του σώματος, η εστίαση στο

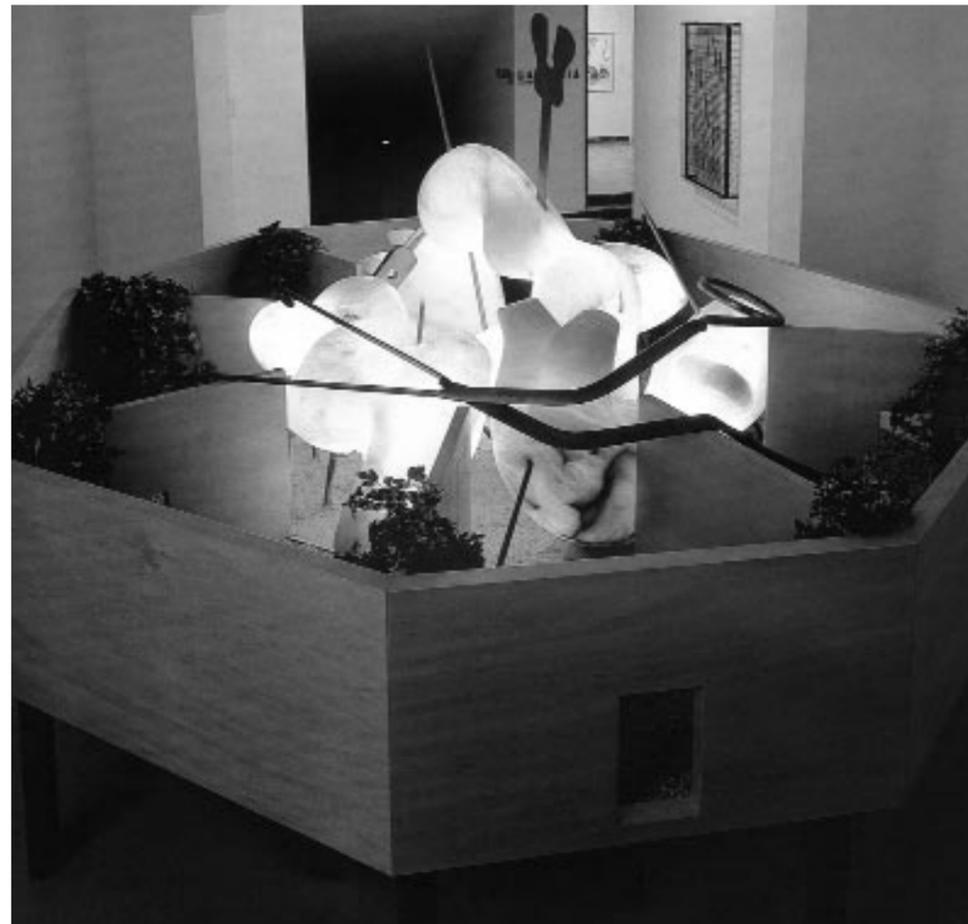
δέρμα ως κανάλι αποκρυπτογράφησης του «βλέπειν» και «βλέπεσθαι», ως επομένως μεταφορά και της «ιδέας» του, της αλήθειας δηλαδή αντί της ομορφιάς, της κατανόησης και της γνώσης, αιτήματα θα συμπληρώναμε ολόκληρης της σύγχρονης τέχνης.

Στιγμή τρίτη: Διάλεξη «Αρχιτεκτονική και Προπαγάνδα», Ηλίας Ζέγγελης, Αθήνα 16 Μαΐου 2002

Στην κατάμεστη (για άλλη μια φορά;) αίθουσα τελετών της Αρχιτεκτονικής Σχολής του ΕΜΠ, ο Ηλίας Ζέγγελης παραδίδει τη σκυτάλη της αρχιτεκτονικής στους νέους. Ξεπερνώντας κατ' αρχάς μιαν υπέρπυουσα νοσταλγική μελαγχολία, προχωράει αποκαθαίροντας έναν-έναν τους μύθους που «προπαγάνδισαν» την αρχιτεκτονική στον 20ό αιώνα. Άρνηση της ομορφιάς έναντι της ακρίβειας, μόδα ως ένα από τα πιο αυταρχικά συστήματα καταπίεσης, εικονοκλαστική επένδυση της αρχιτεκτονικής και όχι μόνον, συνθέτουν για τον ίδιο το πλαίσιο απέναντι στο οποίο οφείλουμε να επαναποθετηθούμε. Ίσως έτσι προσεγγίσουμε την αρχιτεκτονική όχι ως «προπαγάνδα» μιας ιδανικής κοινωνίας, αλλά μιας πραγματικής ιδέας. Αν στο παρελθόν η αρχιτεκτονική κινήθηκε με υποδείγματα (paradigms), βρίσκεται, κατά το Ζέγγελη, στο κομβικό σημείο να ανασυνθέσει το αντίστοιχό της (paradigm) στον ενεστώτα χρόνο. Το μοντέρνο έχει τη δύναμη να αυτοανανεώνεται. Αν το καθαρίσουμε από τις κάθε είδους προσμίξεις, αν κατανοήσουμε τις εικόνες, αν εισχωρήσουμε εγκάρσια στο θέαμα, με το βλέμμα στραμμένο στις αγωνίες του κόσμου, επιλέγοντας την αλήθεια αντί της ομορφιάς, ίσως συνθέσουμε τότε το «υπόδειγμα» της εποχής μας, την αρχιτεκτονική ως ανοικτή προοπτική του βίου των ανθρώπων, ως στοχασμός για τη ζωή χωρίς αυταπάτες.

Αντίστιξη (μία): «Μεταφορές του Σώματος», Τσεν Ζεν, Έκθεση στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, (πρώην εργοστάσιο ΦΙΞ), Αθήνα 21 Μαρτίου-18 Μαΐου 2002

«...Οι Δυτικοί είναι πολύ καλοί στους ορισμούς. Μου είναι πολύ δύσκολο να εντάξω τη δουλειά μου σ' αυτή τη λογική... Γράφω την κινέζικη συνταγή μου με πολύ προσεκτική επιλογή στοιχείων. Το θέμα της κατηγοριοποίησης δεν έχει νόημα στην προσέγγισή μου. Είναι σαν ηλεκτρικό φαινόμενο: μου αρέσει να πιάνω τη στιγμή που υπάρχει «βραχυκύκλωμα» ανάμεσα σε στοιχεία που μερικές φορές είναι πολύ διαφορετικά, ακόμη και αντίθετα. Στο γραφείο του ο κινέζος γιατρός περιβάλλεται από καμιά διακοσασιά συρτάρια γεμάτα φάρμακα..., καμιά αποτελεσματική συνταγή δεν πρόκειται να προκύψει μόνο με τη δύναμη της λογικής: θα προέλθει από το μυαλό του

γιατρού που δημιουργεί συνταγές για κάθε ιδιαίτερη περίπτωση...» Από τον κατάλογο της έκθεσης: «Ο Τσεν Ζεν στον Ζερόμ Σαν, Παρίσι, Ιανουάριος 1999», σελ.65

πάνω: Άποψη της αίθουσας από την διάλεξη του Mario Botta

δίπλα πάνω: Άποψη της έκθεσης «European Union Prize for Contemporary Architecture-Mies van der Rohe Award 2001» στο Ιστορικό Κτίριο Πρυτανείας του ΕΜΠ
δίπλα κάτω: «Ο Κήπος Ζεν», Τσεν Ζεν

μία των μέσων (ΜΜΕ), οι συνεντεύξεις, το πολύ(!)-βραβευμένο κτίριο της ΕΤΕ, η παρουσίασή του σε περιοδικά life style, ή μήπως ως «κοινό» φέρουμε όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά της περιφέρειας που αναζητά οράματα και οδηγούς; Επιτέλους μπορούμε να είμαστε ξανά(!) υπερήφανοι, διαθέτουμε κι εμείς αρχιτεκτόνημα με «ονοματεπώνυμο».

τιμητικές διακρίσεις σε έλληνες αρχιτέκτονες

Η επιδίωξη της προβολής και κυρίως της γρήγορης ανάδειξης είναι γνώρισμα του καιρού μας και πολύ συχνά λογίων-λογίων τίτλοι, τιμές και διακρίσεις μας κατακλύζουν. Είναι ευτύχημα όμως το ότι μέσα στο κλίμα της γενικής απαξίωσης, εμφανίζονται και κάποιες όχι μόνο σημαντικές αλλά πάνω από όλα ουσιαστικές βραβεύσεις, με τις οποίες τιμάται το πολυετές και μακρόπνοο έργο ελλήνων αρχιτεκτόνων οι οποίοι, αντίθετα από την τάση της εποχής, ήξεραν να περιμένουν και δεν δίστασαν να αφιερώσουν ολόκληρη τη ζωή τους στην αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη, έχοντας σκοπό τους την επιστημονική και καλλιτεχνική προσφορά και μόνο. Οι βραβεύ-

2001-2002, είναι κάτι που δεν συμβαίνει συχνά, αφού οι τελευταίες ανάλογες βραβεύσεις στο παρελθόν έγιναν τη δεκαετία του '60.

Η ελληνική πολιτεία σε μία από τις σπάνιες φορές θα στρέψει την προσοχή της στην ελληνική αρχιτεκτονική και θα την τιμήσει, με την παρασημοφόρηση από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας του ακαδημαϊκού Παύλου Μυλωνά με τον Ανώτερο Ταξiάρχη του Φοίνικος, για τη συνολική καλλιτεχνική του προσφορά.

Λίγο αργότερα η ακαδημαϊκή κοινότητα θα υποκλιθεί μπροστά στην απτή, τη μαχόμενη αρχιτεκτονική, όταν η Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ θα απονεμίσει στο Νίκο Βαλασαμάκη, το σιωπηλό δημιουργό που επί πενήντα χρόνια ακάματα την διακονεί, τον τίτλο του Επίτιμου Διδάκτορος για το υψηλής στάθμης αρχιτεκτονικό του έργο.

Η προσπάθεια για τη συναδέλφωση των λαών μέσα από την κοινή επιστημονική συνεργασία θα τιμηθεί στο πρόσωπο του Νίκου Μουτσόπουλου, ομ. καθηγητή ΑΠΘ και αντ. μέλους της Ακαδημίας Αθηνών, με τη βράβεισή του από το Τουρκικό ICOMOS για την πολύτιμη συμβολή του στην κοινή επιστημονική προσπάθεια για τη διάσωση των ιστορικών μνημείων Ελλάδας και Τουρκίας. Παράλληλα ο Δήμος Θεσσαλονίκης θα τον τιμήσει για τη συμβολή του στην ανάπτυξη της ιστορικής συνείδησης ως ανώτερη βαθμίδα δικαίωσης της ανθρωπίνης ύπαρξης μέσα από την πολύπλευρη προσφορά του στο μακεδονικό πολιτισμό.

Το θεωρητικό έργο έλληνα αρχιτέκτονα θα ξεπεράσει τα ελληνικά σύνορα και θα αναγνωριστεί από τη διεθνή πανεπιστημιακή κοινότητα με την απονομή από το Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου του τίτλου του Επίτιμου Διδάκτορος Dr Honoris Causa στο Νίκο Χολέβα, καθηγητή ΕΜΠ, για την πρωτοποριακή συμβολή του στην ιστοριογραφία της σύγχρονης Βαλκανικής Αρχιτεκτονικής.

Η χαρά όλων μας ήταν πολύ μεγάλη όταν είδαμε σε αυτές τις ελάχιστες περιπτώσεις την ελληνική αρχιτεκτονική να αναγνωρίζεται από την πολιτεία, την κοινωνία και τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Συνειδητοποιήσαμε όμως και ένα βαθύτερο μήνυμα: Η ουσιαστική αναγνώριση δεν έχει το γρήγορο καλπασμό της νεανικής επιτυχίας ή τη λάμψη του πρόσκαιρου επιτεύγματος. Φτάνει αργά ως επισφράγιση του έργου μιας ολόκληρης ζωής.

σεις αυτές με την ευρεία κοινωνική τους απήχηση αλλά και το διεθνή χαρακτήρα τους, ξεπερνούν τα στενά όρια της περιθωριοποιημένης ελληνικής αρχιτεκτονικής κοινότητας και προάγουν ουσιαστικά την ευρύτερη αναγνώρισή της.

Άλλωστε, η αναγνώριση του έργου αυτών των αρχιτεκτόνων που εργάστηκαν μεθοδικά και σιωπηλά για δεκαετίες, τόσο από την πολιτεία, όσο και από την ελληνική και διεθνή επιστημονική κοινότητα κατά τη διετία

1. Νίκος Βαλασαμάκης
2. Παύλος Μυλωνάς
3. Νίκος Μουτσόπουλος
4. Νίκος Χολέβας

βραβεία Mies van der Rohe 2001

• Ομιλία της Diane Gray •

Στις 15 Απριλίου ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ και η Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, σε συνεργασία με το Δίκτυο Αρχιτεκτονικής του ΥΠ.Π.Ο, διοργάνωσαν με το Ίδρυμα Mies van der Rohe, στην μνήμη του συναδέλφου Γιώργου Σημαιοφορίδη, την έκθεση «European Union Prize for Contemporary Architecture – Mies van der Rohe Award 2001». Η έκθεση εγκαινιάστηκε εκ μέρους του Ιδρύματος από την Diane Gray.

«Εκ μέρους του Ιδρύματος Mies van der Rohe της Βαρκελώνης, σας παρουσιάζω με μεγάλη μου χαρά την έκθεση της τελευταίας έκδοσης του Βραβείου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Σύγχρονη Αρχιτεκτονική – Βραβείο Mies van der Rohe, στην Αθήνα.

Η συνεργασία τριών πολύ σημαντικών ιδρυμάτων, μας έδωσε τη δυνατότητα να συγκεντρωθούμε εδώ απόψε για να εγκαινιάσουμε αυτή την έκθεση.

Πρώτα απ' όλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Υπουργείο Πολιτισμού και ιδιαίτερα τον κ. Βενιζέλο και την κ. Θεοδώρου. Η ουσιαστική τους υποστήριξη μας βοήθησε να φέρουμε την έκθεση αυτή στην Αθήνα.

Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μας στον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ και κυρίως στον πρόεδρο του Συλλόγου κ. Γεωργακόπουλο καθώς και στον γενικό γραμματέα κ. Παππά, των οποίων το αμείωτο ενδιαφέρον για την έκθεση αυτή, την έκανε πραγματικότητα.

Και θα ήθελα να εκφράσω την ειλικρινή μας εκτίμηση προς την Αρχιτεκτονική Σχολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και τον Πρύτανη κ. Πολύζο, που μας προσέφεραν τη δυνατότητα να παρουσιάσουμε την έκθεση εδώ στην Σχολή.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω έναν μεγάλο αριθμό επαγγελματιών, χωρίς την συνεργασία των οποίων το εγχείρημα αυτό δεν θα είχε πραγματοποιηθεί. Ειδικότερα, τον κ. Αντρέα Κούρκουλα και την κ. Μαρία Κοκκίνο, που συνεργάστηκαν στενά μαζί μας για τον συντονισμό της έκθεσης στην Αθήνα, τον κ. Τάσο Ρήγα για την πολύτιμη βοήθειά του στο στήσιμο της έκθεσης, καθώς και την κ. Νάντια Ράπτη και τον κ. Νικόλα Παπλωματά, για την εργασία τους σχετικά με την εγκατάσταση της έκθεσης σε αυτόν

τον υπέροχο χώρο που μας παραχώρησε η Σχολή.

Ευχαριστούμε επίσης την Όλγα Σημαιοφορίδου για την συνεργασία της στον γραφικό σχεδιασμό και για την δημιουργία της πρόσκλησης και της αφίσας. Είμαστε επίσης ευγνώμονες στην κ. Κατερίνα Διακομίδου, η οποία μαζί με τον κ. Ηλία Ζέγγελη και την κ. Ελένη Τσιγάντε, φρόντισε για την επικοινωνία ανάμεσα στην Βαρκελώνη και την Αθήνα, ώστε να πραγματοποιηθεί το εγχείρημα.

Το Βραβείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Σύγχρονη Αρχιτεκτονική αποτελεί διετές βραβείο, το οποίο απονέμουν η Ευρωπαϊκή Κομισιόν και το Ίδρυμα Mies van der Rohe. Σε μεγάλο βαθμό, οι κανόνες, οι διαδικασίες και οι στόχοι της οργάνωσης βασίζονται στο Βραβείο Mies van der Rohe για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική, το οποίο άρχισε να διοργανώνεται από το Ίδρυμα το 1988, και πάλι με την υποστήριξη της Ε.Κ. Το έτος 2000, το Ίδρυμα υπέβαλε υποψηφιότητα μετά το αίτημα της Ε.Κ. για προτάσεις και η αποδοχή της πρότασής του, που βασιζόταν στο Βραβείο Mies van der Rohe για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική, είχε σαν αποτέλεσμα αυτή την πρώτη έκδοση του επίσημου αρχιτεκτονικού βραβείου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για κάθε σύγκληση, μια ομάδα ανεξάρτητων ειδικών και οι εθνικές αρχιτεκτονικές οργανώσεις σε όλη την Ευρώπη, προτείνουν έργα και οι κριτές, με τη σειρά τους, επιλέγουν από όλες αυτές τις υποψηφιότητες ένα έργο στο οποίο απονέμεται το βραβείο και ένα έργο πρωτοεμφανιζόμενου αρχιτέκτονα, στο οποίο απονέμεται η ειδική μείνα. Οι κριτές επιλέγουν επίσης κάποια πρότυπα έργα για να εκδοθούν και να εκτεθούν. Στην έκδοση αυτή, υπάρχει ένας συνολικός αριθμός 37 έργων.

Οι αποφάσεις των κριτών βασίζονται στην αρτιότητα και δεν περιορίζονται από παράγοντες όπως η τυπολογία ή η κλίμακα. Εάν κοιτάξουμε τα δύο Ελληνικά έργα που συμπεριλαμβάνονται φέτος στην έκθεση, θα δούμε ότι μπορεί να αποτελούν ιδιωτικές κατοικίες, όπως το πανέμορφο σπίτι στο Παλαιό Ψυχικό της Ζωής Σαμούρα, αλλά και ευρύτερης κλίμακας αστικά σχέδια, όπως οι εμβληματικές Νέες Πύλες της HELEXPO που κτίστηκαν

πάνω: «Συνεδριακό Κέντρο Kursaal» στο San Sebastian της Ισπανίας, αρχ. Rafael Moneo (1ο βραβείο Mies van der Rohe Award 2001)

κάτω αριστερά: Μονοκατοικία στο Π. Ψυχικό, αρχ. Ζωή Σαμούρκα

κάτω δεξιά: «Νέες Πύλες της Ηλεκτρο» στη Θεσσαλονίκη, αρχ. Κ. Τσιγαρίδα, Α. Σκουβάκης, Ν. Καλογήρου

δίπλα: «Κέντρο Διανομής Kaufmann Holz AG» στο Bobingen της Γερμανίας, αρχ. Florian Nagler (Ειδική διάκριση Mies van der Rohe Award 2001)

στην Θεσσαλονίκη από τα σχέδια των κ.κ. Κατερίνα Τσιγαρίδα, Αλέξανδρο Σκουβάκη και Νίκο Καλογήρου.

Το βραβείο στοχεύει κυρίως στην αναγνώριση της αρτιότητας υπό εννοιολογικούς και τεχνικούς όρους, αλλά ένα μεγάλο μέρος της πολιτιστικής του σημασίας, έχει να κάνει με το γεγονός ότι αντί να είναι αποκλειστικά ένα διετές βραβείο, αποτελεί κατά κύριο λόγο διαδικασία στενής επαγγελματικής συνεργασίας, η οποία ξεκινά πολύ πριν πάρουν οι κριτές τις αποφάσεις τους και συνεχίζεται για πολύ ακόμα, μετά την πραγματοποίηση της τελετής στο Pavillion Mies van der Rohe στη Βαρκελώνη.

Η κορύφωση της διαδικασίας αυτής είναι αυτή ακριβώς η κινητή έκθεση, η οποία μαζί με τον κατάλογο και το CD-ROM που την συνοδεύουν, λειτουργεί ως ανθολογία και καταγραφή για ένα μεγάλο μέρος των καλύτερων δειγμάτων της Ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής που παράγονται σήμερα.

Τα έργα που παρουσιάζονται σε αυτή την έκθεση, έχουν ταξινομηθεί ευρέως στην Ευρώπη, με εκθέσεις στο Architecture Foundation του Λονδίνου, στο Office of Public Works στο Δουβλίνο, στο Berlage Institute στο Ρότερνταμ, στο Stichting Stand & Architectuur στο Λούβον και στο Architektur in Ringturm, υπό την αιγίδα του Architektur Zentrum στη Βιέννη. Τώρα, με αυτή την παρουσίαση στην Αθήνα, μπορούμε να πούμε με μεγάλη ικανοποίηση ότι κυριολεκτικά, η έκθεση έχει ταξινομηθεί από την μία άκρη της Ευρώπης στην άλλη, σταματώντας σε πολλά άλλα σημεία ανάμεσα.

Με την μοναδική του δομή, το βραβείο ουσιαστικά αντιπροσωπεύει μια κοινή προσπάθεια επαγγελματιών και ιδρυμάτων που συνεργάζονται με στόχο να βελτιώσουν το επίπεδο της αρχιτεκτονικής. Κατ' αυτή την έννοια, η διαδικασία βράβευσης λειτουργεί για να μας θυμίζει τον σημαντικό ρόλο που πρέπει να παίζει η αρχιτεκτονική υψηλής ποιότητας στην κατασκευή των πόλεων και των κοινοτήτων μας.

Οι στόχοι της οργάνωσης υλοποιούνται από το Ίδρυμα σε συνεργασία με δύο σημαντικές επαγγελματικές ομάδες: την Συμβουλευτική Επιτροπή που αποτελείται από τα κύρια Ευρωπαϊκά αρχιτεκτονικά ιδρύματα, των οποίων τα μέλη δρουν ως σύμβουλοι για το Ίδρυμα, καθώς και το Συμβούλιο των Αρχιτεκτόνων της Ευρώπης και άλλους εθνικούς συλλόγους αρχιτεκτόνων. Το πνεύμα της συνεργασίας χαρακτηρίζει όλη την διαδικασία της οργάνωσης και συμπεριλαμβάνει επίσης την συμμετοχή των ειδικών, των μελών των κριτών και των δημιουργών των υποψήφιων έργων, που με την προθυμία τους να παρέχουν εκτεταμένη τεκμηρίωση σε ό,τι αφορά στα έργα τους, επιτρέπουν στους κριτές να ολοκληρώσουν την εργασία τους.

Έτσι λοιπόν, πρόκειται για ένα βραβείο από αρχιτέκτονες προς αρχιτέκτονες το οποίο στρέφεται γύρω από το συνεχώς αυξανόμενο δίκτυο των μεμονωμένων ατόμων, των επαγγελματικών οργάνωσεων και των ιδρυμάτων, που όλοι έχουν έναν κοινό στόχο: την διάδοση του ρόλου της αρχιτεκτονικής ως ουσιαστικού στοιχείου του σύγχρονου πολιτισμού.

Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι η έκθεση στην Αθήνα παρουσιάζεται υπό την αιγίδα τριών τόσο σημαντικών ιδρυμάτων και πραγματοποιήθηκε με την συνεργασία τόσων επαγγελματιών που δούλεψαν μαζί για να την φέρουν στην Αθήνα, καθρεφτίζει αληθινά την λειτουργία του βραβείου και δείχνει το αποτέλεσμα που μπορεί να επιτευχθεί.

Ταυτόχρονα, η αφιέρωση της έκθεσης αυτής στην μνήμη του Γιώργου Σημαιοφορίδη, εκφράζει με εξαιρετικά έντονο τρόπο το πνεύμα της επαγγελματικής συνεργασίας που αποτελεί την θεμελιώδη βάση για την διαδικασία βράβευσης, ένα πνεύμα που, υπό τόσες πολλές έννοιες, ήταν η βάση της δικής του δουλειάς.

Ο Γιώργος Σημαιοφορίδης καταπιάστηκε με το Βραβείο Mies van der Rohe για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική από την αρχή. Από το 1990 κι έπειτα, συνεργάστηκε μαζί μας ως ανεξάρτητος ειδικός, προτείνοντας έργα στην Κριτική Επιτροπή.

Η εμπειρία του σε σχέση με την σύγχρονη Ελληνική αρχιτεκτονική υπήρξε ανεκτίμητη και η δουλειά του είχε σαν αποτέλεσμα να προβληθούν σε διεθνές επίπεδο, πολλά όμορφα παραδείγματα έργων που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα τα τελευταία 12 χρόνια. Επίσης, η γνώση του για ό,τι συνέβαινε στην υπόλοιπη Ευρώπη έκανε την συμμετοχή του ιδιαίτερα σημαντική, καθώς πάντοτε ανακάλυπτε και πρότεινε ενδιαφέροντα έργα από όλη την Ευρώπη.

Πέρα από την σπουδαία πνευματική του συνεισφορά στο βραβείο, υπήρξαν κι άλλες πλευρές του Γιώργου, ιδιαίτερα σημαντικές για μας στο Ίδρυμα. Κατανοούσε την αληθινή σημασία του βραβείου ως διαδικασία συνεργασίας με τρόπο πραγματικά μοναδικό, ίσως επειδή ένα τόσο μεγάλο κομμάτι της προσωπικής του δουλειάς επικεντρωνόταν στη δημιουργία δικτύων και συνδέσεων.

Ο ακούρατος ενθουσιασμός του σε σχέση με την αρχιτεκτονική και η ακλόνητη πεποίθησή του για την σπουδαιότητα της δουλειάς του –και, κατ' επέκταση, της δικής μας δουλειάς– δηλαδή, την προώθηση της πολιτιστικής σημασίας της αρχιτεκτονικής, σήμαινε ότι πέρα από την υλοποίηση των στόχων του ως ειδικού, μπορούσε πάντα να προσφέρει βοήθεια και συμβουλές όποτε χρειαζόταν.

Το Ίδρυμα είχε την μεγάλη τύχη να μπορέσει να βασιστεί πάνω του σε πολλές περιπτώσεις. Θα αναφερθώ σε ένα μόνο από τα πολλά παραδείγματα: όταν η Κύπρος και αργότερα η Τουρκία άρχισαν να συμμετέχουν

στην διαδικασία του βραβείου, του ζητήσαμε τις συστάσεις του, ξέροντας ότι η γνώση του σε σχέση με αυτές τις περιοχές θα μπορούσε να αποτελέσει ουσιαστική βοήθεια, ώστε να έρθουμε σε επαφή με ιδρύματα κι επαγγελματίες που ενδεχομένως θα γίνονταν μέλη της ομάδας του βραβείου. Και φυσικά, όπως πάντα, εκείνος ανταποκρίθηκε άμεσα με σπουδαίες ιδέες και προτάσεις που μας βοήθησαν και μας καθοδήγησαν στο έργο μας.

Κι όταν η Θεσσαλονίκη ήταν η Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης το 1997, η δεύτερη κι αποφασιστική συνάντηση των κριτών πραγματοποιήθηκε εκεί. Κι ήταν η ανεκτίμητη συνεργασία του Γιώργου που μας επέτρεψε να πραγματοποιήσουμε με επιτυχία τη συνάντηση στη Θεσσαλονίκη.

Ένα από τα σχέδια πάνω στα οποία εργαζόταν όταν πέθανε, ήταν η οργάνωση της παρουσίασης αυτής της έκθεσης, εδώ στην Αθήνα, ένα ακόμη παράδειγμα της πεποίθησής του ότι με την συνεργασία μπορούμε να επιτύχουμε σπουδαία πράγματα για την αρχιτεκτονική, καθώς και της προθυμίας και της αφοσίωσής του ώστε να κάνει αυτό που χρειαζόταν. Είχε μιλήσει για την πρόθεσή του να καλέσει τον κ. Ηλία Ζέγγελη για μια διάλεξη στα πλαίσια της έκθεσης, με σκοπό να μετατρέψει την παρουσίαση της έκθεσης σε ευκαιρία για διάλογο σχετικά με τις πρόσφατες εξελίξεις της Ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής.

Έτσι λοιπόν, η έκθεση βρίσκεται εδώ, εμείς είμαστε εδώ για να την απολαύσουμε και με ενημέρωσαν ότι ο κ. Ηλίας Ζέγγελης –ο οποίος υπήρξε μέλος των κριτών για το πρώην Βραβείο Mies καθώς και για την πρώτη έκδοση του Βραβείου της Ευρωπαϊκής Ένωσης– θα βρίσκεται επίσης εδώ στις επόμενες εβδομάδες για να δώσει μία διάλεξη στην Σχολή.

Θα ήθελα λοιπόν να εκφράσω την μεγάλη μας ευγνωμοσύνη προς το Υπουργείο Πολιτισμού, τον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ και την Αρχιτεκτονική Σχολή για την υποστήριξή τους και για την πραγματοποίηση της έκθεσης στην Αθήνα, ενός σχεδίου που εκείνος είχε ξεκινήσει.

Από πάρα πολλές απόψεις, αυτό το βραβείο και αυτή η έκθεση αντιπροσωπεύουν έναν συνδυασμό των πολλών πλευρών του Γιώργου Σημαιοφορίδη και πιστεύω ότι απόψε, τα εγκαίνια αυτά είναι στην πραγματικότητα ένας εορτασμός της ζωής του και του έργου του».

Μετάφραση: Στεφάνια Φέρρο

η δυαδικότητα στον κόσμο των αρχιτεκτόνων και της αρχιτεκτονικής

• Κωστής Παπαϊωάννου • αρχιτέκτων

Το κείμενο αυτό γράφεται λίγο πριν τις εκλογές της 30ης Ιουνίου αλλά δεν αναμένεται να αδικεί κανέναν και όταν θα δημοσιευτεί.

Η δράση του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, όπως περιγράφεται –με υπερηφάνεια– στο τεύχος 33 του περιοδικού του συλλόγου, από το Δ.Σ. μπορεί να είναι πλούσια, υπηρετεί όμως τα μέλη μιας ολιγάριθμης elite, διευκολύνοντας τη μονοπώληση απ' αυτούς της αρχιτεκτονικής, εις βάρος των αρχιτεκτόνων και της κοινωνίας, καθώς και τον ανταγωνισμό μεταξύ τους. Ο σύλλογος καθίσταται έτσι το εσωτερικό εμπόδιο στην ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής, συμπληρώνοντας το εξωτερικό που αποτελεί η «πολιτεία» με τη συνενοχή του ΤΕΕ. Υποτίθεται ότι ο σύλλογος καλλιεργεί την αρχιτεκτονική «προβάλλοντας» το έργο των αρχιτεκτόνων και προστατεύει την αρχιτεκτονική με τις «έμπειρες» παρεμβάσεις του. Στην πραγματικότητα κάνει το εντελώς αντίθετο. Αποκλείει τις χιλιάδες των αρχιτεκτόνων από το ρητό και έμπρακτο αρχιτεκτονικό λόγο, υιοθετώντας αποκλειστικά μια σκέψη που έχει σαν στόχο την ανάδειξη «νικητών» και την εξόντωση των «ηττημένων». Αντί να αποτελεί ένα βήμα συζήτησης ανάμεσα στους αρχιτέκτονες για την αναγνώριση της πραγματικότητας στην αρχιτεκτονική, τρέχει πίσω από τα σκάνδαλα και τις ίντριγκες των «έργων», δήθεν για να τα εμποδίσει, δυσφημώντας τον κόσμο των αρχιτεκτόνων και δίνοντας στους χείριστους, που τελικά επικρατούν, το άλλοθι ότι επικράτησαν αγωνιζόμενοι.

Ο σύλλογος έχει καταντήσει διαφημιστικό εκθετήριο μελετητών. Το περιοδικό του συλλόγου έχει καταντήσει φιγουρίνι. Έχει καταντήσει άσυλο για καθηγητές που δεν έχουν ακροατήριο στις σχολές τους (βλέπε τεύχος για το αεροδρόμιο). Μπορεί κάποτε μια πολιτική ανάδειξης των «αρίστων», να ήταν καλή, σήμερα όμως ο σύλλογος είναι συνενοχή στην παραγωγή των εκλεπτυσμένων και απαstraπτουσών ασημαντοτήτων που συνταιριάζουν αρμονικά ό,τι είναι νεκρό από την παράδοση με ό,τι είναι υπερφίαλο από το μέλλον, υπερπηδώντας το παρόν. Αυτό είναι σήμερα το αρχιτεκτονικό έργο. Αδικεί βέβαια πρώτιστα αυτούς που το παράγουν. Αυτοί όμως ας πρόσεχαν. Η ιδέα της «άμιλλας» που ο σύλλογος έχει επιβάλει σαν πανάκεια –αλλά κυρίως σαν άλλοθι για την ανεπάρκειά του– είναι ένας αγώνας δρόμου μεταξύ των μελών elite, για την πρόσβαση σε θέσεις εξουσίας που οδηγούν στη μονοπώληση του αρχιτεκτονικού έργου, στην φεουδοποίηση των σχολών και στον έλεγχο ρυθμιστικών κόμβων. Το ενδιαφέρον των παραγόντων του συλλόγου αρχιτεκτόνων

είναι να πλασαριστούν σαν ρυθμιστές σε μια καλύτερη θέση από αυτή του πτωχού συγγενούς του ΤΕΕ που έχουν σήμερα.

Η κατάσταση αυτή εκφράζει στο χώρο της αρχιτεκτονικής τη μορφή της κοινωνικής δυαδικότητας (εξουσία – υπαγωγή) που φαίνεται να αντικαθιστά την ταξική δυαδικότητα. Από τις χιλιάδες που εργάζονται σαν αρχιτέκτονες και τυπικά φέρουν τον τίτλο, μόνο τα μέλη της elite τον αξιοποιούν, ποζάροντας «αρχιτέκτονες δημιουργοί» στις δημόσιες σχέσεις. Έχοντας εξουσία, μονοπωλούν τον αρχιτεκτονικό λόγο και την αρχιτεκτονική δημιουργία. Στην πραγματικότητα επειδή, μέσα στον ανταγωνισμό ούτε λόγος ούτε δημιουργία υπάρχει, κάνουν το μόνο που μπορούν, με όπλο την εξουσία: Αποκλείουν τους αρχιτέκτονες από την αρχιτεκτονική. Η αποκοπή των αρχιτεκτόνων από την αρχιτεκτονική, μεταφράζεται σε αποκοπή –σε ό,τι αφορά την αρχιτεκτονική– της κοινωνίας από τον εαυτό της. Οι αρχιτέκτονες που θα εξασφάλιζαν με το λόγο τους και την πράξη τους την αμφίδρομη διαδικασία ανάδειξης και κάλυψης των ειδικών κοινωνικών αναγκών «παραιτούνται» και αφήνουν στην εξουσία το ρόλο της διαμεσολάβησης.

Η εξουσία είναι από γεννησιμιού της μια διαστροφή του ανθρώπινου ζώου. Δικαίωνα μέχρι μια εποχή την παρουσία της «προσφέροντας» –συνήθως με την βία– στην κοινωνία, την οργάνωση. Σε ό,τι αφορά την αρχιτεκτονική, η εξουσία θα είχε νόημα αν μπορούσε να εντάσσει την κατεύθυνση της αρχιτεκτονικής, στις γενικότερες κοινωνικές ανάγκες. Σήμερα η εξουσιαστική οργάνωση δεν είναι μόνο άχρηστη αλλά και επικίνδυνη, αφού είναι ισχυρή σαν διαστροφή, αλλά άστοχη σαν οργάνωση. Στο χώρο της αρχιτεκτονικής η εξουσιαστική οργάνωση οδηγεί στην υλοποίηση της διαστροφής και είναι ακόμα πιο επικίνδυνη. Η προσφορά, επομένως, των μελών της elite και των παραγόντων του συλλόγου που τους υπηρετούν είναι πραγματικά μεγάλη, αλλά όχι προς την αρχιτεκτονική ή την κοινωνία, αλλά προς την εξουσία. Στο κοινωνικό σώμα των αρχιτεκτόνων η προσφορά τους είναι μόνο αθέλητη. Διδάσκουν τη γελοιοποίηση των προσωπικών ικανοτήτων και ταλέντων, γνώσεων και αρετών, που στρατεύονται στα πλαίσια του ανταγωνισμού για την εξουσία. Προς το παρόν όμως οι αρχιτέκτονες δεν έχουν εμπεδώσει αυτό το χρήσιμο μάθημα. Ονειρεύονται, γέροι και νέοι, τη συμμετοχή τους στην elite των «δημιουργών», των «δασκάλων», των «αυθεντιών» και των «ρυθμιστών». Κάποτε θα αντιληφθούν ότι το όνειρο είναι εφιάλτης. Ας ελπίσουμε όχι πολύ αργά.

Το ιδιωτικό σύμπαν ως νέος δημόσιος τόπος;

Dan Graham, Two viewing room

Η ιστορική διάσταση της αντίθεσης δημόσιου και ιδιωτικού χώρου

του Γεώργιου Μ. Σαρηγιάννη, αρχιτέκτονα-καθηγητή ΕΜΠ

«... κτήρια μεν βέβαια και στολισμό της πόλης και ιερά και λιμάνια και τα συνοδεύοντα αυτά και τόσα πολλά μας άφησαν εκείνοι ώστε κανείς από τους απογόνους τους να μην μπορέσει να τους ξεπεράσει, προπύλαια, νεώσοικοι, στοές ... Τα ιδιωτικά σπίτια των ισχυρών τόσο μέτρια και σύμφωνα με το όνομα της πόλης ήσαν, ώστε η οικία του Θεμιστοκλή, του Κίμωνα, του Αριστειδή και του Μιλτιάδη και των τότε εξεχόντων να μην αναγνωρίζεται, βλέποντας εκείνη του γείτονα ήταν ταπεινότερη...». Δημοσθένης, περί Συντάξεως, 28.

1. Η σχέση δημόσιου και ιδιωτικού στο χώρο της πόλης και της κατοικίας, εκφράζεται σε κάθε ιστορική στιγμή με συγκεκριμένο τρόπο και η κυριαρχία του ενός ή του άλλου εκφράζει τη φάση του ιστορικού πλαισίου στο οποίο ανήκει. Για παράδειγμα σε κοινωνίες οι οποίες είναι σε άνοδο, υπάρχει αναπτυγμένη συλλογικότητα, το δημόσιο κυριαρχεί επάνω στο ιδιωτικό, και αυτό αποτυπώνεται και στον οικονομικό και στον κοινωνικό και στο μορφολογικό τομέα. Αντίθετα, σε κοινωνίες οι οποίες είναι σε παρακμή αναπτύσσονται τα ιδιωτικά συμφέροντα σε μεγάλο βαθμό και επισκιάζουν το δημόσιο συμφέρον σε όλους τους παραπάνω τομείς. Η έκφραση στο μορφολογικό τομέα, αλλά και στη δομή της πόλης, της ιδεολογίας γενικότερα αλλά και της παραπάνω σχέσης ιδιωτικού-δημοσίου, είναι αυτό που αποτελεί κατά τον Ι. Δεσποτόπουλο την «ιδεολογική φυσιογνωμία της Πόλης». (φωτ. 1)

2. Η κατοικία. Οι κατοικίες στην κλασική εποχή της αρχαιότητας ήταν αφ' ενός μικρές και λιτές, αφ' ετέρου εσωστρεφείς, στο δρόμο πολλές φορές δεν υπήρχαν καν παράθυρα ή άλλα ανοίγματα πλην της θύρας εισόδου και όλη η οικογενειακή ζωή εκτυλισσόταν μέσα στο αίθριο για την ελληνική αρχαιότητα, στο atrium για τη ρωμαϊκή, στο patio για τον ισπανικό μεσαίωνα, ή γενικά στην «εσωτερική αυλή» σε όλο το μεσαιωνικό βαλκανικό και ισλαμικό κόσμο. Αντίθετα, σε εποχές παρακμής οι κατοικίες των πλουσίων αναπτύσσονται σε μέγαρα και μικρά ανάκτορα, όπως στις ελληνιστικές μεγάλες και πολυτελείς κατοικίες, στη Ρώμη στα domi και στις villae, στον ύστερο μεσαίωνα και στην εποχή που προηγήθηκε της γαλλικής επανάστασης σε μέγαρα ευγενών ή μικρά και μεγάλα ανάκτορα πλουσίων εμπόρων, γαιοκτημόνων, επισκόπων και των ερωμένων τους, όπως το Palazzo Medico, το Palazzo Uffici, ή το Le Petit Trianon κ.α. Οι κατοικίες αυτές, πολυώροφες και μεγάλες, ήταν στραμμένες προς τα έξω, προς το δρόμο, με περίτεχνες προσόψεις και οι εσωτερικές τους αυλές αποτελούσαν ένα είδος πολυτελούς προέκτασης του δημόσιου χώρου στο χώρο της κατοικίας, αλλά και αντίστροφα, του ιδιωτικού χώρου στο δημόσιο. (φωτ. 2, 3, 4, 5)

«... τώρα δε, ώ άνδρες Αθηναίοι, ... όσοι έχουν τεθεί επικεφαλής της εξουσίας, ... έχουν κατασκευάσει τις οικίες τους όχι μόνον μεγαλύτερες από εκείνες του πλήθους αλλά μεγαλοπρεπέστερες και από τα δημόσια οικοδομήματα...» Δημοσθένης Περί Συντάξεως, 30.

Παράλληλα, η ίδια η εσωτερική συγκρότηση της κατοικίας στην περίοδο της κυριαρχίας του δημοσίου επάνω στο ιδιωτικό, είναι λιτή και απερίττη, ενώ στην επόμενη περίοδο πολυτελής και μάλιστα όλο και περισσότερο, σε βαθμό που περνά στα πλαίσια σπατάλης και κακογουστίας, έχει λεχθεί ότι το «κριτήριο της παρακμής» είναι το μπάνιο, απλό και χρηστικό στην πρώτη, αλλά εμφαντικά πολυτελές και τεράστιο, με καθιστικά, ολόκληρες φυτείες με φυτά εσωτερικών χώρων, αλάβαστρα, μάρμαρα, περίτεχνες πορσελάνες, επίχρυσα στοιχεία και άλλα, στη δεύτερη περίπτωση.

3. Ο δημόσιος χώρος της πόλης περνά και αυτός από τις ίδιες μεταλλαγές: σε εποχές ακμής αναπτύσσεται (σε χρήση βέβαια της κυρίαρχης τάξης) με βάση το δρόμο και την πλατεία, οι οποίες περιστοιχίζονται από μεγάλα και πολυτελή (αλλά χωρίς εκζήτηση) δημόσια κτίρια, μέσα στα οποία συνεχίζεται ο δημόσιος χώρος περνώντας από στοές και μεγάλες πύλες όπως σε θέατρα, όπερες, κοινοβούλια, βιβλιοθήκες, μουσεία κ.λπ. Ελάχιστοι δημόσιοι χώροι δεν ήταν προσπελάσιμοι και χρήσιμοι για το κοινό (της κυρίαρχης τάξης) και αυτοί αποκλείονταν για ιδεολογικούς λόγους (εσωτερικό ανακτόρων, άδυτο ναών, κ.ά.). (φωτ. 6)

πλατείες και τους δρόμους της πόλης. (φωτ. 7, 8)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι προσπάθειες αναμόρφωσης των πλατειών της Αθήνας, της Πλατείας Ομονοίας από τις αρχές του περασμένου αιώνα και τελευταία της πλατείας του Δημορχείου, της πλατείας Κλαυθμώνος και της πλατείας Συντάγματος. Οι πλατείες αυτές είχαν δημιουργηθεί στα πλαίσια του νεοκλασικισμού του 19ου αιώνα, ήταν ωραιότερες πλατείες για δημόσια χρήση με το πράσινο να υπερτερεί χωρίς αυτό να μειώνει την έννοια του αστικού χώρου πλατείας και μάλιστα επίσημης πλατείας της πόλης. Όμως, από το 1930 κυρίως για την πλατεία Ομονοίας και από το 1970 και για τις άλλες, γίνονται αλλεπάλληλες αναμορφώσεις προς το χειρότερο, και ειδικότερα στην κατεύθυνση της μετατροπής τους είτε σε άμορφες εκτάσεις αδιάφορων πλακόστρωτων και τσιμέντου δίκην ερήμου, είτε σε χώρους κυκλοφορίας αυτοκινήτων, μεταφέροντας ανεπί-

φωτ. 1: Η ιδεολογική φυσιογνωμία της δυτικής μεσαιωνικής πόλης. «Κυρίαρχη ιδεολογία είναι η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης»

φωτ. 2, 3, 4: Σπίτι στο Mohenjo Daro, Ινδίες, 4η π.Χ. χιλιετία, στη Βαβυλώνα τη 2η π.Χ. χιλιετία και στην Αθήνα στους κλασικούς χρόνους. Κλειστά όλα στο δρόμο, με εσωτερική αυλή για την ιδιωτική ζωή της οικογένειας

φωτ. 5: Το σπίτι του Μπιλ Γκαίτς, με 7 κοιτώνες, 6 κουζίνες, 6 καθιστικά και 24 μπάνια σε 1800 τ.μ., αφ' ενός οχυρώνεται από τον εξω κόσμο με συστήματα ασφαλείας κ.ά., αλλά ταυτόχρονα δημοσιοποιεί την «ιδιωτική» του ζωή μέσω των ΜΜΕ

φωτ. 6: Δημόσιος χώρος στην ακμή του καπιταλισμού (Βιέννη, 19ος αιώνας)

φωτ. 7: Νέα Υόρκη. Οι ιδιωτικοί χώροι των πολυεθνικών έχουν εξασφαιήσει δημόσιο χώρο και δημόσια κτίρια

φωτ. 8: Η αναίδης και υπερφίαλος κατασφράγιση του δημοσίου χώρου από το ιδιωτικό κεφάλαιο

φωτ. 9: Η πραγματική πλατεία Ομονοίας. Δημόσιος χώρος και δημόσιος κήπος. Χώρος «κέντρου πόλης» αναψυχής, εμπορίου, εργασίας, διοίκησης σε ανθρώπινη κλίμακα

φωτ. 10: Η μετατροπή της πλατείας Ομονοίας σε κυκλοφοριακό κόμβο, με παράλληλη ταφή της δημόσιας ζωής της στο πανάθλιο υπόγειό της

φωτ. 11: Ο καλός Σουλτάνος που παρακολουθεί τους υπηκόους του «για το καλό τους», αποδίδοντας παράλληλα και δικαιοσύνη. (το παραμύθι του Αλή Κοτζά, από τις «Χίλιες και μία Νύχτες», γνωστές ως «τα παραμύθια της Χαλιμάς», όρος που χρησιμοποιείται και μεταφορικά...)

τρεπτα το δημόσιο χώρο των ανθρώπων από τον παλιό υπαίθριο χώρο πρασίνου της πλατείας, στο βρώμικο, στενό και περιθωριακό υπόγειό της, όπως π.χ. στην Ομόνοια του '60, ο επιφανειακός δημόσιος χώρος της οποίας παραδόθηκε στο Ι.Χ. (φωτ. 9, 10)

Παράλληλα εξαφανίζονται σταδιακά τα περιβάλλοντα κτίρια που αποτελούσαν αναπόσπαστα στοιχεία της ίδιας της πλατείας και αντικαθίστανται από αδιάφορα κτίρια γραφείων, τα οποία εκτός της διάλυσης της ενότητας της νεοκλασικής αισθητικής ισοπεδώνουν και κάθε έννοια αναλογιών του χώρου, μετατρέποντας την πλατεία σε πάτο πηγαδιού πολυκατοικιών και κτιρίων ιδιωτικών γραφείων.

Έχω τονίσει πολλές φορές και τελευταία σε εκδήλωση του ΣΑΔΑΣ για την πλατεία Συντάγματος, ότι η εποχή μας είναι εποχή παρακμής και κατά συνέπεια είναι αδύνατον να υπάρξει «Αρχιτεκτονική Δημιουργία», αν οι ιθύνοντες ήθελαν να προσφέρουν μια υπηρεσία στην Αθήνα, θα μπορούσαν να το κάνουν αφήνοντας ήσυχες τις νεοκλασικές της πλατείες μια και στην εποχή μας νομοτελειακά κάθε

μετατροπή είναι προς το χειρότερο, όπως άλλωστε είναι σαφές τόσο από την ιστορία των πλατειών αυτών μετά τον 19ο αιώνα, όσο και από τα αποτελέσματα των κατά καιρούς αρχιτεκτονικών διαγωνισμών που προκηρύχθηκαν με περισσές μεγαλοστομίες και προθέσεις «Δημιουργίας», τόσο από πλευράς αγωνοθετών όσο και διαγωνιζομένων.

4. Από την άλλη μεριά, η διείσδυση του «δημοσίου» στον ιδιωτικό τομέα αποτελεί μια απαραίτητη λειτουργία ασφάλειας του συστήματος, όπου κάποια συμφέροντα παρακολουθούν τα άλλα, είτε είναι στη δική τους την τάξη (βιομηχανική κλπ. κατασκοπεία) είτε στην καταπιεζόμενη (αστυνομική παρακολούθηση κάθε είδους και μορφής). Το φαινόμενο είναι και αυτό πανάρχαιο, η είσοδος του «Ματιού του Νόμου» μέσα στην ιδιωτική κατοικία, όσο και αν εξωραϊζεται ως «ο καλός Σουλτάνος που θέλει να έχει άμεση αντίληψη των αναγκών των υπηκόων του» δεν εξαφανίζει το γεγονός ότι πριν αλλά και μετά από τον Χαρούιν αλ Ρασίντ (στον οποίο και αναφέρεται ο μύθος) δεν είχαν χάσει τη μούρη τους μέσα στο σπίτι και την ιδιωτική ζωή των απλών πολιτών πλήθους άλλοι, χαφιέδες του «κακού Βεζύρη», αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία... (φωτ. 11)

Videor ergo sum¹

του Γιώργου Προκάκη, αρχιτέκτονα, διδάσκοντος στο Τ.Η. του Βερολίνου

Και βγήκα στο μπαλκόνι μελαγχολικά –
βγήκα ν' αλλάξω σκέψεις βλέποντας τουλάχιστον
ολίγη αγαπημένη πολιτεία,
ολίγη κίνηση του δρόμου και των μαγαζιών.

Εν εσπέρα, Κωνσταντίνος Καβάφης 1917

Φαινόμενα

Ήδη το εν λόγω θέμα εκφράζεται ουσιαστικά και ενσυνείδητα στους καβαφικούς στίχους κατά το τέλος μιας εποχής κι ενώ αρχίζει μια άλλη – το ατομικό, το συλλογικό, απόσταση, επιθυμία, θεώρηση ... και ειδικότερα: σχέση εξάρτησης ενίοτε παλινδρομική, με χροιά επίδειξης και (συχνά) τάση σκοπιμότητας. Κι ενώ η ισορροπία αυτής της ανταλλαγής συνίστατο παλαιότερα και από τον ορισμό κατεύθυνσης ροής της μάζας του επικοινωνιακού υλικού από το συλλογικό προς το ατομικό, ως δείκτη πυκνότητας του πολιτισμικού επιπέδου, ο αυτοματισμός αυτού του ορισμού αναιρείται πλέον διεθνώς με ιλιγγιώδη ταχύτητα, ενώ παρατηρείται ταυτόχρονα η αναστροφή κατεύθυνσης αυτής της ροής τόσο ποσοτικά, όσο και ποιοτικά – γνωστοποίηση ταυτίζεται πλέον με κοινοποίηση.

Η έννοια της εξ αποστάσεως θεώρησης των κοινών στο καβαφικό πλάνο, που συμπεριλαμβάνει την επιθυμία συμμετοχής σ' αυτά, θα μπορούσε σήμερα ειρωνικά να παραφραστεί ως ένα είδος πρώιμης τηλεόρασης – κι έτσι βρισκόμαστε μονομιάς σ' ένα δυνάμει υπάρχον επίπεδο, όπου οι σχέσεις μεταξύ του ατόμου και της μάζας είναι εξαιρετικά πολύπλοκες, όπως εκφράζονται με οξυδέρκεια και διορατικότητα στα συγγράμματα του κοινωνιολόγου Richard Sennett, που από νωρίς ασχολήθηκε με το θέμα (The Fall of Public Man - 1974). Η τοποθέτησή του απέναντι στην «εισβολή του ατομικού ψυχολογικού σκηνικού στην παγκόσμια δημόσια σκηνή» είναι κατηγορηματική: και για τα δύο μέρη η διείσδυση αυτή είναι επιζήμια. Σαν να πρόκειται για την (ως εκ θαύματος;) πραγματοποίηση της επιθετικά φιλόρεσκης απαίτησης του Warhol περί των περιφημων 15 λεπτών διασημότητας για τον καθένα ... αυτό πάντως που προκύπτει είναι μια πραγματική λαίλαπα κοινοποίησης του τετριμμένα ιδιωτικού σε κάθε είδους διαθέσιμου (δημόσιου) βήματος, όχι μόνο ιδεατού (τηλεόραση, διαδίκτυο), αλλά και πραγματικού (κινητή τηλεφωνία).

Εικόνες

Δεν αφορά όμως αυτό μόνο την ειδησεογραφία των μέσων μαζικής ενημέρωσης – η διαφήμιση (ο ανελέητος αυτός σεισογράφος μαζικού

γούστου), το video-clip και η μόδα δεν περιορίζονται πλέον στον υπαινιγμό, σαν μέθοδο αναφοράς στο ιδιωτικό, που απαιτεί υποσυνείδητη αναλυτική δραστηριότητα για την παραγωγή παραστάσεων. Αντί αυτού το image δίνεται κατά κανόνα αυτούσιο, έτοιμο, απροκάλυπτο – ως εκ τούτου με πολύ μικρό δυναμικό γοητείας. Αυτό συνήθως εννοούμε, όταν σε συσχέτισμο μιλάμε για χυδαιότητα. Στον ίδιο προβληματισμό πρέπει να ενταχθεί και το γεγονός της διεθνούς (εμπορικής) επιτυχίας της φωτογραφίας απέναντι στις άλλες εικαστικές τέχνες – η έντεχνη απεικόνιση του πραγματικού σε αντίθεση με την (μάταια;) έκφραση του πνευματικού; Ας επιτραπεί εδώ η υποψία μιας συλλογικής ανάγκης για διανοητική προσιτότητα...

Σε πρόσφατή του διάλεξη στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου (τρίτη στη σειρά Iconic Turn – περί της μεταβολής του σύμπαντος των παραστάσεων), ο φιλόσοφος Peter Sloterdijk αναφέρεται στην παντοδυναμία των εικόνων και την εξηγεί με τη «διφυία κάθε παράστασης» – έτσι αυτή, μιμούμενη το υποκείμενο της απεικόνισης, το συνεχίζει, αλλά ταυτόχρονα το διαθλά σαν μέσα σε κάτοπτρο. Η σημασία αυτής της αποδοχής γίνεται αντιληπτή, αν κανείς αναλογιστεί την ποσότητα και το ποιόν του ενημερωτικού υλικού, που δέχεται ο μέσος πολίτης σήμερα, καθώς και το χρονικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο πρέπει να έχει ολοκληρωθεί αυτή η μεταβίβαση – η ταχύτητα που απαιτείται εδώ είναι εφικτή μόνο μέσω της εικόνας ... η απεικόνιση της γνώσης είναι γεγονός.

Επιφάνεια

Ως πλέον αισθητή αντίφαση της τελευταίας δεκαετίας, θεωρείται από πολλούς η παράλληλα καλπάζουσα εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης και

του ατομικισμού – είναι όμως αυτές πράγματι ασύμβατες έννοιες; Μάλλον όχι – η pop culture έχει αλλοιώσει σε (σχεδόν) παγκόσμια κλίμακα τα μοντέλα κοινωνικών δεσμών βασισμένων σε κοινά ιδεώδη, παραδόσεις ή (έστω) συμφέροντα. Κοινός παρονομαστής γίνεται όλο και περισσότερο ο τρόπος ατομικής παρουσίας και έκφρασης – ως παράφραση του αξιώματος του (ακόμη αμφισβητούμενου) επικοινωνιακού θεωρητικού McLuhan «the image is the message» ... η επιφάνεια λειτουργεί ως τερματική αξία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν επιτυχείς προσπάθειες χρήσης της επιφάνειας (στην κυριολεξία) με σκοπό τον κριτικό στοχασμό ή ακόμη και το δηκτικό σχολιασμό των νέων αστικών θεσμών, με την ίδια μέθοδο, με την οποία αυτοί εξαπλώνονται. Η Jenny Holzer, διάσημη για την «εφεύρεση» ειρωνικών αληθοφανειών (truisms) εκρηκτικού κοινωνικού ή πνευματικού περιεχόμενου (money creates taste/humanism is obsolete/ ... κ.λπ.) και τη σκόπιμη επιγραμματική τους τοποθέτηση στο δημόσιο χώρο, αποφεύγοντας πλήρως τη χρήση εικονογραφίας, χρησιμοποίησε τα τελευταία χρόνια γιγαντιαίες προσόψεις κτιρίων για την (πολύ σιγά εξελισσόμενη) προβολή ολόκληρων

Από τα πρώτα παραδείγματα (1987) είναι σίγουρα ο «πύργος των ανέμων» του Toyo Ito (πού αλλού;) στη Yokohama της Ιαπωνίας – ένας εκπληκτικός φορέας ηλεκτρονικής διακόσμησης συνεχούς οπτικής μεταβολής, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα υπέργειο κυλινδρικό κτίσμα εξαερισμού για ένα τεράστιο υπόγειο garage κτισμένο σε κεντρικό σημείο του πολεοδομικού ιστού.

Ένα πολύ κεντρικό garage καπακώνει και η πλατεία Schouwburgplein (1997) στο Rotterdam, σχεδιασμένη από τον Adriaan Geuze και την ομάδα του West 8. Πρόκειται για ένα χώρο που περιβάλλεται από μερικούς τεράστιους κινηματογράφους και που έμεινε κενός μετά τους βομβαρδισμούς του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Εδώ η επιφάνεια ερμηνεύεται καθαρά ως ξαπλωμένη πρόσοψη – το καπάκι είναι όχι μόνον ορατό, αλλά και απτό: ένας απλός συνδυασμός υλικών (beton, ξύλο, λάστιχο, διάτρητο ατσάλι), τοποθετημένα σε παράλληλες ζώνες, δημιουργούν ένα plateau, που βρίσκεται μερικά σκαλοπάτια ψηλότερα από το πεζοδρόμιο. Γραμμική τοποθέτηση έγχρωμων λαμπτήρων φθορίου μέσα στο επίπεδο και τέσσερις γιγάντιες αρθρωτές λάμπες (που μπορούν από

κειμένων (Survival Series), που από μερικούς θεωρούνται μανιφέστα. Ακριβώς εκείνη η μεμβράνη που χωρίζει το μέσα από το έξω, το ατομικό από το συλλογικό, το κρυφό από το φανερό γίνεται έτσι φορέας καυστικού μηνύματος που αφορά άμεσα όχι μόνο τους δύο αυτούς τόπους, αλλά και την αμοιβαία τους σχέση.

Η στρατηγική αυτή δεν αποτελεί τίποτε καινούργιο – ήδη από την πρώτη εικοσαετία του 20ού αιώνα η φωτεινή διαφήμιση κατέλαβε δυναμικά τις προσόψεις κτιρίων, δημιουργώντας έτσι ένα νέο τρόπο ανάγνωσης του αστικού χώρου. Σχετικά νέο όμως είναι το ενδιαφέρον αρχιτεκτόνων και πολεοδομών για το φαινόμενο αυτό – χωρίς τον εμπορικό χαρακτήρα των γιγαντιαίων ηλεκτρικών tableaux, αλλά και το εύθραυστο πνευματικό φορτίο της Jenny Holzer.

κάθε επισκέπτη του χώρου να τεθούν υδραυλικά σε κίνηση μέσω ενός πληκτρολόγιου κι αλλάζουν έτσι συνεχώς θέση), παρατεταγμένες στη μια πλευρά της πλατείας, συμπληρώνουν τη σύνθεση. Το αποτέλεσμα ξαφνιάζει – μέσω ενός είδους εικαστικής αφαίρεσης, επιτυγχάνεται έτσι η δημιουργία μιας ατμόσφαιρας ταυτόχρονα απόμακρης και δελεαστικής ... το άτομο εδώ καλείται όχι μόνο να λάβει μέρος στην ορχήστρωση του χώρου με την παρουσία του, αλλά και δυναμικά με μια νέας μορφής χωροταξική παράσταση.

Διαφάνεια

Ακουμπούν τα όρια της κοινοτοπίας οι συνεχείς προσπάθειες της Δύσης γι' ανεύρεση έκφρασης των βασικών της αξιών. Στο πολεοδομικό

δίπλω: Jenny Holzer ... PROTECT ME FROM WHAT I WANT

πάνω: West 8 ... Schouwburgplein, Rotterdam

πάνω: Foster Associates ... Reichstag, Berlin
κάτω: Shigeru Ban ... Curtain Wall House, Tokyo

κι αρχιτεκτονικό επίπεδο οι κατευθύνσεις αυτής της αναζήτησης έχουν οδηγήσει συχνά σε αμφισβητούμενης ποιότητας αποτελέσματα, που μπορούν να επιθεωρηθούν ανά πάσα στιγμή σε όλο τους το μεγαλείο – μια επίσκεψη σε μεγάλη πόλη αρκεί. Ζούμε όμως πράγματι σε μια ανοικτή, αποκάλυπτη κοινωνία που προτιμά να διαβιώνει μέσα σε διάφανα κτίρια; Η (ρητορική αυτή) ερώτηση τίθεται προφανώς κι από τον επισκέπτη της ταράτσας του γερμανικού κοινοβουλίου, που ο Sir Norman Foster «έχωσε» μέσα στο κτίριο του Reichstag στο Βερολί-

νο ... ο γυάλινός του τρούλος αφήνει ελεύθερη την άνωθεν θέα των γερμανών βουλευτών, ακόμη κι εν ώρα «εργασίας». Η αρχιτεκτονική λύση της αδιάλλακτης αυτής επιθυμίας του κοινοβουλευτικού σώματος αγγίζει τα όρια του εξαιρετικού – κατά πόσον όμως αυτό αποτελεί επιτυχή μεταφορική παράσταση του σύγχρονου γερμανικού πολιτεύματος, το αφήνουμε στην κρίση του επισκέπτη...

Από την έκδοση του δοκιμίου «Transparency: Literal and Phenomenal» των Colin Rowe και Robert Slutzky το 1963 (που κυρίως αναφέρεται στην έννοια της διαφάνειας μέσα από το κάτοπτρο του κυβισμού και που μπορεί να θεωρηθεί ως πολεμική κατά της έννοιας της διαφάνειας στο έργο του Giedion) μέχρι σήμερα διαφαίνεται μια τάση: το διάφανο να χρησιμοποιείται κυριολεκτικά και με όλες τις δυνατότητες της τεχνολογίας – πλήρης αναγωγή της ιδέας σε ύλη ... Αυτό που ξεκίνησε ο Mies van der Rohe με τον οραματισμό αιθέριων γυάλινων πύργων απίστευτης κομψότητας (που η τεχνολογία της δεκαετίας του '20 δεν ήταν σε θέση να υλοποιηθεί), είναι η σημερινή πραγματικότητα (όχι μόνο) των ασιατικών υπερπόλεων – τα γυάλινα μεγαθήρια, που παντού ξεφυτρώνουν, είναι όμως σαφώς μεταλλαγμένα ... οι εξωφρενικές προδιαγραφές (ας μην αναφερθούμε στο κλίμα!) που διέπουν σήμερα το κατασκευαστικό και λειτουργικό μέρος του προϊόντος δεν αφήνουν περιθώρια για ηρωικές διαφάνειες – τ' αποτελέσματα μας ζώνουν ...

Κι όμως είναι εφικτή η (πραγματική) παρουσία του ατομικού σε συλλογικό επίπεδο με δυναμικό τρόπο (ασχέτου μεγέθους), πλήρη αποφυγή χυδαιότητας και παράλληλα μνημονική αναφορά σε βαθιές πολιτισμικές ρίζες. Ένα από τα πλέον γοητευτικά παραδείγματα βρίσκεται σε κεντρική περιοχή του Tokyo και έχει σχεδιαστεί από το γαπωνέζο αρχιτέκτονα Shigeru Ban – πρόκειται για μονοκατοικία, που αντικατοπτρίζει την έννοια της διαφάνειας με μοναδικό τρόπο: οι συρτοί γυάλινοι τοίχοι, που μπορούν ν' ανοιχθούν πλήρως, και οι εξωτερικά κρεμασμένες κουρτίνες (σύγχρονες μορφές των παραδοσιακών fusuma και shoji αντίστοιχα) επιτρέπουν, κατά βούληση, κάθε βαθμό ανάμιξης του ιδιωτικού με το δημόσιο. Η ιδιαιτερότητα αλλά και κουλτούρα των πελατών οδήγησαν εδώ σε λύση, που προφανώς δεν αντιγράφεται εύκολα.

... τα εν οίκω μη εν δήμω;

Βιβλιογραφία

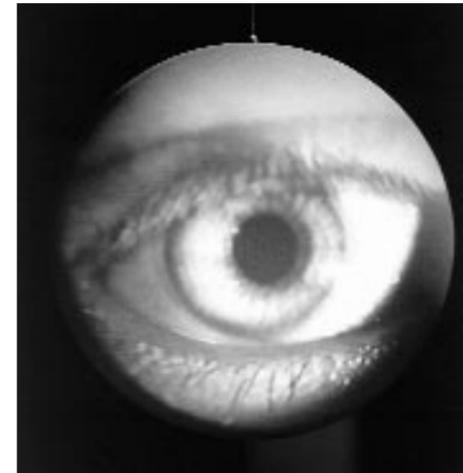
Sigfried Giedion, *Space, Time, Architecture*, 1941
Richard Sennett, *The Fall of Public Man*, 1974
Camille Paglia, *Sexual Personae* (Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson), 1990
Richard Sennett, *The Conscience of the Eye* (The Design and Social Life of Cities), 1990
Richard Sennett, *Flesh & Stone* (The Body and the City in Western Civilization), 1994
Gilles Lipovetsky, *The Empire of Fashion* (Dressing Modern Democracy), 1994
Arch + 144/145, Kommende Transparenz (Transparencies yet to Come), 1998
Arch + 146, Die Moderne der Moderne (Die Debatte), 1999

Σημείωση

1. φαίνομαι (είμαι ορατός), άρα υπάρχω

Η α-όρατη εγγύτητα της ψηφιακής εποχής

της Πολυξένης Μάντζου, αρχιτέκτονας

Στην τυπολογική εξέλιξη της αρχιτεκτονικής όψης μπορεί κανείς να αναγνώσει κάποιες από τις σημαντικότερες αλλαγές που έχει υποστεί η σχέση ιδιωτικού-δημοσίου στη διάρκεια του 20ου αιώνα. Η γενικευμένη μετάβαση από τη φέρουσα τοιχοποιία στον τοίχο πλήρωσης, που υπογραμμίστηκε τόσο από το fenêtre en longueur όσο κι από το γυάλινο τοίχο που λειτουργεί στο σύνολό του ως παράθυρο, απελευθέρωσε την όψη από τη στατική λειτουργία του κτιρίου και ουσιαστικά την αποκόλλησε από αυτό. Η ιδεολογική απαίτηση για διαφάνεια έδωσε αργότερα τη θέση της στην προσέγγιση της όψης ως επιφάνεια καταγραφής ιστορικών ή επικοινωνιακών σχολίων, μέχρι την ολοκληρωτική αποκόλληση του περιβλήματος από το κτίριο, καθώς μορφή και λειτουργία απουσιάζονται και θεωρούνται εκ των προτέρων σταθερές και άρα ούτε και αλληλεξαρτώμενες. Η αποκόλληση σταδιακά οδήγησε και σε διαστολή του περιβλήματος, το οποίο ξεδιπλώνεται σε μια επαλληλία από φίλτρα, που εξασφαλίζουν μεγαλύτερο έλεγχο στη σχέση εσωτερικού-εξωτερικού, ιδιωτικού-δημοσίου, κλειστού-ανοικτού, στη σχέση δηλαδή μιας σειράς διπλών, για τα οποία διαμεσολαβούν. Η αρχιτεκτονική όμως σταδιακά χάνει την πρωταγωνιστική της θέση ως διαμεσολαβητής στη σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο. Οι διαμεσολαβητές της σύγχρονης εποχής είναι ψηφιακοί και δικτυακοί και δρουν χωρίς περιορισμούς συν-χρονίας και συν-τοπίας. Από τη θύρα στο παράθυρο και τώρα στην οθόνη, τα κανάλια επικοινωνίας μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου αλλάζουν χαρακτήρα κι επικεντρώνονται όλο και λιγότερο στη μετάβαση, όλο και περισσότερο στην πρόσβαση. Το υποκείμενο που συσχετίζεται κατά βάση με τη θεαματική εκδοχή του κόσμου, επαφίεται σε άλλους διαμεσολαβητές, οι οποίοι για την οπτικοακουστική αναπαράσταση του κόσμου που προσφέρουν δε χρειάζεται να χειρίζονται υλικές ιδιότητες, αλλά κωδικοποιημένη πληροφορία. Η αμφίδρομη δράση αυτών των κανα-

λιών επικοινωνίας ικανοποιεί τόσο την εισαγωγή του δημοσίου, στη θεαματική του μορφή, στο ιδιωτικό, όσο και την έκθεση του ιδιωτικού, ως αναπαριστώμενη εικόνα, στο δημόσιο. Ηδονοβλεψίες κι επιδειξιμανείς έχουν τώρα στη διάθεσή τους μέσα που τους επιτρέπουν πολύ μεγαλύτερη εμβέλεια από εκείνη που επέτρεπαν τα αρχιτεκτονικά ανοίγματα των όψεων, εμβέλεια που τώρα δεν περιορίζεται ούτε χωρικά ούτε χρονικά, χωρίς ωστόσο να μεταβάλλεται η πρωταρχική ιδιότητα του φίλτρου, του διαμεσολαβητή, που ίσως μόνο να είναι τώρα λιγότερο ορατός αν και πολύ πιο ισχυρός και καθοριστικός.

Η απειλή της διάχυσης του ιδιωτικού στο δημόσιο και της κατάλυσης του δημοσίου χώρου σχετίζεται με την εξαιρετική επάρκεια των σύγχρονων διαμεσολαβητών, που μοιάζουν να προσφέρουν άμεση πρόσβαση κι επικοινωνία, έως του σημείου που συχνά αγνοείται η επίδραση και ο ρόλος των μέσων, που ποτέ δεν είναι ουδέτερα. Παρόλα αυτά εμφανίζεται το τελευταίο διάστημα έντονο ενδιαφέρον κι ενασχόληση με τις δυνατότητες που παρέχουν οι σύγχρονες τεχνολογίες για αύξηση του ελέγχου και παρακολούθηση τόσο χώρων όσο και δεδομένων, προσωπικών και μη. Η σύγχυση και η ασάφεια των ορίων ιδιωτικού και δημοσίου δεν αφορά μόνο ζητήματα χώρου, αλλά συνολικά τη διάκριση ιδιωτικού και δημοσίου. Ο έλεγχος και η παρακολούθηση της ιδιωτικής, ακόμα και της προσωπικής ζωής, καταλύει βασικά δικαιώματα κι ελευθερίες του ατόμου, αλλά παράλληλα προσδίδει άνεση κι ασφάλεια. Εξάλλου, όλες οι μορφές τεχνολογίας λειτουργούν ως επέκταση, αλλά ταυτόχρονα και ως ακρωτηριασμός και κατ' αυτή την έννοια συχνά καλείται να επιλέξει ο καθένας για τον εαυτό του, αν θα επιδιώξει άνεση κι ευκολία με τίμημα την οικειοθελή δημοσιοποίηση της ιδιωτικότητάς του.

Όποια όμως κι αν είναι η στάση ή η αντί-στάση που σε προσωπικό επίπεδο επιλέγεται, είναι γεγονός ότι ζούμε στην εποχή του Πανόπτικου. Το σημαντικό για τον Jeremy Bentham είναι ότι το περιοπτικό κέντρο ελέγχου με την ακτινωτή διάταξη των κελιών, δημιουργεί την αίσθηση της συνεχούς επιτήρησης στον κρατούμενο. Το σύγχρονο πανόπτικον δε στηρίζεται μόνο στις νέες δυνατότητες παρακολούθησης που προσφέρουν τα σύγχρονα μέσα, αλλά και στο γενικευμένο ενδιαφέρον για το θέμα της παρακολούθησης, που μας υπενθυμίζει διαρκώς ότι πλήθος από κάμερες μας κοιτάζουν, ότι προσωπικά δεδομένα και καθημερινές μας κινήσεις καταγράφονται και συσχετίζονται, ακόμα κι αν προς το παρόν είναι πρακτικά αδύνατον ένας μεγάλος αδελφός να φιλτράρει και να διαχειριστεί όλη αυτή την πληροφορία. Άλλωστε, ούτε ο δεσμοφύλακας στο πανόπτικον θα μπορούσε ποτέ από το σκοτεινό κέντρο ελέγχου να παρακολουθεί ταυτόχρονα όλα τα φωτισμένα κελιά, παρόλα αυτά οι φυλακισμένοι ένιωθαν συνεχώς τα μάτια του καρφωμένα πάνω τους, ακόμα κι όταν το κέντρο ελέγχου ήταν κενό.

Από τη Villa Savoye στο «σπίτι» του Μεγάλου Αδελφού

της Βασιλικής Παναγιωτοπούλου, αρχιτέκτονας

Ήδη από την εκκίνηση, το μόρφωμα του τίτλου λειτουργώντας «συνθηματικά», θα ήθελε να είναι αποπλανητικό μέσα στην εμμένεια της επικαιρικότητάς του.

Στο ερώτημα του γιατί της θέασης κατ' αυτόν τον τρόπο, η πιθανή απάντηση θα μπορούσε να είναι η ανακατάληψη των πραγμάτων, η αποκρυστάλλωση και η ταυτόχρονη εγκαθίδρυσή τους σε μια ανοικτή προοπτική μαζί τους. Η «διαφάνεια του κακού»,¹ ζητά επιτακτικά την επανατοποθέτησή του. Γιατί το να θέλεις να εξολοθρεύσεις την αρνητικότητα, μετά από τόσα καταγγελτικά και ηθικολογικά κρεσέντο, να τα εξαφανίσεις όλα είναι κατά τον Μποντριγιάρ, ένα στοιχείο τέλους και η σκέψη μας οφείλει να κινείται πέρα από το τέλος, να μεταμορφώνεται και να προκαλεί, να είναι ριζική.²

Ένας τρόπος για να γίνει αυτό εμφανές είναι η αντίστιξη των γεγονότων σ' έναν κόσμο και έναν τόπο παράλληλο όπου είναι δυνατή μια διαρκής αντιπαράθεση, μια πρόκληση, μια αναστρεψιμότητα και μια ανατροφοδότηση.

Ας γίνω όμως λίγο πιο «διαφανής».

Η Villa Savoye δεν ενδιαφέρει εδώ ως ένα κατασκευασμένο αντικείμενο καθ' αυτό. Υλοποιημένη άλλωστε στην εποχή της «παραγωγής», μας αποσολοι σήμερα εποχή της «κατανάλωσης»,³ ως κατασκευή σημείων συντακτικά επεξεργασμένων, που παραπέμπουν σ' έναν κόσμο λιγότερο πραγματικό, εκεί που τα αντικείμενα μπορούν να δραπέτευουν από την αξία χρήσης τους και να πρωτα-

γωνιστούν αντιστικτικά πια με το υποκείμενο, ματαιώνοντας έτσι την απλή λειτουργικότητά τους. Ξεπερνώντας τη χρήση τους, απαιτούν «εγκαρσιότητα» στη διαμεσολαβητική από μέρους μας προσέγγισή τους, η οποία θα μπορούσε τότε να είναι πλήρως αφαιρετική, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που θα τα ωθούσε να κυκλοφορούν αδιαχώριστα συνταίριασμένα.

Ας ανασύρουμε εδώ τη ράμπα της Villa,⁴ ως μορφή που τείνει να διαταράξει την ταυτότητα της κατοίκησης και να απελευθερώσει ενέργεια πέρα από την αρχετυπικά ορισμένη υλική ενέργεια. Με τη διαδρομή αυτή ίσως κατορθώσουμε να αποφύγουμε τη μονοσήμαντη νοηματική ερμηνεία της. Τοποθετημένη στο κέντρο του οικιακού σύμπαντος, σ' αυτό το αυστηρά οροθετημένο «μέσα», εκεί όπου το άτομο μπορεί να οργανώσει το δικό του «λειτουργικό βασίλειο», αίρει αυτό τον εγκλειστικό επικαθορισμό. Γεννήτρια μιας νέας μορφής, αναπτύσσει την έννοια του δρόμου όχι σαν χώρο διαβατήριο, αλλά σαν χώρο κίνησης, χώρο σχέσεων. Η χειρονομία αυτή απελευθερώνει το άτομο από τη φυλακή του περιχαρακωμένου κόσμου μιας και μόνης συνείδησης. Η αλήθεια, η γνώση, η αυτοαναγνώριση δεν μπορούν να βρίσκονται παρά μόνον ανάμεσα σε συνειδήσεις, στην κίνηση, την ανταλλαγή, τον πάντοτε ανοιχτό, πάντοτε ημιτελή διάλογο.

Η ράμπα ως σκηνή λοιπόν; Αλλά τίνος θεάματος; Διότι όπου υπάρχει σκηνή εξυπακούεται πως

υπάρχει και θέαμα. Το θέαμα συνίσταται εδώ στην πορεία του υποκειμένου, πάνω στη ράμπα, ως «πλάνητα» ζωής, παιχνίδι αναγνώρισης της ταυτότητας και αυτοπροσδιορισμού του, ένα παιχνίδι ορατό σε απόσταση βλέμματος.

Ακριβώς αυτό το παιχνίδι τελεί εν απουσία στο «σπίτι» του Μεγάλου Αδελφού, εκεί όπου η σκηνή έχει πλήρως καταργηθεί. Μοιάζει τότε με πορνογράφημα, γιατί στο πορνογραφικό σύμπαν τίποτε δεν σκηνοθετείται.⁵

Σώματα, σεξουαλικά όργανα προσφέρονται για κατασπάραγμα, ακριβώς όπως στα δελτία ειδήσεων, εκεί όπου το κάθε συμβάν, η κάθε λογής πληρο-

φορία μας πλησιάζει ανελέητα αχώνευτη, κολλάει επάνω μας σαν βδέλλα, σαν ιός. Η είδηση μας προσφέρεται τότε σαν σε τελετουργία ωμοφαγίας, ως το αποτύπωμα της μιας και μόνης αντικειμενικής αλήθειας, ολική ορατότητα των πραγμάτων σε τέτοιο σημείο ανυπόφορη, ώστε μόνο υιοθετώντας μια «στρατηγική ειρωνείας» μπορούμε να επιβιώσουμε.

Το υποκείμενο της σκέψης κινούμενο ναυχελικά πάνω στη ράμπα της Villa Savoye δρα γενεσιουργά δημιουργικά. Ο χρόνος που ξοδεύει επάνω της, παρουσία και την ίδια στιγμή απουσία, γίνεται η γνήσια ελευθερία του. Αντίθετα οι μετέχοντες στο

57

δίπλα: Villa Savoye. Η «σκηνή» της πόλης του «ενός»

μέση: Η κίνηση του υποκειμένου πάνω στη ράμπα...

κάτω αριστερά: Προς την ταράτσα...

«σπίτι» του Μεγάλου Αδελφού, φυλακισμένοι-έγκλειστοι, χωρικά και συμβολικά, παρότι ουσιαστικά βρίσκονται σε διακοπές από τη ροή της καθημερινής ζωής τους, λειτουργούν σαν αντικείμενα πιασμένα στο δίχτυ ενός χρόνου που η διάστασή του έχει πλήρως αντικειμενοποιηθεί. Η σχόλη που βιώνουν είναι καταναγκαστική, αναπαράγει δε με κάθε ακρίβεια τους νοητικούς και πρακτικούς καταναγκασμούς του παραγωγικού χρόνου και της υποδουλωμένης καθημερινότητας.

Η ράμπα, τόπος αυθύπαρκτος, τόπος όπου οι αισθήσεις αφυπνίζονται, τροποποιεί τον δείκτη διάθεσης του οικιακού σύμπαντος. Περιοχή ουσιαστικά δημόσια μέσα στον ιδιωτικό χώρο της κατοικίας, δημιουργεί μια παραίτηση ενός εθνικού κόσμου, μια ανεξάρτητη περιοχή «εθνικής κυριαρχίας», έναν δυναμικό τόπο ανθρώπινων σχέσεων και δραστηριοτήτων.

Τη ράμπα της Villa Savoye, καθρέφτη μαζί και κάτοπτρο του ανθρώπου για το καλύτερο και το χειρότερο, αντικαθιστά, στο «σπίτι» του Μεγάλου Αδελφού, η κάμερα-θόνη, μια βιτρίνα-κλουβί, γεωμετρικός τόπος της κατανάλωσης. Το υποκείμενο δεν αναστοχάζεται πια τον εαυτό του, αλλά απορροφάται και αυτοκαταργείται ως απλός και μόνον καταναλωτής του.⁶ Κυριολεκτικά παρασυρμένο στην φάνεια μαζί με τους «Άλλους» που νομοτελειακά το περιέβαλαν, παραχωρεί τη θέση του σε μια γενικευμένη «ατμόσφαιρα», με κύριο χαρακτηριστικό της μιαν ευκίνησία προς όλους και

προς όλα, μια αγχώδη επικοινωνία που παράγει σχέσεις για να τις καταναλώνει. Πρόκειται για την «ηδονή» της υποδούλωσης, που ανατριχιαστικά είχε περιγράψει ο Όργουελ με το προφητικό του 1984. Μέσα από τη διαδικασία της ανάκρισης ο ήρωας του Όργουελ «συνειδητοποιεί» ότι ανέκαθεν αγαπούσε το Μεγάλο Αδελφό. Το υποκείμενο της Villa σιωπηλό, επιθυμεί να αυτοαναγνωριστεί και εν τέλει απλά μόνο να ζήσει, τότε ο Μεγάλος Αδελφός ως συγγνός τιμωρός του, ηγεμονική δύναμη του θεάματος, το θέτει σε δοκιμασία. «Βιοπαλαιστής και στοχαστής»,⁷ πρόσφυγας του σύγχρονου κόσμου, προσπαθεί να ξεφύγει, να περισώσει την ανωνυμία του, καταπάνω του όμως επελαύνει η γενιά του «αντίχειρα»,⁸ η οποία μπορεί να απομονωθεί σ' ένα τεράστιο κλουβί-εμπορικό κέντρο και την ίδια στιγμή να αισθάνεται ότι βρίσκεται με αγαπημένους φίλους, όταν στο δωμάτιο δεν υπάρχει κανένας άλλος. Άραγε αυτό το κλουβί να 'χε στο νου του ο διάσημος «νομάδας» Rem Koolhaas, όταν σχεδίασε το κατάστημα της Prada στη Νέα Υόρκη;⁹ Η ράμπα της Villa έχει δώσει εδώ τη θέση της στο «κύμα», μια βαθιά υποχώρηση του ξύλινου δαπέδου, τα δε περιμετρικά δωμάτια –της Villa– όπου το υποκείμενο θεάται τις διαφορετικές εκδοχές του εγώ του, αντικαταστάθηκαν από κλουβιά που κινούνται σε ράγες υπεράνω του, ως πιθανή υποδήλωση της υποδούλωσης του σε προκαθορισμένα σχήματα πλήρως ορατά και οριοθετημένα. Χωρίς βιτρίνα, «εκθέματα» μουσείου, βομβαρδίζουν «άμα τη εισόδω» κυριολεκτικά τον έτσι κι αλλιώς «σκαναρισμένο» εγκέφαλο¹⁰ του υποκειμένου, ώστε να δεχθεί τα μηνύματα των επιλογών τους ως απαντήσεις στα ερεθίσματα που θα όφειλε να έχει.

Σε απ' ευθείας σύνδεση συμβαίνουν πια τα πάντα. Ποιο είναι άραγε το επόμενο βήμα; Μπορεί να μας ωφελήσει η τρέχουσα συνθηματολογική ηθικοπλαστική αποπομπή; Μπορούμε να ορίσουμε επακριβώς το σημείο διαχωρισμού του καλού από το κακό; Τα ερωτήματα φαίνεται πως αφορούν όχι μόνο

τη δημόσια συζήτηση για την αισθητική, αλλά κατά βάθος ολόκληρη την κοινωνία και τον τρόπο που αυτή αντιλαμβάνεται τα προϊόντα του μαζικού πολιτισμού της. Μήπως αν σταματήσουμε να παρατηρούμε ο ένας τον άλλο, σε μια ανεπτυγμένη μορφή Μεγάλου Αδελφού, εν είδη ανταλλαγής προσωπικών εμπειριών και περιπετειών και στραφούμε στα καθ' ημάς, στην «πόλη», ως γενικό εποικοδόμημα που επιστρέφει στην εμπειρία της σκέψης, αν μετατοπίσουμε το βλέμμα από την «όψη στο αστικό δάπεδο» όπως αιτεί ο Γιώργος Σημαιοφορίδης,¹¹ τόσο στο πραγματιστικό πεδίο όσο και στο συμβολικό πεδίο, αν ζήσουμε τις πόλεις έτσι όπως πραγματικά είναι, ούτε όπως ήταν στο παρελθόν, ούτε όπως θα θέλαμε να είναι στο μέλλον, αν επικεντρώσουμε το βλέμμα μας στη νέα αστική κινητικότητα, ίσως έχουμε κάνει το βήμα απαγκίστρωσης από το «πραγματικό». Τότε ίσως να έχουμε κάνει ταυτόχρονα και το πρώτο βήμα προς την αναζήτηση του αδύνατου ως εν δυνάμει δυνατό. Ίσως έτσι ξεφύγουμε από την εσωτερικευμένη λατρεία της μοναδικότητάς μας. Ίσως αν ονειρευτούμε. Άλλωστε έχουμε αυτό το δικαίωμα, όπως διατυπώνει ο Jules Michelet «κάθε εποχή ονειρεύεται την επόμενη», όχι σαν τον Κούμπλα Χαν που στις «Αόρατες πόλεις» του Ίταλο Καλβίνο είχε καταλήξει πως όλα γίνονται ματαιώς και πως το ποτάμι του καιρού, μας ξεβράζει σε μια πόλη κολασμένη, αλλά σαν το Μάρκο Πόλο, ας ψάξουμε ακόμα και μέσα στην κόλαση για εκείνο που δεν είναι κόλαση και ας το αναδείξουμε. Άλλωστε πόσος χρόνος μας απομένει μέχρι να αντικατασταθούμε από τα «βελτιωμένα», «εμπλουτισμένα» άτομα της επελαύνουσας νευροτεχνολογίας;¹² Αλλά και τότε η ψυχή του περιπλανώμενου υποκειμένου, καθώς θα πορεύεται στο «ακάλυπτο κέντρο της ύπαρξης»,¹³ επιλεγώντας τη «σιωπή», πετώντας κάθε χρηστικό ή επίκαιρο στοιχείο που υπάρχει στον κόσμο,¹⁴ εκπληκτικά άπιαστη, ακόμη και τότε θα δρα εκεί, στις παρυφές των κόμβων, στις παρεκβάσεις τους.

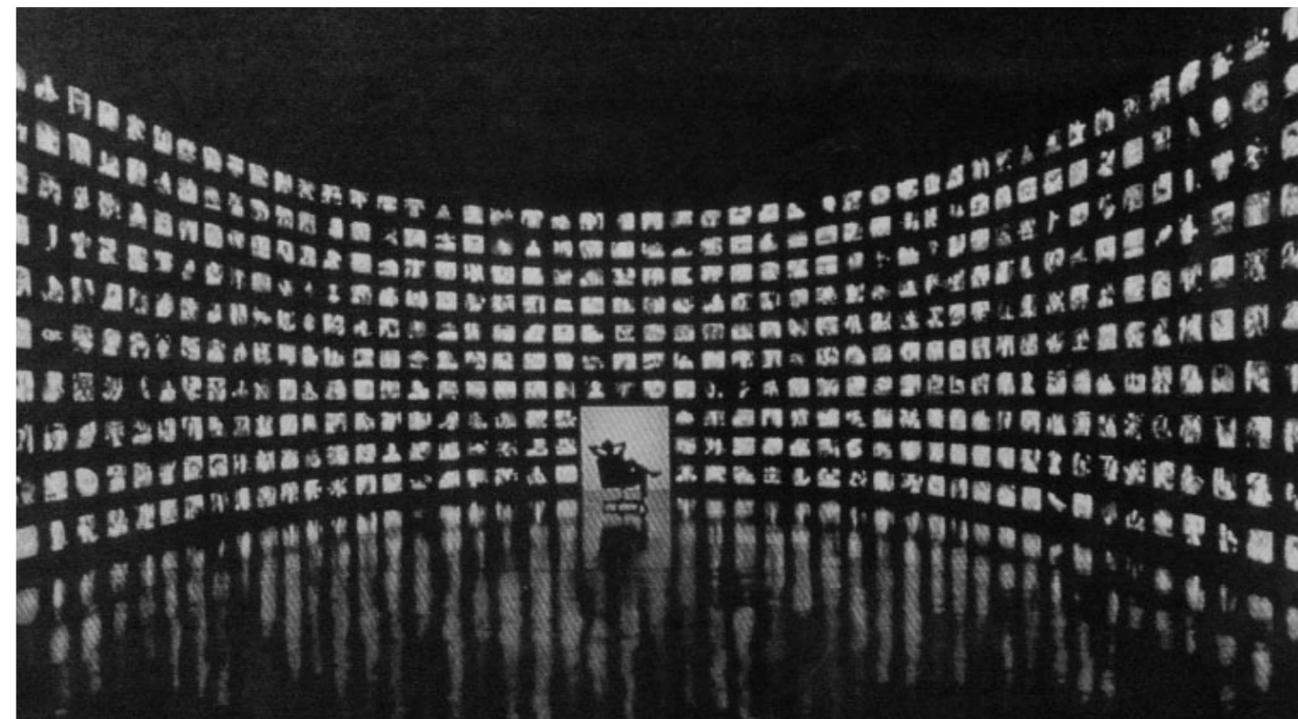
Σημειώσεις

1. Ομώνυμος τίτλος δοκιμίου του Μποντριγιάρ, πάνω στα ακραία φαινόμενα, Εξάντας-Νήματα, 1996.
2. Μποντριγιάρ Ζ.: «Η λέξη του τέλους», *Συνθήματα*, Νησίδες 2002, σελ. 59.
3. «Το αντικείμενο», ό.π., σελ. 13.
4. Περισσότερα για τη συντακτική μορφή της ράμπας στη Villa Savoye στο: Παναγιωτοπούλου Β., «Από τη Villa Savoye στο Bilbao. Μια αυτοπροσωπογραφία σε θαμπό κάτοπτρο», Διπλωματική εργασία του Διατμημ. Προγρ. Μεταπτυχ. Σπουδών ΕΜΠ της Σχολής Αρχιτεκτόνων, Αθήνα 2000.
5. «Το πρόστυχο», Μποντριγιάρ, ό.π., σελ. 25.
6. Μποντριγιάρ Ζ.: *Η Καταναλωτική Κοινωνία*, Νησίδες 2000, σελ. 238.
7. Παπαβασιλείου Β., «Η αφανίστη ζωή», *Η Καθημερινή*, 10 Μαρτίου 2002.
8. Ρούτση Κ., «Η τεχνολογία αλλάζει και τον αντίχειρα», *Ορίζοντες* σελ.4/26, *Τα Νέα*, 27 Μαΐου 2002.
9. Φιλίππιδης Μ., «Prada του μέλλοντος», *Donna No2, Το Βήμα της Κυριακής*, 28 Απριλίου 2002, σελ. 80.
10. «Μπορούν να κλέψουν και το πρόσωπό μας», *The Economist, Η Καθημερινή*, 2 Ιουνίου 2002.
11. Σημαιοφορίδης Γ., «Η ανάκτηση του ανοικτού χώρου της πόλης», *Η Καθημερινή*, 17 Φεβρουαρίου 2002.
12. «Χάνουμε τον έλεγχο του εγκέφαλού μας», *The Economist, Η Καθημερινή*, 2 Ιουνίου 2002.
13. Δ. Δημητριάδης στην εισαγωγή από το: *Ο χώρος της λογοτεχνίας*, Blanchot Μ., Εξάντας-Νήματα 1994, σελ. 18.
14. Blanchot, ό.π., σελ. 61.

«Μόλις Πριν» ή «Ήδη Μετά» το τέλος του δημόσιου(;) χώρου

συζήτηση του Πέτρου Μαρτινίδη με τον Μιχάλη Λεφαντζή

Μ. Λεφαντζής: Ως προϊόν μιας ερμηνευτικά απρόσμενης φιλοσοφικής μεταφοράς, ο «ζωτικός» χώρος της σύγχρονης πόλης ακροβατεί επάνω στο νήμα που συνδέει την ιδιωτικότητα του δημόσιου χώρου με τη δημοσιότητα του ιδιωτικού χώρου και εξισορροπεί παραπληρώντας ή παραπληρού εξισορροπώντας τις συνιστώσες μιας διαδικασίας αστικοποίησης που οργανώνει με ασάφεια και συνθέτει με σαφήνεια την αρχιτεκτονική και πολεοδομική πραγματικότητα της εποχής μας. Άραγε πόσο «δημόσιος» είναι ο ιδιωτικός χώρος και πόσο «ιδιωτικός» είναι ο δημόσιος χώρος σήμερα, κύριε Μαρτινίδη;

Π. Μαρτινίδης: Το αίτημα για «σύσταση ενός δημόσιου χώρου», που να τον υποστηρίζει η εκφορά ενός ουσιαστικού «δημόσιου λόγου» χωρίς πολιτικά κινήματα, με με τη μεθοδική συμμετοχή των πολιτών κι ελευθερίες που τις εγγυάται η δημόσια χρήση της ομιλίας, είναι αίτημα που προέβησαν φιλόσοφοι του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα, όπως ο Χάμπερμας, ο Άπελ, ο Κλοντ Λεφόρ κ.ά. (όσοι δεν συνήγαγαν από τις φιλοσοφικές κριτικές της γλώσσας μια πρόσκληση για αναδίπλωση στην ιδιωτική σφαίρα). Δυο αιώνες πριν απ' αυτούς, ο Ζαν-Ζακ Ρουσό κατήγγελλε επίσης τη «δουλική γλώσσα» των σαλονίστικων στερεοτύπων κι εντόπιζε τα χωρικά όρια της δημοκρατίας: «ως εκεί που φτάνει η ανθρώπινη φωνή, στους τόπους των λαϊκών συναθροίσεων». Άρα μια ανάλογα ελλειμματική

συγκρότηση του «δημόσιου» υφίστατο και τον 18ο αιώνα.

Χωρίς να θέλω να φιλοσοφώ κι εγώ απαντώντας ή να απαντήσω φιλοσοφώντας (ώστε να παραμείνω στο ύψος της ερώτησης), πιστεύω πως δεν είναι μόνο στην εποχή μας που εμφανίζονται πολλαπλές ωσμές, διαπιδύσεις ή διαφυγές από το δημόσιο προς το ιδιωτικό κι από το ιδιωτικό προς το δημόσιο. Ασφαλώς, σήμερα, το φαινόμενο είναι πολύ πιο εμφανές. Με όλους εκείνους π.χ. που μιλώντας στα κινητά τους, στη μέση του δρόμου, φέρνουν τις ιδιωτικές συνομιλίες εις επήκοον όλων ή με τα ενοικιαζόμενα «βίντεο» που επιτρέπουν σε οποιονδήποτε, μέσα στο σπίτι του, να γίνει μόνος του ο αισθουσάρχης, η ταξίθετρα, ο μηχανικός προβολής και το κοινό ενός υποχρεωτικά δημόσιου, μέχρι χθες, κινηματογραφικού θεάματος. Αλλ' οι συνομιλικοί μου σίγουρα θα θυμούνται κυρίες της δεκαετίας του '50, οι οποίες κατέβαιναν με ρόμπες και μπικουτί από τα αστικά τους διαμερίσματα για να τηλεφωνήσουν από κάποιο γωνιακό περίπτερο ενώ οι ακόμη μεγαλύτεροι θα θυμούνται τις εισβολές μιας παράταιρης δημόσιας αιδούς σε προπολεμικά σπίτια, όπου ειδικά καλύμματα έκρυβαν τα πόδια των πιάνων και των τραπεζιών, αφού εθεωρείτο ανάρμοστο να επιδεικνύονται οποιαδήποτε πόδια! Συνοψίζοντας, θα έλεγα πως από ιδρύσεως πόλεων αρχίζει η αντιδιαστολή «δημόσιου» και «ιδιωτικού». Μαζί, όμως, με το σκάνδαλο της αλληλοεισδυσής τους.

Στοιχεία μεταμοντερνισμού στο δημόσιο χώρο

του Ευάγγελου Ασπρογέρακα, τοπογράφου μηχανικού

Η δημοσιότητα, στις μέρες μας, έχει εξελιχθεί σε «ανοιχτό» παράθυρο προς τα γεγονότα και την επικαιρότητα (media res). Τι βρίσκεται πίσω απ' αυτό το παράθυρο; Πώς εκτείνεται ο «ζωτικός» χώρος μέσα στη δημόσια σφαίρα;

Συνεχίζοντας τη θέση της προηγούμενης απάντησης, θα 'λεγα πως η σχέση Περικλέους και Ασπασίας στην κλασική Αθήνα μετέχει στα δημόσια πράγματα όσο κι η σχέση προέδρου Κλίντον και Μόνικας Λεβίνσκι, 24 αιώνες αργότερα. Η πολύ κρίσιμη διαφορά, ίσως, έγκειται στο ότι η δημοσιοποίηση της εξωσυζυγικής σχέσης του Περικλέους γέννησε ειρωνικές παρομοιώσεις της Ασπασίας με την Ήρα (ως προς τον «ολύμπιο» Περικλή) κι αρκετές εικασίες για το ότι εκείνη μπορεί να έγραψε τον περίφημο Επιτάφιο. Ενώ η δημοσιοποίηση της σχέσης του Κλίντον γέννησε μόνο χυδαία περιέργεια περί το πώς ακριβώς συνετελέσθη (ή δεν συνετελέσθη) κι ό,τι ευφρόνετο κατάφερε να παραγάγει ήταν η πρόταση για μετονομασία του «oval office» σε «oval office»!

Με άλλα λόγια, η δημοσιότητα των ημερών μας και τ' ανοιχτά στην επικαιρότητα «παράθυρα», που αυξάνουν απείρως τη γνώση των ανθρώπων για ό,τι διαδραματίζεται στο χώρο της κοινωνίας, αντί να αυξήσουν την οξυδερκή κριτική, αναχαιτίζουν απείρως την ικανότητα των ανθρώπων να μετατρέψουν τη γνώση σε πολιτική δράση ή, έστω, σε περίσκεψη.

Στο Μέλλον μιας Αυταπάτης, ο Φρόντ διαπίστωνε πως: «οι μάζες είναι οκνηρές και ανόητες, δεν τρέφουν καμία αγάπη για την παραίτηση από το ένστικτο, δεν πείθονται από επιχειρήματα κι αλληλούποστηρίζονται μόνο για να δοθεί πλήρης ελευθερία στην αχαλινωσία τους.» Στη μετά Τηλεόραση εποχή, αυτή η διαπίστωση εδραιώνεται απολύτως. Κι η τέλεια συναίρεση δημόσιου-ιδιωτικού, που επιφέρουν οι τεχνολογικές πρόοδοι, θα έγκειται στο να τοποθετηθεί σε κάθε σαλόνι ή δίπλα σε κάθε κρεβάτι κι από ένα πληκτρολόγιο με επιλογές: «Ναι/Όχι, Συμφωνώ/Διαφωνώ, Επιδιοκίμαζω/ Αποδοκιμάζω» κ.ο.κ., οι οποίες θα καταλήγουν στα κυβερνητικά γραφεία και θα εγγυώνται την ισοβιότητα οποιουδήποτε καθεστώτος.

Τόσο η αρχιτεκτονική, όσο βέβαια και τα μέσα ενημέρωσης, αρκούνται εδώ και καιρό στο να (ανα)παράγουν πραγματικότητες μίας χρήσης. Όπως δηλαδή η αρχιτεκτονική σκέψη του 21ου αιώνα προσπαθεί να επαναπροσδιορίσει τα όρια του ιδιωτικού με το δημόσιο χώρο, έτσι και τα Μ.Μ.Ε. αγωνίζονται να μεταλλάξουν με τη σειρά τους τα όρια του δημόσιου με τον ιδιωτικό βίο.

Πόσο, κατά τη γνώμη σας, επηρεάζει η «κατασκευασμένη» πραγματικότητα των Μ.Μ.Ε. την κατασκευαστική πραγματικότητα της πόλης;

Νομίζω ότι ισχύει κι εδώ ό,τι έλεγα νωρίτερα, για την από ιδρύσεως πόλεων αντιδιαστολή δημόσιου-ιδιωτικού μαζί με το «σκάνδαλο» της αλληλοδιείσδυσής τους. Με την εποχή μας να διαφοροποιείται μόνο ως προς την πολύ μεγαλύτερη έμφαση με την οποία συμβαίνει αυτό.

Από την εποχή των Ελευσίνιων μυστηρίων μέχρι τους γοθτικούς καθεδρικούς και μέχρι την όπερα του Γκαρνιέ, στο Παρίσι του τέλους του 19ου αιώνα, οι άνθρωποι αγωνίζονταν να σκαρώσουν τόπους όπου να δίδεται σε άμεση εμπειρία η αίσθηση του απροσέγγιστου και του απερινόητου: η σωπή του Άδη, η διαρρύθμιση του Παραδείσου ή το εξωπραγματικό των αποκλειστικά φανταστικών συλλήψεων. Ακόμη και χωρίς Μ.Μ.Ε., λοιπόν, κανείς δεν ήταν

πρόθυμος να δεχθεί πως ορισμένα απ' όσα φανταζόμαστε παραμένουν χωρίς καμιά εμπράγματη αντιστοιχία.

Αλλά το μεταίχμιο φυσικού και οικοδομημένου, στις τεχνητές διανοίξεις σπηλαίων στα Ελευσίνια, το μεταίχμιο ουρανού και γης, που επιτύγχαναν οι γοθτικές αντηρίδες, ή το μεταίχμιο αρχιτεκτονικής και ζαχαροπλαστικής, που ορθώθηκε στις ελληνορωμαϊκές και μπαρόκ-ροκοκό διακοσμήσεις της όπερας Γκαρνιέ, αποτελούσαν τις εξαιρετικές κατασκευές κάθε εποχής. Η επικαιρότητά μας έχει γενικεύσει στο έπακρο τα ανάλογα δείγματα. Ό,τι «κατασκευάζει» η νοητική γονιμότητα σχεδιαστών κόμικς, σκηνοθετών του σινεμά, σκηνογράφων της τηλεόρασης, ποιητών της νουσταλγικής ομοιοκαταληξίας ή συγγραφέων της επιστημονικής φαντασίας, χιλιάδες επιχειρηματίες, δήμαρχοι, δημοκρατικοί υπουργοί, αυταρχικοί δικτάτορες και φυσικά αρχιτέκτονες, σπεύδουν να το προσφέρουν σε απτή και επισκέψιμη εκδοχή.

Έτσι, όμως, το φανταστικό αρχίζει να καταρρέει από τις σωρηδόν και αυτόχρονα εκπληρώσεις του. Χθες οι φιλόσοφοι μας έπειθαν πως η καθολικότητα της γλώσσας καταπνίγει το επί μέρους, πως η λέξη εξαλείφει το πράγμα και κάθε ομιλία συνδέεται με το θάνατο. Σήμερα οι αρχιτέκτονες μας δείχνουν ότι, αντίθετα, οποιαδήποτε μπαρούφα ανασταίνεται σε ύλη! Από τις Ντίανεύλαντ ή το Λας Βέγκας λ.χ., όπου κινείται κανείς σε οικοδομήματα του αμιγώς φανταστικού, μέχρι μουσεία όπως του Λίμπεσκιντ στο Βερολίνο, όπου δεν καλείσαι να στοχαστείς το Ολοκαύτωμα με κίνητρο κάποια εκθέματα, μα να το βιώσεις μέσω μιας διαδρομής ανάμεσα σε γυμνούς, δαιδαλώδεις κι απειλητικούς χώρους.

Βρισκόμαστε «μόλις πριν» ή «ήδη μετά» το τέλος του δημόσιου χώρου όπως τον γνωρίζαμε μέχρι τώρα...

Τι μας επιφυλάσσει το μέλλον;

Σας ευχαριστώ διπλά γι' αυτή την ερώτηση. Πρώτον, για την έμμεση παραπομπή στον τίτλο μιας παλιότερης εισήγησής μου, περί σχέσεων μοντέρνου-μεταμοντέρνου. Δεύτερο και σημαντικότερο, προφανώς, γιατί μου δίνει την ευκαιρία να ανακεφαλαιώσω τις επισημάνσεις των προηγούμενων απαντήσεων. Όταν εκθύμως παραχωρούνται οι παραδοσιακές πλατείες των πόλεων, για να αποτελέσουν τα «στούντιο» απ' όπου διάφοροι τηλεοπτικοί αστέρες εκπέμπουν «ζωντανά», ακολουθούν τα εξής: οι δημόσιες πλατείες γίνονται οπτικά σαλόνια και τα σαλόνια πλατείες: το τηλεοπτικό κιτ βιώνεται ως απονομή δικαιοσύνης ή ως εγγύτητα του ονειρώδους και η περίφημη ρήση του Χέγκελ: «το αληθινό είναι ενυπόστατο και το ενυπόστατο αληθινό» καταλήγει: το τηλεοπτικό είναι ενυπόστατο και το ενυπόστατο τηλεοπτικό! Έτσι βρισκόμαστε «πολύ μετά» από κάθε παρελθούσα αλληλοδιείσδυση ιδιωτικού και δημόσιου. Βρισκόμαστε σ' ένα τερατώδες, αδιαίρετο και άκρως αποπροσανατολιστικό «ιδιωτικοδημόσιο». Κι ο Ναπολέων έλεγε για την «πιάτσα Σαν Μάρκο», στη Βενετία, ότι είναι «το ωραιότερο σαλόνι της Ευρώπης». Μα οι επισκέπτες εκείνου του «σαλονιού» είχαν να σκέπτονται την ιστορία και την προσωπική τους μοίρα, ο καθένας χωριστά. Όχι να χάνονται μέσα σε μια «ιδιωτικοδημόσια» αποχαύνωση. Ίσως αυτό να μας επιφυλάσσει το μέλλον. Ανθρώπους που θα ξεσηκώνονται κάθε τόσο, αναστατώνοντας τα κέντρα των πόλεων μαζικά ή κατά μικρές ομάδες, πυρπολώντας, ανατινάζοντας και μακελεύοντας, για να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες αποχαύνωσης.

Ο μεταμοντερνισμός (post-modernism) αποτελεί ένα πολυμορφικό διανοητικό κίνημα που ξεκινάει από την αρχιτεκτονική και τη θεωρία της λογοτεχνίας και μεταξύ των ποικίλων εκφάνσεών του, ορίζει το πλαίσιο αστικής εξέλιξης που συνδέεται με την επικράτηση των μεταφορντικών οικονομικών μοντέλων παραγωγής (Amiri 1996). Ως ρεύμα αναδιαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος, σχετίζεται άμεσα με την κοινωνική-πολιτιστική αναπροσαρμογή, την εξέλιξη των ιδεών και τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η αστική εμπειρία.

Τα πρότυπα της μεταμοντέρνας εποχής εκφράζουν έντονα την ανάγκη της διαφοροποίησης (Λεοντίδου 1995, Featherstone 1996) κατευθύνοντας τη μεταβολή των βασικών στόχων της παραγωγικής διαδικασίας η οποία δεν ολοκληρώνεται με την παροχή αγαθών πρώτης ανάγκης, όσο με τη δημιουργία αναγκών χάριν πολιτισμικής επιβίωσης. Απορρέει έτσι φυσιολογικά η αυξημένη διάθεση επένδυσης σε σχεδιασμένο και αισθητικά αναβαθμισμένο περιβάλλον φιλοξενίας των ανθρώπινων λειτουργιών. (φωτ. 1) Έκφραση της τάσης αυτής στην αρχιτεκτονική μικρής και μεγάλης κλίμακας αποτελεί ο αισθητικός και μορφολογικός πλουραλισμός που διέπει το σύγχρονο δομημένο περιβάλλον από το τέλος του 20ού αιώνα και επιτάσσεται ως μέσο κάλυψης των αναγκών διαφοροποίησης της σύγχρονης αστικής τάξης. Ο δημόσιος χώρος αποτελεί κατ' εξοχήν περιβάλλον βίωσης της αστικής εμπειρίας ως τόπος ελεύθερης πρόσβασης, κοινωνικής αλληλεπίδρασης και συνδιαλλαγής (Carr et. al. 1992). Η διαδικασία διαμόρφωσης του δημόσιου χώρου στις σύγχρονες πόλεις εντάσσεται αναπόφευκτα στο ευρύτερο πλαίσιο ανάπλασης και εξυγίανσης (gentrification) του αστικού περιβάλλοντος στο οποίο διακρίνεται σαν μια από τις βασικές παραμέτρους του η ανάγκη έκφρασης των ομάδων εκείνων στο εσωτερικό της μεσαίας κοινωνικής τάξης που αυτοορίζονται δημιουργοί, φορείς και καταναλωτές προτύπων ζωής, αναπτύσσοντας μοντέλα αποδοχής των μεταμοντέρνων προτύπων και εμπειριών (Featherstone 1996). (φωτ. 2) Το γνώρισμα αυτό κάνει αισθητή την παρουσία του σε σχετικά παραδείγματα ανάπλασης του θαλασσιού μετώπου σε πολλές Ευρωπαϊκές πόλεις (Gosrodini 2001, Norcliffe et. al. 1996).² Οι προσπάθειες επικεντρώνονται στην ανάδειξη των παλιών λιμανιών περιλαμβάνοντας αισθητική αναβάθμιση των ανοιχτών χώρων και ανάπτυξη εγκαταστάσεων φιλοξενίας δραστηριοτήτων αναψυχής. Το αποτέλεσμα αποτελεί σίγουρα παράγοντα βελτίωσης της ποιότητας ζωής και έλξης για οικονομικές δραστηριότητες. (φωτ. 3)

Το τελευταίο σημείο αποτελεί ταυτόχρονα έκφραση της εμπορευματοποίησης της αστικής εμπειρίας, η οποία προσφέρεται προς κατανάλωση μετουσιωμένη (διάθεση υπηρεσιών και προϊόντων) ή μη (διέγερση των αισθήσεων). Σταδιακά γίνεται αποδεκτή η δυνατότητα κεφαλαιοποίησης του δημόσιου χώρου που εξασφαλίζει θέσεις εργασίας και εισόδημα για τον τοπικό πληθυσμό. Παράδειγμα του φαινομένου αποτελούν τα πολυ-συγκροτήματα, προϊόντα πολεοδομικών αναπλάσεων τα οποία συνδυάζουν την αναδιαμόρφωση του δημόσιου χώρου με την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων (λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία, καταστήματα διασκέδασης και ψυχαγωγίας).³ Η εμπορική τους επιτυχία στηρίζεται στη διαμόρφωση περιβάλλοντος ελκτικού και άνετου για τους υποψήφιους πελάτες (Cybriwsky 1999). Πρόκειται για ενότιες εξομίσωσης της κατανάλωσης και της ψυχαγωγίας που κατά τον M. Featherstone (1996) αποτελεί συμπεριφορά χαρακτηριστική της νέας μεσαίας κοινωνικής τάξης. Αυτού του είδους οι αναπλάσεις δεν αποτελούν φαινόμενο μόνο του δυτικού κόσμου, αλλά σταδιακά συναντώνται και σε αναπτυσσόμενες χώρες (Abaza 2001), σαν μια επιπλέον ένδειξη παγκοσμιοποίησης των μεταμοντέρνων καταναλωτικών προτύπων.

Ο R. Cybriwsky (1999) σε σχετική του έρευνα επισημαίνει σαν βασικό χαρακτηριστικό των πο-

λυ-συγκροτημάτων την αυξημένη ιδιωτικοποίηση του περιεχομένου δημόσιου χώρου μέσω αυστηρής αστυνόμευσης και περιορισμών στην προσπέλαση και χρήση. Το ίδιο πρότυπο συναντάται στη διαμόρφωση κοινόχρηστων χώρων σε εμπορικά κέντρα ή το ισόγειο κτιρίων⁴ (φωτ. 4) (Carr et. al. 1992).

Οι περιπτώσεις αυτές εντάσσονται σε ένα γενικότερο φαινόμενο ανάπτυξης θυλάκων απομόνωσης, όχι σπάνιο στο εσωτερικό των σύγχρονων αστικών κέντρων, αποτέλεσμα της προσπάθειας διαφοροποίησης της κυρίαρχης μεσαίας κοινωνικής τάξης. Στην κλίμακα της αρχιτεκτονικής των κτιρίων εκφράζεται μέσω της δημιουργίας αμυντικά απομονωμένων χώρων, μη προσβάσιμων για «ανεπιθύμητες» κοινωνικές ομάδες (Featherstone 1996). Κατά την Τερκενλή (2001:31) πρόκειται για φαινόμενο τόνωσης της οικοκεντρικότητας, συνέπεια της αυξημένης ιδιωτικότητας των εμπειριών και της κατανάλωσης. Αυτή η ανάγκη αυξημένης προστασίας της ιδιωτικότητας βρίσκει διεξόδους έκφρασης και στον τρόπο σχεδιασμού, ανάπτυξης, και αστυνόμευσης του δημόσιου χώρου.

Την ίδια επισήμανση κάνει η Susan Christopherson (1996) αναφέροντας σαν παράδειγμα την περίπτωση της δημόσιας βιβλιοθήκης του Hollywood στο Los Angeles.⁵ Το κτίριο είναι κατασκευασμένο από συμπαγή τοιχία σκυροδέματος εντός ενός φράχτη ύψους 10 ποδών από σκυρόδεμα και σίδηρο. Δεν υπάρχουν παράθυρα στο ύψος του δρόμου και γενικά δεν είναι δυνατή η οπτική πρόσβαση στο εσωτερικό του κτιρίου. Στον περίγυρο δεν υπάρχουν χώροι ή στοιχεία (σκαλιά, πάγκοι) που θα επέτρεπαν την παραμονή προσώπων. Το συγκεκριμένο σχεδιαστικό πρότυπο ακολουθήθηκε στην ανέγερση του παραρτήματος της Βρετανικής Βιβλιοθήκης του St Pancras στο κεντρικό Λονδίνο όπως και στην περίπτωση του νέου Δημαρχιακού μεγάρου στο Τόκιο. (φωτ. 5)

Η αρχιτεκτονική αυτή ικανοποιεί την ανάγκη προστασίας της κατασκευής αλλά παράλληλα μειώνει τη φυσική και οπτική προσπελασιμότητα, διαφοροποιώντας τη λειτουργία του δημόσιου κτιρίου ως χώρου κοινωνικής συνεύρεσης και συνδιαλλαγής. Πρόκειται για το αμφιλεγόμενο μοντέλο «πρόληψης εγκληματικότητας»⁶ που έχει από πολλούς κατακριθεί λόγω της εσωστρέφειας και σχετικής απομόνωσης του διαμορφωμένου δημόσιου χώρου (Christopherson 1996) τουλάχιστον σε σχέση με τη λειτουργία της παραδοσιακής πλατείας (φωτ. 6) ή ενός πεζόδρομου (φωτ. 7) που παραμένουν χώροι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την αστική ζωή. Σε όλες τις περιπτώσεις ο σχεδιασμός αυτός συνοδεύεται από αυξημένη αστυνόμευση και παρακολούθηση του χώρου σαν βασική λειτουργία του συστήματος διαχείρισής του.⁷ Αν και συνολικά αναγνωρίζεται η ανάγκη ορθολογικής διαχείρισης του δημόσιου χώρου και ασφάλειας του κοινού (Carr et. al. 1992), οι επικριτές του συγκεκριμένου προτύπου σχεδιασμού και λειτουργίας το συνδέουν με την εμπορική εκμετάλλευση (Christopherson 1996) και κάνουν λόγο για «αρχιτεκτονική αστυνόμευσης των κοινωνικών συνόρων» (Cybriwsky 1999:227).

Τα βαθύτερα αίτια της ανάγκης ιδιωτικότητας της εμπειρίας μπορούν να αναζητηθούν στους

φωτ. 1: Η Meridian Square έξω από το Millennium Dome (Λονδίνο)

φωτ. 2: Κοινόχρηστος χώρος στο La Defense (Παρίσι). Διακρίνεται γλυπτό του Miró. (πηγή: virtourist.com)

φωτ. 3: Λειτουργίες ψυχαγωγίας στη ανατολική πλευρά της ζώνης ανάπλασης Ocean Village στο λιμάνι του Σαουθάμπτον (Πηγή: Pinch, 2002)

φωτ. 4: Αίθριο στο IDS Center (Minneapolis). Η πλατεία γίνεται εσωτερικός χώρος διευκολύνοντας την παρακολούθηση και αστυνόμευση της (πηγή: Carr et. al 1992)

φωτ. 5: Το Δημαρχείο του Τόκιο (Tokyo Metropolitan Government Headquarters). Ο σχεδιασμός του κτιρίου παραπέμπει σε παλιό Γαπωνέζικο κάστρο (πηγή: Cybriwsky 1999)

φωτ. 6: Piazza San Marco, Βενετία. Μια πλατεία που παραμένει ζωντανό κύτταρο της πόλης δίνοντας την ευκαιρία για περιπάτους και κοινωνική επαφή (πηγή: virtourist.com)

φωτ. 7: La Rambla, Βαρκελώνη. Ένας από τους πιο γνωστούς πεζόδρομους της Ευρώπης με μήκος περίπου 2 Km που φιλοξενεί ποικίλες υπαίθριες δραστηριότητες. (πηγή: virtourist.com)

μηχανισμούς ανακατανομής του πλούτου που δημιουργούν κοινωνική ανισότητα και πρόσθετους κινδύνους για την ιδιοκτησία (Christopherson 1996), σε συνδυασμό με την αποσύνθεση της παραδοσιακής γειτονιάς (Τερκενλή 2001), την υποβάθμιση της λειτουργίας του δρόμου ως τόπου κοινωνικής συνδιαλλαγής (Porta 1999, Christopherson 1996) και ίσως τη γενικότερη εξάρθρωση της δημόσιας ζωής ως αποτέλεσμα ελιτίστικου εγωκεντρισμού και εκφυλισμένης κοσμιότητας⁸ για το σύγχρονο πολίτη (Sennett 1999).

Συνολικά, ο μεταμοντερνισμός στις πόλεις των δυτικών κοινωνιών μετουσιώνεται σε περισσότερη αισθητική⁹ για το δημόσιο χώρο και γενικότερα για τον αστικό ιστό. Ωστόσο ο σχεδιασμός παγιεύεται στην ανάγκη αντιμετώπισης των προβλημάτων σύγχρονης κοινωνικής παθολογίας, προβληματίζοντας ως προς την κάλυψη της βασικής αρχής της δημοκρατικότητας¹⁰ που οφείλει να εκπληρώνει ένας δημόσιος τόπος όχι σαν απομονωμένη μονάδα χώρου αλλά σε όσωση με το γύρω περιβάλλον και τις ανθρώπινες λειτουργίες που φιλοξενούνται σε αυτό. Κρίνεται απαραίτητη η ισόρροπη διαχείρισή του

ώστε να αποφευχθεί η υπονομευτική ολοκληρωτική προσαρμογή του στο πρότυπο εμπορευματοποίησης της αστικής εμπειρίας και ο εκφυλισμός του σε πλατφόρμα κατανάλωσης περιορισμένης πρόσβασης.

Ολοκληρώνοντας, επισημαίνεται ότι η δημοκρατικότητα και η πολυεκφραστικότητα, που στη συγκεκριμένη περίπτωση βάλλεται σαν συνέπεια επικράτησης μεταμοντέρνων προτύπων κατανάλωσης της αστικής εμπειρίας, αποτελεί ένα από τα «πρώτα και θεμελιώδη χαρακτηριστικά του μεταμοντερνισμού» (Λεοντίδου, 1995:284) στοιχείο που τονίζεται με γλαφυρότητα και ίσως μια δόση ποιητικής υπερβολής στην προσέγγιση του J. Portugalí (1996:154) για τη μεταμοντέρνα πόλη: «Ουσιαστικά δεν πρόκειται για πόλη αλλά για ένα κείμενο. Ένα κείμενο γραμμένο από εκατομμύρια αγνώστων συγγραφέων, οι οποίοι αγνοούσαν ότι ήταν συγγραφείς, διαβασμένο από εκατομμύρια αγνώστων, ο καθένας των οποίων διαβάζει τη δικιά του προσωπική και υποκειμενική ιστορία σε αυτό το χροστικό κείμενο που συνεχώς αλλάζει, και έτσι το αλλάζουν, το αναδιαμορφώνουν και το κάνουν περισσότερο πολύπλοκο».

Σημειώσεις

1. Ο Φορντισμός (fordism) αποτέλεσε το βασικό μοντέλο παραγωγικής διαδικασίας κατά τον 20ό αιώνα. Στηρίχθηκε στην παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων τυποποιημένων προϊόντων έντασης εργασίας, που προορίζονται για μαζική κατανάλωση σε σταθερές αγορές. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 ο φορντισμός φαίνεται σταδιακά να εγκαταλείπεται αδυνατώντας να προσαρμοστεί στις μεταβολές των αναγκών της αγοράς. Στη θέση του αναπτύχθηκε μια σειρά από νέο-φορντικά μοντέλα παραγωγής από τα οποία φαίνεται να κυριαρχεί αυτό της «ευέλικτης εξειδίκευσης» (Coffey & Bailly 1996, Belussi 1996).
2. Ο δημόσιος χώρος στις περιοχές αυτές επιδέχεται εκτεταμένες παρεμβάσεις καθώς καλύπτει μεγάλες επιφάνειες και άρα δεν αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της πολυιδιοκτησίας το οποίο αποτελεί συχνά τροχόπέδη σε προσπάθειες οργανωμένων παρεμβάσεων ευρείας κλίμακας.
3. Αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία σαν mega-structures, mixed – use developments (MXDs) και multi-use developments (MUDs). Παραδείγματα των κατασκευών αυτών αποτελούν τα Detroit Renaissance Center, Atlanta Omni International, Toronto Eaton Place, Battery Park City (New York), Yebisu Garden Place (Tokyo) (για περισσότερες πληροφορίες βλ. Cybriwsky 1999, Carr et. al. 1992).
4. Οι χώροι αυτοί συνήθως δημιουργούνται με αντάλλαγμα ευνοϊκούς όρους δόμησης για τους κατασκευαστές. Π.χ.: «The Market», Citycorp Center, New York; IDS Center, Minneapolis.
5. Κατασκευάστηκε στην αρχή της δεκαετίας του 1990 σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα Gehry.
6. «Crime prevention through environmental design» (CPTED). Το μοντέλο αυτό με στόχο την αύξηση της ασφάλειας συνηγορεί υπέρ του σχεδιασμού κτιρίων και ευρύτερων αστικών ενότητων με τρόπο τέτοιο ώστε να περιορίζεται η δυνατότητα προσπέλασής τους και να γίνεται ευκολότερη η παρακολούθησή τους.
7. Η πιο διαδεδομένη μέθοδος παρακολούθησης είναι με μηχανές σταθερής λήψης (κάμερες). Η χρήση τους δεν αφορά μόνο κτίρια ή κτιριακά συγκροτήματα, έχει επεκταθεί σε ευρύτερες χωρικές ενότητες δημόσιας χρήσης. Κατά τον R. Cybriwsky (1999:227) αποτελεί «ιδιαίτερο γνώρισμα της μεταμοντέρνας αστικής ζωής» με αμφισβητίσιμη αποτελεσματικότητά.
8. Για το συγγραφέα, «κοσμιότητα είναι η δραστηριότητα που προστατεύει αμοιβαία τους ανθρώπους και συνάμα τους επιτρέπει να απολαμβάνουν αμοιβαία τη συντροφική σχέση» (Sennett 1999:335).
9. Ο όρος χρησιμοποιείται παραπέμποντας περισσότερο στο σχεδιαστικό πλουραλισμό χωρίς να συνδέεται απαραίτητα με ποιοτική αναβάθμιση.
10. Διατείνεται από το σύνολο των ερευνητών που ασχολούνται με το θέμα (Thompson 2002, Cybriwsky 1999, Carr et. al. 1992).

Βιβλιογραφία

- Abaza M. (2001) “Shopping Malls, Consumer and the Reshaping of Public Space in Egypt”, in *Theory, Culture & Society*, Vol.18, No.5, Oct., pp.97-122.
- Amin, A. (1996) “Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition”, in Amin A. (ed.) *Post-Fordism, A Reader*, Blackwell, Oxford.
- Belussi F., Garibaldo F. (1996) “Variety of Pattern of the Post-Fordist Economy”, in *Futures*, Vol. 28, No 2, pp. 153-171.
- Carr S., Francis M., Rivlin L., Stone A. (1992) *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Christopherson, S. (1996) “The Fortress City: Privatized Spaces, Consumer Citizenship”, in Amin A. (ed.) *Post-Fordism, A Reader*, Blackwell, Oxford.
- Coffey W., Bailly A. (1996) “Economic Restructuring: A Conceptual Framework” in Lever W., Bailly A., (eds.) *The Spatial Impact of Economic Changes in Europe*, Avebury, Aldershot.
- Cybriwsky R. (1999) “Changing patterns of urban public space”, in *Cities*, Vol.16, No.4, pp. 223-231.
- Featherstone, M., (1996) “City Cultures and Post-modern Lifestyle”, in Amin A. (ed.) *Post-Fordism, A Reader*, Blackwell, Oxford.
- Gospodini, A., (2001) “Urban Waterfront Redevelopment in Greek Cities. A framework for Redesigning Space”, in *Cities*, Vol.18, No.5, pp. 285-295.
- Norcliffe G., Bassett K., Hoare T., (1996) “The Emergence of Postmodernism on the Urban Waterfront, Geographical Perspectives on Changing Relationships”, in *Journal of Transport Geography*, Vol. 4, No. 2, pp. 123-134.
- Pinch, S., (2002) “Southampton, City Profile”, *Cities*, Vol.19, No.1, pp71-78.
- Porta S. (1999) “The community and public spaces: ecological thinking, mobility and social life in the open spaces of the city of the future”, in *Futures*, Vol.31, pp.437-456.
- Portugali, J., (1996) “Notions Concerning the Natures of World Urbanisation”, in *Progress in Planning*, Vol.46, Issue 3, pp.145-162.
- Sennett R. (1999) *Η Τυραννία της Οικειότητας: ο δημόσιος και ιδιωτικός χώρος στον δυτικό κόσμο*, μετάφραση Μέρτικας Γ., Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα.
- Thompson C.W. (2002) “Urban open space in the 21st century”, in *Landscape and Urban Planning*, Vol.900, pp.1-14.
- Λεοντίδου Α. (1995) «Το μεταμοντέρνο κίνημα στη γεωγραφία. Ο χώρος ως καλειδοσκόπιο μεταφορντιστικών τοπίων, κοινωνικών δικτύων και διυποκειμενικών κόσμων», στο Γεωργουλή Δ., (επιμ.) *Κείμενα στη θεωρία και στην Εφαρμογή του Πολεοδομικού και του Χωροταξικού Σχεδιασμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Τερκενλή Θ. (2001) «Η Θέση των Γεωγραφιών της Καθημερινής Ζωής στην Παραγωγή, Αναπαραγωγή και Πρακτική της Πολιτισμικής Διαφοράς σε έναν Παγκοσμιομένο Κόσμο», στο *Γεωγραφίες*, Τεύχος 1.

Η διαχείριση του δημόσιου χώρου στην πόλη

της Αναστασίας Πεπέ, αρχιτέκτονας

«πόλις γάρ εὔ πρᾶσσοσσα δαίμονας τίει»
ΑΙΣΧΥΛΟΣ «ΕΠΤΑ ΕΠΙ ΘΗΒΑΙΣ»

Αν την προηγούμενη δεκαετία της ζωής μου με ρωτούσαν, τι θα συμβούλευα ένα νεαρό Έλληνα αρχιτέκτονα να κάνει πριν ξεκινήσει τη σταδιοδρομία του, θα απαντούσα, ένα ταξίδι στην Κνωσό.

Αυτό κατά τη γνώμη μου θα του ήταν αρκετό για να μάθει πώς έχιζαν στην Μινωική Κρήτη, γύρω στα 1700 π.Χ., ακόμα στις επαύλεις της Αγίας Τριάδος ή στη Ζάκρο. Θα του ήταν αρκετό να παρατηρήσει τον τρόπο που δομούσαν και έκτιζαν. Διοχέτευαν το φως από το δώμα των τριώροφων ή τετράώροφων παλατιών μέχρι κάτω τους ιδιωτικούς χώρους του ισογείου, μέσω μικρών ημιυπαίθριων χώρων, γύρω από ένα εσωτερικό αίθριο.

Αυτή η αίσθηση του φωτός, που σταδιακά ανοίγει όσο ανεβαίνουμε ψηλότερα, για να καταλήξει στα καταπληκτικά δώματα της Κρήτης και στα γείσα τους, που επικοινωνούν απ' ευθείας με τα αίθρια και με τους ημιυπαίθριους χώρους, πριν μπει στους χώρους υποδοχής, είναι μία από τις βασικές ποιότητες στην εμπειρία της Ελληνικής αρχιτεκτονικής.

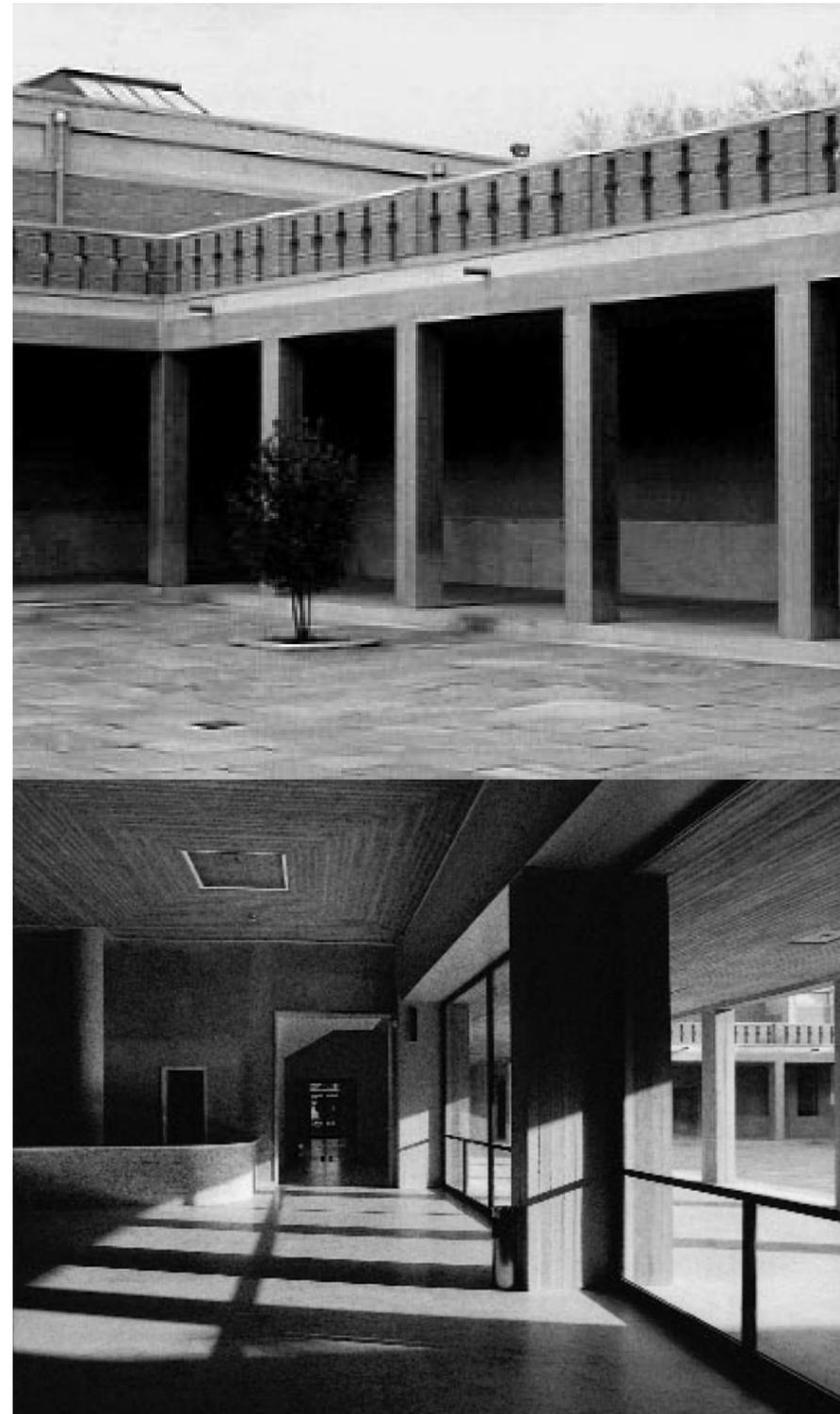
Η ιστορία της εσωτερικής αυλής ή του αίθριου, ως δοχείων ζωής, κοινή στην αρχιτεκτονική της Μεσογείου, έχει επαναληφθεί στις κατοικίες της Κλασσικής Αθήνας, της Ελληνιστικής Ολύμπου και της Πριήνης. Η ελευθερία του ατόμου στον ιδιωτικό χώρο και η αντίστοιχη συμμετοχή των Ελλήνων στα κοινά, αφορούσε κυρίως δημοκρατικές αναπτυσσόμενες κοινωνίες, που διαχώριζαν την ιδιωτική ζωή και το δημόσιο βίο. Οι Στοές περιμετρικά από το μέγεθος της Αγοράς και οι Παλαίετρας στα Ιερά, επέτρεψαν μια πιο αρμονική συνύπαρξη της δημόσιας με την ιδιωτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων.

Είναι σημαντικό επίσης ότι το Ελληνικό φως δημιουργεί μια ανάταση, που αν θέλουμε να τη σεβαστούμε στα κτίσματά μας στη σύγχρονη αρχιτεκτονική, πρέπει να σεβαστούμε τις σχέσεις μεταξύ υπαίθριων χώρων και περιβλήματος, στο κέλυφος που δημιουργούμε.

Η ποιότητα ζωής που αναδεικνύεται μέσα από αυτή τη σχέση φωτός και σκιάς, καθορίζει την προσωπική συμπεριφορά του ατόμου και είναι αυτή που το οδηγεί να αναπτύξει το δημόσιο βίο του.

Μετά τους Α' και Β' Παγκ. Πολέμους, στην αναπτυσσόμενη Ελλάδα των δεκαετιών 1920-1930 και 1950-66, δόθηκαν οι δυνατότητες σε σημαντικούς Έλληνες αρχιτέκτονες, να κατασκευάσουν δημόσια κτίρια βασισμένα σ' ένα σύγχρονο, ελληνικό τρόπο ζωής, μέσω προγραμμάτων ανάπτυξης. Στη χώρα μας, να συγκροτήσει δημόσιο χώρο και να συγκροτηθεί σαν κράτος.

Οι φωτογραφίες του κειμένου, όπου δεν αναφέρεται διαφορετική πηγή προέρχονται από το προσωπικό αρχείο του αρθρογράφου.

φωτ. 1, 2: Εσωτερικό αίθριο και ημιθ-
παίθρια είσοδος στο Μουσείο Βυζαντι-
νού Παλιτισμού Θεσσαλονίκης, αρχ. Κ.
Κρόκος (κατασκευή 1997)

φωτ. 3: Κτίριο του Πανεπιστημίου Αθηνών
επί των οδών Σίνα και Ακαδημίας
μετά την τομή, Αθήνα 1987

φωτ. 4: Γλυπτική σήμανση εισόδου στην
Πλατεία Ελιάς Πεισιστράτου, Άγιοι Ανά-
ργυροι, Αθήνα, αρχ. γραφείο Studio 3+1
(κατασκευή 1994)

Όλες οι φωτογραφίες είναι της αρχ. Α.
Πεπέ, εκτός της φωτ. 2 που είναι του Γ.
Γερόλυπου από τό βιβλίο Βλέμμα στην
ύλη, Εκδόσεις Untimely Books, Αθήνα
1998

Για παράδειγμα κατασκευάστηκαν, μετά τους σεισμούς του 1953, τα Συγκροτήματα Κατοικιών και Σχολικών Κτιρίων για την Ανοικοδόμηση της Σαντορίνης (1956-59) με σαφή οργάνωση οικιστικών συνόλων γύρω από αυλές και στεγασμένους χώρους, για την εκμετάλλευση του φυσικού αερισμού¹ και το 1958 το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου σε παλαιότερα σχέδια, με εξαιρετική είσοδο ημιυπαίθρια και καταπληκτικό εσωτερικό χώρο, με ροή φυσικού φωτός και αέρα, για τα εκθέματα.² Μέχρι το 1967 κατασκευάστηκαν στην ίδια λογική μια σειρά από Μοτέλ και Ξενία από τον Ε.Ο.Τ. (1963-66) και το 1966 το Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.³ Επίσης υλοποιήθηκε, ως πρότυπο, το Γυμνάσιο του Αγίου Δημητρίου το 1976 με ανεξαρτησία του χώρου της εσωτερικής αυλής και περιμετρική προστασία του κελύφους του από τον ήλιο.⁴

Το 1990 ο Κυριάκος Κρόκος εκπροσώπησε την Ελλάδα στην III Biennale Αρχιτεκτονικής Δημοσίων Κτιρίων, στο Κέντρο Ρομπιδού, με τη μελέτη του Βυζαντινού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Είχε επιλύσει με εσωτερικά αίθρια τις προσβάσεις του στον εσωτερικό χώρο. (φωτ. 1, 2)

Σε αντίθεση με τα μεμονωμένα παραδείγματα, που αναφέρθηκαν, παρέμβασης από τους αρχιτέκτονες, η πορεία του 20ού αιώνα στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έναν παράλληλο κατακερματισμό, ο οποίος είναι εμφανής και στη ζωή. Τους δημόσιους χώρους κερδίζουν οι κλειστοί στεγασμένοι χώροι, τα αίθρια γίνονται ή δυσανάλογα μικρά ή στεγασμένα με υαλοστάσια και τα πατάρια στο εσωτερικό του κτιρίου γίνονται τώρα πιο οικεία, γιατί ο τρόπος ζωής έχει μεταφερθεί στον εσωτερικό χώρο. Η κίνηση στο ιδιωτικό αυτοκίνητο παίρνει νέο ρόλο. Ο νεοέλληνας δεν σκύβει να μορφωθεί. Τα ιερά του χάνονται από αυτόν τον ίδιο. Η κάθαρση δεν έρχεται και η ποιότητα του πολιτισμού του καταστρέφεται. Αυτό είναι γνωστό.

Όμως ο αρχαίος Έλληνας πολεμιστής, αγωνιζόταν με το σώμα του εξ ίσου καλά στον πόλεμο, όσο καλά έκανε ο ίδιος, γλυπτική στο μάρμαρο με τα χέρια του, ή χόρευε την ποίηση στο θέατρο, σε καιρό ειρήνης. Στη λατρεία των Ιερών του απέδιδε την προσωπική ελευθερία του.

Αναρωτιέμαι λοιπόν ποια είναι η θέση μας σήμερα, όταν χτίζουμε σ' ένα χώρο διαρκώς στρεβλωμένο και με αλλοίωση δημόσιου συμφέροντος. Πώς θα παραχθεί ο δημόσιος χώρος, όταν τα μόνα κριτήρια είναι η ιδιοτέλεια του ιδιωτικού συμφέροντος; Καταστρέψαμε το Αττικό Τοπίο για να πούμε πως δεν έχουμε κανένα επαρκή δημόσιο χώρο; Όταν ρώτησαν οι Έλληνες, «τι μας συμβουλευέτε να κάνουμε στην Αθήνα;» τον αρχιτέκτονα GEHL, εκπρόσωπο στο 10ο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο το 1999, της Δανίας που ανέλυσε το μεγαλύτερο δίκτυο πεζοδρόμων Ευρωπαϊκής πρωτεύουσας στην Κοπεγχάγη, μιλώντας για την κίνηση των πεζών, ως απαραίτητο στοιχείο ανάπτυξης της ζωής στην πόλη, απάντησε «μα να ανεβάσετε το πολιτιστικό σας επίπεδο! στη Δανία ο αρχιτέκτονας είναι κοντά στον πολίτη».

Όμως πώς σχεδιάζουμε σήμερα για τους ελεύθερους χώρους; Ποιους παράγοντες λαμβάνουμε υπ' όψιν μας για το σχεδιασμό τους;

Στο σχεδιασμό μιας μικρής πλατείας, της Ελιάς Πεισιστράτου, αναπτυσσόμενης στον ελεύθερο χώρο μεταξύ των γραμμών τραίνου Αθηνών-

Θεσ/κης και Αθηνών-Πελοποννήσου, στους Αγίους Αναργύρους, οι πολιτιστικοί παράγοντες που ελήφθησαν υπ' όψιν, για την αποκατάσταση ενός μικρού Ιερού τοπίου, ως περιβάλλοντος χώρου, μιας ελιάς 2500 ετών, από τον αρχαίο ελαιώνα, για υπαίθριες χρήσεις, ήταν η καλή σχέση των κατοίκων, άλλοτε προσφύγων, με τις τέχνες και τα έντονα χρώματα στην αρχιτεκτονική.⁵ Μπήκαν χρώματα στα δάπεδα των πεζοδρόμων και η ύπαρξη κάποιας γλυπτικής στον ξυλότυπο, στα σημεία των σημάτων. Απόκτησε λοιπόν μια λεπτή ισορροπία πραγμάτων η σχέση ενός παλιού ξέφωτου, ως δοχείου ζωής

στην αφανή πλευρά της πλατείας των Αγίων Αναργύρων. (φωτ. 4)

Ο κατακερματισμός από την κεντρική εξουσία του δημόσιου χώρου γίνεται τη στιγμή που τα κτίρια δεν εξυπηρετούν τα συμφέροντά της και εμφανίζονται στην πόλη ως «Κτίρια σε Τομή» π.χ. το Κτίριο FIX, που τεμαχίστηκε το 1999, για να περάσει το μέτρο, με την κατασκευή του Σταθμού FIX.

Ή το κτίριο του Πανεπιστημίου Αθηνών επί των οδών Σίνα και Ακαδημίας. Το κτίριο αυτό παρουσιάζει τυφλή όψη επί της οδού Ακαδημίας, μετά την τομή, καταστρέφοντας την είσοδο του

εσωτερικού αίθριου, που αναπτυσσόταν μεταξύ των δύο κτιρίων (ΑΙΘΡΙΟ ΝΟΜΙΚΗΣ). Ήταν χώρος συναυλιών και συγκεντρώσεων της Νομικής. (φωτ. 3)

Και τα δύο κτίρια ΣΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΝ ΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ.

Το κτίριο FIX μέσα από την τριγωνική απόληξη της ορθογωνικής του κάτοψης, με την ανάπτυξη του στη συμβολή των οδών Καλλιρρόης και Συγγρού, σηματοδοτούσε με τη θέση του την ύπαρξη του παλιού ρέματος της Καλλιρρόης στο σημείο αυτό.

Το αίθριο της Νομικής, κλειστό από την κίνηση των οδών Σίνα και Ακαδημίας, αλλά με ανοιχτή τη Νότια πλευρά του προς τον κήπο, που αναπτυσσόταν γύρω από το Κέντρο, του Δήμου Αθηναίων και σε συνέχεια με τον πεζόδρομο, που υπήρχε, ήταν ο πυρήνας που τροφοδότησε με συναυλίες και υπαίθριες συγκεντρώσεις τη Νομική για πολλές δεκαετίες. Τώρα έπαψε να λειτουργεί σαν αίθριο στο Κέντρο της Πόλης.

Σήμερα οι δημόσιοι χώροι γίνονται ερημιές. Η διαστρέβλωση και η πτώση των αξιών παράγουν ανεπαρκείς δημόσιους χώρους. Οι δημόσιοι χώροι, που παράγονται από μοντέλα που αναπαράγουν την πορνεία, την ιδιοτέλεια και το κέρδος, το μόνο που θα παράγουν θα είναι η μοναξιά, η αδιαφορία και η φρίκη. Η έλλειψη διαχείρισης προγράμματος και μοντέλων στο ελληνικό δημόσιο, η μη εφαρμογή των μελετών

των Γ.Π.Σ. ή των Ε.Π.Α., είναι απόδειξη και συνέπεια των καιρών.

Υπάρχει κάποιο μοίρασμα ευθυνών, κάποια σχέση εξουσίας, που διευκολύνεται να χρησιμοποιεί το έργο πνευματικών ανθρώπων, κυρίως αρχιτεκτόνων, στον καιρό μας ώστε να καλύπτει το υπέρογκο κενό της. Οι γενιές που έχτισαν τις προηγούμενες δεκαετίες, την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα αρνούνται να υποκύψουν και τυχαία αυτοκτονούν. Είναι ο φόβος μπροστά στην ελευθερία, που μας γυρίζει πίσω, εμποδίζοντας μας να υπερασπιστούμε

την πρόοδο, ως μόνοι χρήστες της δικαιοσύνης; Ή, η ασφάλεια που παρέχει μια ανεπαρκής τεχνολογία έχει εξαγοράσει συνειδήσεις; Όταν όμως η ίδια αυτή η τεχνολογία, γίνεται επαρκής και υπερβαίνει το μέτρο, όπως στις χώρες Αγγλία, Γαλλία, Η.Π.Α. κ.λπ. η παντελής έλλειψη ιδιωτικής ζωής καθίσταται αντισυνταγματική. Ο δημόσιος χώρος δεν δύναται να υπάρχει, κατά τον KOOLHAAS, αν δεν δύναται να υπάρχει ιδιωτικός χώρος. Ο κόσμος που έχει δομηθεί στο «marketing, shopping, information», θέλει να συνεχίσει να ζει έτσι και στη δημόσια ζωή του. Αυτή τη λογική που χαρακτηρίζει δυστυχώς διεθνώς σήμερα τα δημόσια κτίρια, στις αρχές του 21ου αιώνα, έχει και η λύση του Β. TSUMI για το Νέο Μουσείο Ακρόπολης, που βραβεύτηκε πρόσφατα με το Α' Βραβείο στο Β' Διεθνή Διαγωνισμό.

Είναι λυπηρό, που οι επόμενες γενιές θα 'χουν για πάντα χρεωθεί ένα κενό, που προέρχεται από την έλλειψη ισχυρής πνευματικότητας δημόσιου βίου και δημόσιων κτιρίων.

Σημειώσεις

1. Αρχιτέκτονες Κ. Δεκαβάλλας, Σ. Κονταράτος, Β. Γρηγοριάδης, Β. Μπογάκος, Ν. Σαπουντζής.
2. Αρχιτέκτων Π. Καραντινός.
3. Ομάδα αρχιτεκτόνων υπό τη διευθ. του Α. Κωνσταντινίδη.
4. Αρχιτέκτων Τ. Ζενέτος.
5. Αρχιτεκτονικό γραφείο μελετών STUDIO 3+1.

Η διαχείριση του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου από τις δυνάμεις καταστολής της εξουσίας

του Γεώργιου Μ. Σαρηγιάννη, αρχιτέκτονα-καθηγητή ΕΜΠ

Α. Ο έλεγχος των πόλεων στην Ιστορία

1. Οι πόλεις αποτελούν τους βασικούς χώρους των πολιτικών διεργασιών, για το λόγο αυτό από την αρχαιότητα και κυρίως μετά τη φεουδαρχία ο έλεγχος της πόλης αποτελεί βασικό μέλημα της εκάστοτε άρχουσας τάξης. Παραδείγματα όπως οι εξεγέρσεις του Παρισιού από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά, (εξεγέρσεις του 1830 κ.εφ., παρέμβαση Hausmann, Παρισινή Κομμούνια κ.ά.) εξέγερση Βιέννης 1927, Αθήνας 1944 κ.ά. αποδεικνύουν τη σημασία που έχει ο σωστός έλεγχος της πόλης σε περίοδο εξέγερσης. Από την άλλη μεριά όμως η εκάστοτε εξουσία παίρνει τα μέτρα της ώστε να ελέγχει την πόλη και χωρίς να υπάρχει εξέγερση, ιδίως σε εποχές όπου οι καταστάσεις (πολιτικές και οικονομικές) είναι οξυμένες. (φωτ. 1)

2. Για τους λόγους αυτούς ο έλεγχος του χώρου της πόλης τελικά είναι συνεχής, άλλοτε εμφανής και άλλοτε υπολανθάνων. Στις μέρες μας όπου η οικονομία των μη κυρίαρχων τάξεων υφίσταται ισχυρή πίεση (ανεργία, ασφαλιστικό, καθηλώσεις μισθών, κ.ά.) και υπολανθάνει σε διάφορους βαθμούς δυσφορία – αν και αυτή δεν αποτυπώνεται στα εκλογικά αποτελέσματα – η Εξουσία λαμβάνει όλο και περισσότερο τα μέτρα της για τον έλεγχο των πολιτών και του χώρου της πόλης. (φωτ. 2)

Β. Η σημερινή κατάσταση στο μέτωπο της Καταστολής

1. Με πρόσχημα την «τρομοκρατία» και τα γεγονότα της 11ης του Σεπτεμβρίου, εντείνονται τα μέτρα που ήδη είχαν ξεκινήσει με τα συστήματα Schengen και Echelon καθώς και τους διάφορους «αντιτρομοκρατικούς» Νόμους, με αναπροσαρμογές των Νόμων αυτών και με θέσπιση και νεώτερων, καθώς και με οργάνωση νέων υπηρεσιών καταστολής, όπως η Δημοτική Αστυνομία στους νέους ρόλους της, οι «συνοριακοί φρουροί» στην... Ομόνοια, κ.ά. Τελευταίο, το σχέδιο ΠΔ με το οποίο συστήνεται «Διεύθυνση Ασφαλείας Ολυμπιακών Αγώνων» με 16 τμήματα, με τους εύγλωττους τίτλους, όπως «για την ανάλυση και διαχείριση ...πληροφοριών, ιδιαίτερα όσον αφορά την εκτίμηση τάσεων και απειλών από την τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα...», «για τη διαχείριση κρίσεων», για τη λειτουργία τμήματος χημικών και χημικών μηχανικών με ειδικευση σε χημικές βιολογικές ουσίες και ρύπους» (Ελευθεροτυπία 29.6.02)

2. Η διεθνής ειδησεογραφία δεν είναι καθόλου ενθαρρυντική καθώς η κατάσταση αυτή υπάρχει σε όλο τον κόσμο και το απέδειξαν ήδη τα γεγονότα στην υποδοχή του Κλίντον στην Αθήνα, ή τα γεγονότα στο Σηάτλ, στη Γένοβα και αλλού και όπου τονίζεται με έμφαση η ύπαρξη συγκεκριμένων σχεδίων των δυνάμεων καταστολής για κάθε περίπτωση, όπως π.χ. και τις εξαγγελίες για την ασφάλεια των Ολυμπιακών

του 2004 που θα μας μείνουν και μετά.3. Αναλύοντας τα σχέδια της αστυνομίας αλλά και την εξέλιξη που είχαν τα γεγονότα την τελευταία εικοσαετία στην Αθήνα σε διάφορες περιπτώσεις, μπορούμε να έχουμε συγκεκριμένα συμπεράσματα για την παρέμβαση της Εξουσίας στη διαχείριση του χώρου από τις δυνάμεις καταστολής σε περίοδο κρίσης. (φωτ. 3)

Γ. Οι θέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Από την άλλη μεριά υπάρχει και μια παρέμβαση περισσότερο μακροπρόθεσμη, η οποία στηρίζεται σε

Αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι οποίες κάτω από τις εξαγγελίες για «κοινωνική συνοχή» στις πόλεις, για μέτρα υπέρ των προβληματικών ομάδων (ξένων μεταναστών, χαμηλών εισοδημάτων, μειονοτήτων κ.ά.) με στόχο την ενσωμάτωσή ή την εκδίωξή τους και τελικά επιχειρείται μακροπρόθεσμη «εθνοκάθαρση» (πιο σωστά «ταξική κάθαρση») μέσα στο χώρο της πόλης.

2. Αν αναλύσουμε ένα από τα βασικότερα κείμενα της ΕΕ, την «Ανακοίνωση» της Επιτροπής COM (97)197 «προς ένα Πρόγραμμα για το αστικό περιβάλλον στην ΕΕ» θα δούμε τι κατευθύνσεις ανοίγονται στην ΕΕ, δεδομένου ότι η «Ανακοίνωση» αυτή αποτελεί πλέον επίσημο εγκεκριμένο κείμενο με βάση το οποίο θεσπίζονται μια σειρά Οδηγιών που καταλήγουν υποχρεωτικά στις χώρες-μέλη ως «εθνικοί Νόμοι» τους.

Βασική φράση της Ανακοίνωσης, (από δω και στο εξής «Α») είναι ότι «...οι πόλεις διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο υποστηρίζοντας ένα ευρωπαϊκό πρότυπο κοινωνίας το οποίο βασίζεται στην ισότητα των ευκαιριών ανεξαρτήτως φύλου ή εθνικής προέλευσης...» (σελ. 3). Το πώς η ΕΕ εννοεί την ισότητα φύλου ή κυρίως εθνικής προέλευσης, το βλέπουμε στα μέτρα που παίρνει για τους «λαθρομετανάστες», εδώ όμως πρέπει να τονιστεί ότι βλέπουν την πόλη ως μέσο από όπου θα περάσει η υποταγή στο «ευ-

ρωπαϊκό πρότυπο κοινωνίας», αλλά και ως μέτωπο σύγκρουσης, για το οποίο παίρνει από τώρα τα μέτρα της. Σημειώνεται δ' αυτό μια ακόμη φράση της «Α»: «...η διάβρωση του ρόλου της πόλης πιθανόν να είναι η μεγαλύτερη απειλή στο ευρωπαϊκό πρότυπο ανάπτυξης και κοινωνίας...» (οπ. παρ. σελ. 9). Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι η «Α» έχει αποδεχθεί τη θέση του Λένιν ότι «... οι πόλεις αποτελούν τα κέντρα της οικονομικής πολιτικής και πνευματικής ζωής του λαού και είναι οι κύριοι κινητήρες της πρόόδου...» (Απαντα Λένιν τ. 23 σελ. 342 στην ελλ. έκδ.), τονίζοντας στην «Α» ότι «...το σημείο εκκίνησης για τη μελλοντική αστική ανάπτυξη θα πρέπει να είναι η αναγνώριση του ρόλου των πόλεων ως κινητήριας δύναμης για την περιφερειακή, εθνική και ευρωπαϊκή οικονομική πρόοδο...» («Α» σελ. 16) και ακόμη ότι «...οι πόλεις της Ευρώπης αποτελούν τη βασική πηγή δημιουργίας πλούτου και το κέντρο της κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της...» (οπ. παρ. σελ. 3)

2. Να συμπληρώσουμε εδώ ένα θεωρητικό σημείο των Ναζί οι οποίοι έβλεπαν και αυτοί τις πόλεις ως «επικίνδυνα» στοιχεία: «...οι μάζες των μεγαλουπόλεων είναι ο κίνδυνος για το γερμανικό κράτος...» (C.Schneider, Stadtgrundung im Dritten Reich, (Mun-chen 1979), Rosenberg, Εισήγηση στο Συνέδριο του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος το 1934 (βλ. Schnei-der, οπ. παρ.) και H.F.K.Gunther, Verstadterung, Ihre Gefahr fur Volk und Staat, Leipzig 1934) και πρότειναν τη διάλυση των μεγάλων πόλεων σε πόλεις των 10-50.000 κατοίκων πλην της «οικουμενικής» τους πρωτεύουσας, του Βερολίνου.

3. Πριν προτείνει συγκεκριμένα μέτρα η «Α», προβαίνει σε μια σειρά ακόμη επισημάνσεων, όπως ότι: «... η αστική κοινωνία θα καταβάλει υψηλό τίμημα από απόψεως εγκληματικότητας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς, εάν η ανάπτυξη συνοδεύεται από σημαντικές ανισότητες όσον αφορά την πρόσβαση στους καρπούς της οικονομικής πρόοδου. Η Ευρώπη στο σύνολό της θα πληρώσει το τίμημα λόγω αποξέ-

ωσης των πολιτών της και της απόρριψης του ευρωπαϊκού προτύπου της κοινωνίας...» («Α» σελ. 17). Ακόμη επισημαίνεται ότι «...οι πόλεις διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο υποστηρίζοντας ένα ευρωπαϊκό πρότυπο κοινωνίας το οποίο βασίζεται στην ισότητα των ευκαιριών ανεξαρτήτως φύλου ή εθνικής προέλευσης...» («Α» σελ. 3). Οι πολιτικοί φόβοι αυτοί, είναι φυσικό ότι στα πλαίσια του Συστήματος, δεν οδηγούν σε καμία άμβλυνση των ανισοτήτων, αλλά σε θωράκισή του, ώστε να μπορεί να αντιμετωπίζει καταστάσεις αντίστασης και το είδαμε ήδη.

Δ. Τα μέτρα της ΕΕ σχετικά με την Καταστολή

1. Στα μέτρα που προτείνει η «Α» και τα οποία τελικά διαμορφώνονται ως «Εθνική Νομοθεσία» κάθε κράτους-μέλους, περιλαμβάνονται «...τα θέματα της μετανάστευσης, της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας και καταστολής του εγκλήματος... η ανάγκη ανάπτυξης σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των διαφόρων τοπικών συντελεστών με στόχο την προώθηση των εξουσιών της ευθύνης...» («Α» σελ. 19).

Αν ξεκαθαρίσουμε την ορολογία στην οποία ως «έγκλημα» εννοείται (κυρίως) η κάθε πράξη αντίστασης ή διαμαρτυρίας στα ευρωπαϊκά ιδεώδη, τόσο όπως διαφαίνεται από τα παραπάνω κείμενα και από τους αντιτρομοκρατικούς Νόμους (και από το σχέδιο ΠΔ για την ασφάλεια των Ο.Α. που αναφέρθηκε) όσο και από τη συμπεριφορά των Αρχών στη Γένοβα, τη Στοκχόλμη, τη Σεβίλλη και όπου αλλού σε ευρωπαϊκό έδαφος εκδηλώθηκαν διαμαρτυρίες είτε για την Παγκοσμιοποίηση, είτε για την Κοινή Αγροτική Πολιτική είτε για όποιο άλλο θέμα, καταλαβαίνουμε τι ακριβώς εννοεί η ΕΕ με τα παραπάνω κείμενα και συγκεκριμένα:

2. Σε γενικό επίπεδο, η ψήφιση των «τρομονόμων», των ευρωσυνόρων, του ευρωστρατού της Ευρωπόλ και της Συνθήκης Schengen, η οργάνωση παρακολούθησης των πολιτών με τα εξελιγμένα ψηφιακά συστήματα Echelon και η πρόσφατη ενέργεια των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών για αρχειοθέτηση των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων, βλέπουμε καθαρά τι κοινωνία αποκάλυπτης παρακολούθησης και καταστολής προμηνύεται για το άμεσο μέλλον.

3. Σε ειδικότερο επίπεδο, βλέπουμε μια διεθνή προσπάθεια ταξικής κάθαρσης των πόλεων και ιδίως των κέντρων τους (που αποτελούν και τα ευαίσθητα κοινωνικά σημεία τους). Αυτό επιτυγχάνεται μέσω των αναπλάσεων των περιοχών όπου κατοικούν και εργάζονται τέτοιες κοινωνικές ομάδες και οι οποίες είναι σε «επικίνδυνους» για τη Δημόσια Τάξη χώρους, όπως κοντά στο κέντρο της πόλης. Με μια σειρά αναπλάσεων επιτυγχάνουν την αναβάθμιση των περιοχών αυτών σε περιοχές πολυτελείας, με διπλό αποτέλεσμα, αφ' ενός την εκμετάλλευση των περιοχών αυτών από μεσαία και μεγάλα κεφάλαια που έχουν προνοήσει να αποκτήσουν ιδιοκτησίες εκεί και αφ' ετέρου την εκδίωξη μακριά από το κέντρο, αυτών των προβληματικών ομάδων, βρισκόμαστε δηλαδή σε μια πολιτική Hausmann κάτω από το τραπέζι και μάλιστα ωραιοποιημένης μέσω των «αναπλάσεων» και της «αναβάθμισης». Αυτό στην Αθήνα έχει πραγματοποιηθεί στην Ακρόπολη (1957), στην Πλάκα (1973) στο Θησείο, στου Ψυρρή, στο Μεταξουργείο και στο Γκάζι στη δεκαετία του '90 και μετά και ακόμη και στο Πρόγραμμα της «ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων» και θα ενταθεί με την Ολυμπιάδα όπου «αξιοποιούνται» στο έπακρο τέτοιες ευκαιρίες κάθαρσης και καταστολής, αλλά και επιχειρηματικού κέρδους. (φωτ. 4)

φωτ. 1: Οδοφράγματα της Κομμούνιας του 1870 στους δρόμους του Hausmann
φωτ. 2: Ο Μεγάλος Αδελφός στο δρόμο μας (πηγή: Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 2.6.02)
φωτ. 3: Γένοβα 2001. (πηγή: Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 11.3.01)
φωτ. 4: Μειονότητες στο κέντρο της Αθήνας σήμερα

Δημόσιο/ιδιωτικό. Στερεότυπα φύλου και αποκλεισμοί στην πόλη

της Ντίνας Βαΐου, αρχιτέκτονος-αναπλ. καθηγήτριας ΕΜΠ

Το σύντομο αυτό άρθρο είναι μια συμβολή στη συζήτηση πάνω στις έννοιες «δημόσιο» και «ιδιωτικό», οι οποίες έχουν κεντρική θέση στην ανάλυση και ερμηνεία της αστικής ανάπτυξης, αλλά και των προτύπων σχεδιασμού του αστικού χώρου. Οι ίδιες έννοιες αποτελούν αντικείμενο θεωρητικής διερεύνησης και πολιτικό αίτημα του φεμινισμού, όπου κεντρικό θέμα είναι η μετάθεση του ορίου ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο, η (θεωρητική και πρακτική) αμφισβήτηση και ο επαναπροσδιορισμός όλων όσα θεωρούνται ιδιωτικά, μη πολιτικά, μη δημόσια ζητήματα και η διεκδίκηση λόγου και πρόσβασης των γυναικών στο δημόσιο χώρο. Έτσι, στις πρώτες φεμινιστικές προσεγγίσεις για το χώρο, οι έννοιες ιδιωτικό και δημόσιο έμοιαζαν να μπορούν να αποτελέσουν συνδετικό κρίκο ανάμεσα στη φεμινιστική θεωρία και τη μελέτη της πόλης, υιοθετώντας μία αντιστοιχία σχεδόν ένα προς ένα.

Όπως, όμως επισημαίνεται σε πιο πρόσφατες επεξεργασίες, τόσο το περιεχόμενο των εννοιών δημόσιο/ιδιωτικό, όσο και η σχέση με αυτές κάθε φύλου, αλλά και συγκεκριμένων (ομάδων) γυναικών και ανδρών, δεν είναι καθόλου αυτονόητα ζητήματα. Παρόλο που, η ιδεολογία των «ξεχωριστών σφαιρών», η οποία ταυτίζει το ανδρικό με το δημόσιο και το γυναικείο με το ιδιωτικό, παραμένει ισχυρή, οι διαφορετικές εμπειρίες και πολλαπλές ταυτότητες ανδρών και γυναικών διαμορφώνονται, στα ενδιάμεσα, στις ρωγμές της πόλης. Έτσι, οι φεμινιστικές

προσεγγίσεις του χώρου αναζητούν την υπέρβαση των αυστηρών δίπολων, αναλυτικές κατηγορίες και έννοιες των οποίων το περιεχόμενο χρειάζεται συνεχώς να ελέγχεται και να επαναπροσδιορίζεται.

Δημόσιος χώρος – δημόσια σφαίρα

Το ιδιωτικό και το δημόσιο δεν είναι μόνο χωρικές έννοιες. Το δημόσιο αναφέρεται στο δημόσιο χώρο της πόλης, αλλά και στους κοινωνικούς θεσμούς και σχέσεις που τον προσδιορίζουν και συγκροτούνται μέσα σ' αυτόν (εργασία, εκπαίδευση, πολιτική, ελεύθερος χρόνος...), στη συγκρότηση μιας «δημόσιας σφαίρας», όπου διαμορφώνονται ατομικές και συλλογικές ταυτότητες και χαρακτηριστικά της ιδιότητας του πολίτη: αυτονομία, ισότητα, δημόσια παρουσία, αντιπροσώπευση, πρόσβαση σε πόρους και σε μια σειρά δικαιωμάτων που προκύπτουν από αυτήν. Το δημόσιο είναι πάντα ένα μέσο απόκτησης δύναμης και χειραφέτησης, που προϋποθέτει τη διάκριση από το ιδιωτικό.¹ Το ιδιωτικό ορίζεται ως αντίποδας του δημόσιου, καταφύγιο όσων έχουν αποκλειστεί από το δημόσιο, τόπος και χρόνος της απόδρασης από την ένταση του δημόσιου.

Στην παράδοση της Δυτικής σκέψης, δεν έχει καταγραφεί ιστορική περίοδος όπου η δημόσια σφαίρα να μην κυριαρχείται από άνδρες (κυβερνήτες, στρατηγούς, οικονομική εξουσία, πολιτιστική και επιστημονική πρωτοπορία...), που προσδιόρισαν την πρωτοκαθεδρία, το περιεχόμενο και τη λειτουργία της, καθώς και τον τρόπο θέασης του κόσμου μέσα από το δίπολο. Οι τυπικά γυναικείες δραστηριότητες –και οι γυναίκες– απωθήθηκαν στην ιδιωτική σφαίρα, εκτός πολιτικής συζήτησης και πρακτικής, στο «σκιερό εσωτερικό του νοικοκυριού».² Στην παράδοση αυτή, η θηλυκότητα ταυτίστηκε με το μερικό και το ιδιαίτερο, ενώ το ανδρικό μερικό καθιέρωσε τον εαυτό του ως γενικό και καθολικό.³ Έτσι, οι γυναίκες δεν (μπορούν να) είναι υποκείμενο των δικαιωμάτων παρά μόνο κατ'εξαίρεση, μέσα από ειδικές ρυθμίσεις, που χρειάζεται να συμπληρώνουν κάθε φορά τα «καθολικά» δικαιώματα.⁴

Η ιστορία ανάπτυξης των ευρωπαϊκών πόλεων συνδέεται με την ανάπτυξη μιας όλο και πιο σύνθετης δημόσιας σφαίρας, που αναδύεται και αποκτά σημασία όταν κοινωνικές ομάδες αυτοπροσδιορίζονται ως τέτοιες, διαμορφώνουν αιτήματα και πρακτικές συμμετοχής στη διαχείριση των κοινών και η εξουσία βρίσκεται υποχρεωμένη να συνδιαλλαγεί μαζί τους. Αυτή η εξέλιξη συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη του δημόσιου χώρου της πόλης, που αποκτά συνθετότητα και ποικιλία χώρων και λειτουργιών.

Η παρουσία των γυναικών στο δημόσιο χώρο

φωτ. 1, 2: Πηγή: Η Καθημερινή- Επτά Ημέρες, 2-5-1999 (αφιέρωμα «Γυναίκα και Εργασία. Από την αφάνεια στην αναγνώριση»)

φωτ. 3: Πηγή: La Grèce des années '50, Fistikí, Aegine

της πόλης, όπως και η ιδιότητα της πολιτίσας, χαρακτηρίζεται από αμφισημία: θεωρείται, συχνά άρρητα, αυτονόητη και δεδομένη η ενσωμάτωση με δυσμενείς όρους και η αφανής παρουσία και συμβολή τους στη δημόσια σφαίρα/χώρο. Ταυτόχρονα αμφισβητείται ή αποσιωπάται αυτή η παρουσία, υπάρχει μια κοινωνική ανησυχία γι' αυτήν,⁵ που οδηγεί σε πραγματικό ή συμβολικό αποκλεισμό, ταύτιση με τον ιδιωτικό χώρο/σφαίρα και απαγόρευση της παρουσίας στο δημόσιο, είτε πρόκειται για το δρόμο, την πλατεία και την αγορά, είτε για το κοινοβούλιο, το εργοστάσιο, ή το πανεπιστήμιο.

Ταυτότητες φύλου στην πόλη

Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, σε μια περίοδο συνεχούς οικονομικής ανάπτυξης, τουλάχιστον στον ευρωπαϊκό χώρο, φάνηκε να αίρονται πολλά θεσμικά και κοινωνικά εμπόδια πρόσβασης και οι γυναίκες βρέθηκαν μαζικά στο δημόσιο χώρο/σφαίρα (εκπαίδευση, εργασία, πολιτική συμμετοχή, κατανάλωση), διεκδικώντας ταυτόχρονα την επαναξιολόγηση του ιδιωτικού, τη μετάθεσή του στο χώρο της δημόσιας συζήτησης.⁶ Οι σημαντικές ανακατατάξεις του τέλους του 20ού αιώνα, που έθεσαν σε αμφισβήτηση πολλές από τις προηγούμενες βεβαιότητες στο πεδίο της επιστήμης και της πολιτικής, μετέβαλαν σταδιακά και το περιεχόμενο και μεταθέτουν συνεχώς το όριο δημόσιου/ιδιωτικού. Διαμορφώνουν νέες γεωγραφίες στις ευρωπαϊκές πόλεις, αλλά και νέες ταυτότητες φύλου, όπου οι αποκλεισμοί είναι περισσότερο έμμεσοι και, πάντως, έρχονται να εγγραφούν σε

ένα ήδη διαμορφωμένο πεδίο θεσμικών κατακτήσεων, κοινωνικών πρακτικών και οικονομικών προτεραιοτήτων. Τα «παραδείγματα» από την Αθήνα, που ακολουθούν, εικονογραφούν μεταβολές του ορίου δημόσιου/ιδιωτικού, στο πλαίσιο γενικότερων ανακατατάξεων και σκιαγραφούν ταυτότητες φύλου που επαναπροσδιορίζονται μέσα στις μεταλλαγές της πόλης.

(α) Οι αναδιαρθρώσεις των τελευταίων δεκαετιών στον παραγωγικό ιστό της πόλης οδηγούν μεγάλο αριθμό γυναικών σε νέου τύπου «ευέλικτες» θέσεις εργασίας, που αναπαράγουν την

επισημική θέση τους στο (δημόσιο) χώρο της εργασίας και προβάλλουν το ιδιωτικό ως κύριο πεδίο συγκρότησης γυναικείων ταυτοτήτων. Η μερική απασχόληση, η τηλεργασία, η εργασία on call, η ευκαιριακή ή εποχιακή απασχόληση, η εργασία σε μη συμβατικές ώρες, αποτελούν γενικευμένη συνθήκη στον τομέα του εμπορίου, της φροντίδας και των υπηρεσιών γενικά και φυσικά ενδημούν και στα επαγγέλματα που ασχολούνται με το σχεδιασμό του χώρου. Οι θέ-

σεις αυτές έχουν ενσωματωμένη στην περιγραφή τους την έμφυλη εικόνα των ατόμων προς τα οποία απευθύνονται, την οποία και αναπαράγουν μέσα από τις εργασιακές πρακτικές: επιδιώκουν να προσελκύσουν γυναίκες ως φτηνή εργατική δυναμική.⁷ Στο άλλο άκρο της εργασιακής ιεραρχίας, σε επαγγέλματα με κύρος και προοπτικές, οι γυναίκες αντιμετωπίζουν τόσο το «γυάλινο ταβάνι», στο οποίο προσκρούουν ανεβαίνοντας στην ιεραρχία, όσο και «την κινούμενη άμμο», όπου μόνιμα κινδυνεύουν να βουλιάσουν. Είναι ένα ερώτημα προς διερεύνηση αν μπορούν να ενταχθούν σε τέτοιους σκληρά ανταγωνιστικούς χώρους εργασίας με ταυτότητες άλλες από εκείνη του «επίτιμου άνδρα», η οποία συνοδεύεται συνήθως από αναγκαστικές επιλογές στο πεδίο της προσωπικής ζωής.⁸

(β) Η συρρίκνωση του δημόσιου τομέα μεταθέτει στον ιδιωτικό χώρο λειτουργίες που, για μεγάλο διάστημα, είχαν αναληφθεί από το δημόσιο. Παρόλο που στην Ελλάδα το κράτος ποτέ δεν ανέλαβε διευρυμένες αρμοδιότητες στο πεδίο της φροντίδας και της κοινωνικής αναπαραγωγής, οι πρόσφατοι «εκσυγχρονισμοί» στην παιδεία, την υγεία, την πρόνοια (δηλαδή η παραπέρα περικοπές υπηρεσιών και αύξηση του χρόνου που απαιτείται για την πρόσβαση σ' αυτές) πρακτικά σημαίνουν αναπαραγωγή του ρόλου και της ταυτότητας της «νοικοκυράς πλήρους απασχόλησης», ανεξάρτητα από άλλες, συμπληρωματικές ή αντιθετικές, γυναικείες ταυτότητες. Η ιδιωτική σφαίρα διατηρεί το βάρος διευρυμένων λειτουργιών φροντίδας και υποστήριξης, ιδιαίτερα στην Αθήνα, όπου οι γενικοί όροι επιδεινώνονται και από τις δυσκολίες πρόσβασης και τη γεωγραφική κατανομή/χωροθέτηση των υπηρεσιών.⁹

(γ) Η προβολή των κινδύνων και της ανασφάλειας στο δημόσιο χώρο της πόλης νομιμοποιεί την ιδιωτικοποίησή του και επιτρέπει υπό όρους την παρουσία των γυναικών σ' αυτόν. Ο δημόσιος χώρος αποδίδεται όλο και περισσότερο σε ιδιωτική χρήση και κατανάλωση, που μειώνει τις δυνατότητες ελεύθερης πρόσβασης σ' αυτόν. Δρόμοι και πλατείες της πόλης μετατρέπονται σε «αυλή»/υπαίθρια επέκταση χώρων εστίασης και αναψυχής, πεζόδρομοι καταλαμβάνονται από τη διάχυση των παρόδιων χρήσεων εμπορίου, συχνότατα και από τα αυτοκίνητα των καταναλωτών υψηλού εισοδήματος, η δημόσια λειτουργία του εμπορίου εγκλωβίζεται σε ελεγχόμενους χώρους εμπορικών κέντρων, στο όνομα της ασφάλειας ο δημόσιος χώρος ελέγχεται από κάμερες, ενώ ο ιδιωτικός χώρος εκτίθεται με τον ίδιο τρόπο στη δημόσια θέα. Στους χώρους αυτούς οι κυρίαρχες ανδρικές ταυτότητες (ετεροφυλόφιλοι, ντόπιοι, νέοι, με οικονομική άνεση) επιβεβαιώνουν την (εδαφο)κυριαρχία τους, ακόμη και μέσω της παράστασης του σώματος.¹⁰ Η κατανάλωση, μεταξύ άλλων και του δημόσιου χώρου, επιτρέπει και στις γυναίκες με το κατάλληλο εισόδημα την έκφραση ταυτοτήτων φύλου, που προωθούνται και από το σχεδιασμό των νέων χώρων κατανάλωσης (πεζόδρομοι, εμπορικά κέντρα). Χώροι καλά φωτισμένοι και αισθητικά ευχάριστοι, που ελέγχονται και επιτηρούνται προκειμένου να είναι «ασφαλείς», ενσωματώνουν καθιερωμένες αντιλήψεις για τη θηλυκότητα και καταργούν το ρίσκο και την ανασφάλεια, αλλά και την ελευθερία κίνησης και έκφρασης διαφορετικότητας.

(δ) Η προϊούσα ιδιωτέυση και μειωμένη συμμετοχή στα κοινά αφαιρεί μία από τις ουσιαστικές της συνιστώσες από τη δημόσια σφαίρα, την πολιτική συμμετοχή. Μάλιστα η συμμετοχή στα κοινά όχι μόνο απομειώνεται συνεχώς, αλλά και απονομιμοποιείται

με διάφορους τρόπους, «κατασκευάζεται» από το δημόσιο λόγο ως όχληση για την πόλη. Σ' αυτή τη μειωμένη συμμετοχή, όπου η παρουσία γυναικών είναι ακόμη πιο περιθωριακή, αντιστοιχούν νέοι σχεδιασμοί και αναπροσαρμογές του δημόσιου χώρου της πόλης. Πολιτικές καλλωπισμού και κάθαρσης των κεντρικών περιοχών, που εντείνονται εν όψει της επερχόμενης Ολυμπιάδας, στοχεύουν να απομακρύνουν από την κοινή θέα –και από το δημόσιο λόγο– αποκλίνοσες συμπεριφορές και απροσάρμοστα σώματα:¹¹ μετανάστες, ναρκομανείς, ηλικιωμένους, αλλά και γυναίκες που δεν ταυτίζονται με καθιερωμένα πρότυπα θηλυκότητας. Ο νέος δημόσιος χώρος της πόλης σχεδιάζεται με πρότυπα που θεωρούνται «οικουμενικά», ενώ στην πραγματικότητα αντιστοιχούν σε ανδρικές ταυτότητες φύλου, και χάνει την πολυσυλλεκτικότητα και ετερογένεια που επέτρεπε τη συγκρότηση και επιβίωση πολλαπλών ταυτοτήτων μέσα σ' αυτόν. Και γυναικείων ταυτοτήτων που «δεν χωρούν», αν δεν αντιτίθενται ενεργά, στην ανδρική αντίληψη της τάξης στο χώρο και το σχεδιασμό.

Ο χώρος της πόλης και τα όρια

Οι χώροι όπου διαδραματίζονται οι κοινωνικές πρακτικές επηρεάζουν τη φύση αυτών των πρακτικών, προσδιορίζουν ποιοι/ες βρίσκονται «στη θέση τους», ποιοι/ες είναι «εκτός τό-

που», ακόμη ποιοι/ες επιτρέπεται να βρίσκονται εκεί. Αλλά και οι ίδιοι οι χώροι κατασκευάζονται και αποκτούν σημασία μέσω των κοινωνικών πρακτικών που ορίζουν τους άνδρες και τις γυναίκες ως διαφορετικούς και άνισους.¹² Τα φυσικά και κοινωνικά όρια αλληλοενισχύονται και οι χωρικές σχέσεις συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση των ανθρώπων και την αποδοχή έμφυλων σχέσεων εξουσίας – ενισχύουν την εξουσία, τα προνόμια και την καταπίεση και κρατούν τις γυναίκες στη θέση τους, και μέσα από τον προσδιορισμό των ορίων ιδιωτικού/δημόσιου.

Όμως τα καταπιεστικά όρια μπορούν να απωθηθούν, μπορούν οι γυναίκες να «επινοήσουν χώρους ριζοσπαστικά ανοικτούς»,¹³ μέσα στους οποίους να αμφισβητήσουν/με την εξουσία. Για όσες (και όσους) ανήκουν σε μη κυρίαρχες ομάδες η μετάθεση των ορίων και η διεκδίκηση του δημόσιου παραμένει επίκαιρο αίτημα, παρά τους κινδύνους απώλειας της ιδιωτικότητας και της διαφορετικότητας. Στην κατεύθυνση αυτή, ο σχεδιασμός του αστικού χώρου μπορεί να συμβάλει σημαντικά, προωθώντας ένα μωσαϊκό διαφορετικών δημόσιων χώρων, όπου δίνονται δυνατότητες να εκφραστεί η ετερότητα και η ποικιλία ταυτοτήτων. Μέχρι τώρα οι ευρωπαϊκές δημοκρατίες διαμόρφωσαν πρακτικές ανοχής, προκειμένου να ενσωματώσουν το διαφο-

ρετικό. Μια νέα πολιτική, στη διαμόρφωση της οποίας ο χώρος της πόλης μπορεί να είναι προνομιακό πεδίο, θα έθετε το αίτημα της ισότιμης δημόσιας αξίας και παρουσίας και όχι απλά την άδεια για ιδιωτική παρέκκλιση.

Σημειώσεις

1. Βλ. Benhabib, S., 1998, *Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jürgen Habermas*, στο J. Landes (ed) *Feminism, the Public and the Private*, Oxford: Oxford University Press (σελ. 65-99).
2. Arendt, H. 1989, (paperback edition) *The Human Condition*, Chicago: The University of Chicago Press.
3. Η διατύπωση αυτή δεν επιδιώκει καθόλου να συσκοτίσει τις τεράστιες διαβαθμίσεις ένταξης/αποκλεισμού από τη δημόσια σφαίρα και τα δικαιώματα, που συσχετίζονται π.χ. με την κοινωνική τάξη, τη φυλή, την εθνότητα, την ηλικία των υποκειμένων και τέμνουν τις κατηγορίες φύλου με τρόπους πολύ πιο σύνθετους από τις ένα προς ένα αντιστοιχίες.
4. Για μια διεξοδική συζήτηση του θέματος, βλ. Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών «Διοτίμα», 1999, *Το Φύλο των Δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη*, Αθήνα: Νεφέλη.
5. Βλ. Wilson, E., 1991, *The Shpinx in the City: Urban Life, the Control of Disorder and Women*, London: Virago.
6. Συχνά μας διαφεύγει πόσο η πλειοψηφία των γυναικών παραμένει περισσότερο ή λιγότερο αποκλεισμένη στο συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του κόσμου. Το σύνθημα του Νέου Φεμινιστικού Κινήματος «το προσωπικό είναι πολιτικό» συνόψισε το αίτημα να γίνει αντικείμενο δημόσιας συζήτησης η ανισότητα και καταπίεση των γυναικών στην ιδιωτική σφαίρα, να δοθεί δημόσιος λόγος στην ιδιωτική απόγνωση των γυναικών.
7. Βλ. την πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα της L. McDowell για το χώρο του χρηματοπιστωτικού συστήματος. McDowell, L., 1997, *Capital Culture. Gender at Work in the City*, Oxford: Blackwell
8. Για μια πιο αναλυτική συζήτηση, βλ. Βαΐου, Ντ., Στρατηγάκη, Μ., 2001, *Φεμινισμός και εργασία των γυναικών*. Συμπτώσεις και αποκλίσεις, σειρά τεσσάρων σεμιναρίων στην Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα της εταιρείας.
9. Για μια συζήτηση γύρω από τις αναπαραστάσεις της «νεοπαραδοσιακής γυναίκας», μαζί με την αναβίωση, μέσα από το δημόσιο λόγο, προτύπων παθητικής, καταναλωτικής θηλυκότητας, βλ. Domosh, M., Seager, J., 2001, *Putting Women in Place. Feminist Geographers Make Sense of the World*, New York: The Guilford Press (ιδιαίτερα κεφ. 3 «The City»).
10. Βλ. Τεύχος με εργασίες φοιτητριών στο μάθημα «Φύλο και Χώρος», όπου έχει διερευνηθεί με συστηματικό τρόπο η διαφοροποιημένη παρουσία γυναικών και ανδρών σε πλατείες του κέντρου της Αθήνας.
11. Η επιδίωξη ενός ομογενοποιημένου, «καθαρού» περιβάλλοντος αναγκαστικά οδηγεί στον αποκλεισμό από αυτό ατόμων και ομάδων που πολιτισμικά ορίζονται μέσω του σώματος (κυρίως γυναικών, μειονοτήτων, μεταναστών). Βλ. Young, I.M., 1998, *Impartiality and the Civic Public: Some Implications of Feminist Critiques of Moral and Political Theory*, στο J. Landes (ed), ό.π. σημ. 1.
12. Βλ. McDowell, L., Sharp, J., 1997, «Introduction», στο L. McDowell, J. Sharp (eds) *Space, Gender, Knowledge. Feminist Readings*, London: Arnold, σελ.1-12.
13. Όπως εύστοχα υποστηρίζει η Bell Hooks, στο βιβλίο της (1990) *Yearning. Race, Gender and Cultural Politics*, London: Turnaround Books (σελ. 145).

«Ο γάμος, ως εξημέρωση ενός άγριου ζώου» Mark Wigley

της Βάνας Τεντοκάλη, αρχιτέκτονας-επικ. καθηγήτριας ΑΠΘ

Η ταύτιση του αντιθετικού ζεύγους ιδιωτικό-δημόσιο αντίστοιχα με το γυναικείο-ανδρικό αποτελεί μια από τις πλέον θεμελιώδεις συνθήκες στερεοτυπικής αντίληψης, η οποία έχει μακριά ιστορία και μη προβλέψιμο μέλλον. Επειδή όμως το μέλλον αόρατο, το παρόν αλλοπρόσαλλο και το παρελθόν ανιχνεύσιμο δια της ιστορίας του, η μόνη δυνατή καταφυγή του παρόντος κειμένου για τις ταυτίσεις του μεν ιδιωτικού με τη γυναίκα, του δε δημόσιου με τον άνδρα, παραμένει η ιστορία.

Αρκεί μια μικρή παράκαμψη μπροστά στην πρόσκαιρη σαγήνη μιας αφειδώς προσφερόμενης, σε απίστευτη χλιδή και τερατώδη ποσότητα, πληροφορίας, που συνεχίζει να αναπαράγει, ενώ ταυτόχρονα αντιστρέφει τα παραδοσιακά δίπολα τόσο του άνδρα-γυναίκας όσο και του δημόσιου-ιδιωτικού. Κρίνεται λοιπόν άκρως προκλητική μια πρώτη ανίχνευση και κατανόηση αυτής της αντιστροφής, δηλαδή της δημοσιοποίησης της γυναίκας και του ιδιωτικού, η οποία έχει μάλιστα ήδη ιστορικά συντελεστεί. Αυτή όμως είναι αντιστροφή μόνο σε πρώτη ανάγνωση, διότι σε δεύτερη, δεν αναπαράγονται μόνο τα πιο βαθιά και γερά στερεωμένα σε αξεδιάλυτους κόμπους στο συλλογικό μας ασυνείδητο στερεότυπα. Δημιουργούνται καινούργια, ενισχυτικά των προηγούμενων, επειδή διαμορφώνονται καινούργιοι μηχανισμοί μέσα από νέες η παλιές διαδικασίες κοινωνικής κατασκευής της ταυτότητας της γυναίκας ως «δημόσιου» προσώπου. Αντίστοιχα προκύπτουν νέοι κώδικες ηθικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και οικονομικοί, σχεδόν απαράβατοι, τους οποίους η γυναίκα «οικειοθελώς» η οικειοθελώς ακολουθεί, προκειμένου να κατακτήσει, αλλά και να κατακτηθεί ταυτόχρονα, τόσο από τους «ενεργητικούς» μηχανισμούς των «βομβαρδιστικών» ΜΜΕ, όσο και από τα «παθητικά» ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Η γυναίκα πλέον μπορεί να είναι δημόσια και πράγματι είναι. Μόνο που αυτή τη φορά η δημόσια παρουσία της, αντί να ποικίλει από όλο τον πλούτο των ιδιοσυγκρατικών, ψυχολογικών, μορφωτικών και επαγγελματικών χαρακτηριστικών της, συρρικνώνεται για να αποτυπωθεί σχηματικά σε μια νέα κατασκευασμένη ταυτότητά της, σε μια νέα προσωπικότητα, η μάλλον δύο. Γιατί τα καινούργια αυτά πρότυπα σχηματοποιούν ένα καινούργιο δίπολο. Ένα δίπολο που δεν απαλλάσσει τη γυναίκα από το ιστορικό άχθος της διχοτομίας, εννοιολογικής και συμβολικής. Μιας διχοτομίας, που κερδίζει έδαφος έναντι των προηγούμενων (διχοτομιών), οι οποίες χωρίς να έχουν φυσικά εξαλειφθεί, τελούν εν υπνώσει. Μιας διχοτομίας που παραπαίει ανάμεσα στην «ανδροποίηση» και στη «γλαστροποίηση» της γυναίκας. Τα παραδείγματα πολλά, οικεία και καθημερινά, είτε σε τηλεοπτική απόσταση είτε σε πιο κοντινή...

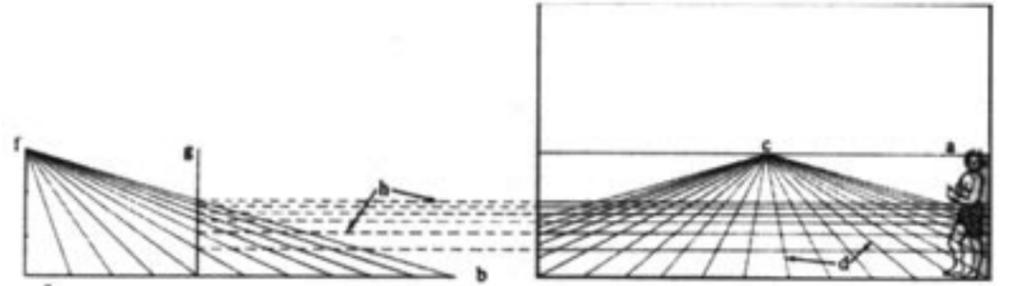
δίπλα: Πορτραίτο του Καλού Αρχιτέκτονος, Philibert de l'Orme, *Traité d'architecture*, 1567

μέση: Alberti L.B., «Προοπτική» Για τη ζωγραφική (1435) από το βιβλίο *Betsky A. (1995) Building Sex, Ed. Morrow, New York*

Το ερώτημα που εγείρεται λοιπόν είναι κατά πόσο αυτή η νέα συνθήκη διχοτομίας της γυναίκας συνιστά ένα θεωρητικό ζήτημα, που ανήκει στο πεδίο του αρχιτεκτονικού λόγου, ο οποίος μάλιστα προσδιορίζεται σαφώς περισσότερο από αυτό που δεν λέει παρά από αυτό που λέει. Ενός αρχιτεκτονικού λόγου, ο οποίος στο όνομα της νέας συνθήκης της μετα-δομητικής διεπιστημονικότητάς του, νομιμοποιείται να φέρει στην επιφάνεια αυτό που μέχρι τώρα έμενε άρρητο. Αυτό που μέχρι τώρα ανήκε «ερμητικά

οικογένεια και εφραπτόμενο στον προθάλαμο. Οι νέοι άντρες άνω των δεκαεπτά χρόνων θα έπρεπε να εγκαθίστανται στο «δυνατό» δωμάτιο, απέναντι από τους φιλοξενούμενους ή τουλάχιστον όχι μακριά τους, ώστε να ενθαρρύνονται στη σύναψη γνωριμιών» (Rykwert et al 1992, 149).

Στις παραγράφους αυτές, τι να πρωτοθαυμάσει κανείς! Ο Alberti, διατυπώνοντας ένα σύστημα κανόνων, που διέπει την οργάνωση του χώρου

κλειστά» και έξω από τον επιστημολογικό του πυρήνα.

Ένα κείμενο μέσα σε άλλο κείμενο
Γι αυτό το άρρητο μιλάει διεπιστημονικά με εκπληκτικά διεισδυτικό τρόπο ο Mark Wigley στο κείμενο του «Άτιτλο: η στέγαση του φύλου», διερευνώντας τη συνύφανση των αρχών της πατριαρχίας με τη δομή του αρχιτεκτονικού λόγου (Wigley 1990, 326-389). Το κείμενο αυτό, του οποίου ένα μικρό μόνο απόσπασμα μεταφέρω εδώ σε ελεύθερη μετάφραση, βασίζεται στην πραγματεία «Για την τέχνη του κτίζειν σε δέκα βιβλία» του Alberti. Πρόκειται για ένα κείμενο κανόνων του 15ου αιώνα (Rykwert et al 1992), στο οποίο για πρώτη φορά αναλύεται ο χώρος σε σχέση με τις ανθρώπινες ανάγκες. Ο Wigley προκειμένου να φέρει στην επιφάνεια εκείνες τις αγκυλώσεις μέσα από τις οποίες εντοπίζεται η συνηγορία του αρχιτεκτονικού λόγου στη γενική πολιτισμική υποταγή του «γυναικείου», εστιάζει τη ματιά του στην πατριαρχική κατασκευή του χώρου της γυναίκας, δηλαδή της κατοικίας:

«Θυμάμαι που διάβασα στον ιστορικό Memilius Probo, ότι στην Ελλάδα ήταν έθιμο να μην επιτρέπεται στις γυναίκες να βρίσκονται σε τραπεζί, παρ' εκτός σε γεύματα με συγγενείς και ότι υπήρχε η συνήθεια επίσης για ορισμένα τμήματα της κατοικίας, όπου διέμεναν οι γυναίκες, να είναι απροσπέλαστα για όλους εκτός από τους πολύ στενούς συγγενείς... Κα βέβαια, κατά τη γνώμη μου, κάθε τόπος προορισμένος για τις γυναίκες θα 'πρεπε να αντιμετωπίζεται ως αφιερωμένος στη θρησκεία και την αγνότητα... Θα έβαζα τα νεαρά κορίτσια και τις παρθένες να μένουν σε άνετα διαμερίσματα, στην κάμαρα (dressing room), για να ελαφρύνω το ευαίσθητο μυαλό τους από την πλήξη του περιορισμού. Ενώ δίπλα τους την τροφή, ώστε να μπορεί να παρατηρεί τι θα έκανε ο κάθε ένας μέσα στο σπίτι. Οι φιλοξενούμενοι θα έπρεπε να εγκαθίστανται σε ένα τμήμα του σπιτιού, λιγότερο ενοχλητικό για την υπόλοιπη

της κατοικίας: Πρώτον, συμμετέχει κυριολεκτικά στην κοινωνική κατασκευή του τεχνουργήματος – προϊόντος «γυναίκα», με το να συλλαμβάνει την κατοικία ως έναν μηχανισμό για την εξοικείωση των (ευαίσθητων πνευματικά και ευπαθών σωματικά) γυναικών με την οικιακή ζωή. Οι γυναίκες πρέπει να είναι περιορισμένες βαθιά μέσα σε μια ακολουθία χώρων της μεγαλύτερης δυνατής απόστασης από τον έξω κόσμο, ενώ οι άντρες πρέπει να εκτίθενται σε αυτό τον έξω κόσμο. Δεύτερον, νομιμοποιεί την άποψη του βασιζόμενος σε άλλους, όπως για παράδειγμα σε έναν ιστορικό, ο οποίος με τη σειρά του αναφέρεται στην αρχαία Ελλάδα. Η ευθύνη λοιπόν για το επιχείρημα του περνάει διαδοχικά από τον ίδιο στους προγόνους. Τρίτον, εισάγει ένα νόμο που προϋπάρχει της κατοικίας. Με τον τρόπο αυτό ο νόμος της κατοικίας προηγείται της κατοικίας. Εξ άλλου αυτό το νόμο καταγράφει ο Alberti σε ένα προηγούμενο του διάλογο προ-αρχιτεκτονικό:

«Συμφωνώ, διότι είσαι πράγματι σύμφωνος με την άποψη των αρχαίων. Αυτοί έλεγαν ότι οι άντρες έχουν εκ φύσεως ανώτερο μυαλό από τις γυναίκες... Ο χαρακτήρας των αντρών είναι δυνατότερος από εκείνον των γυναικών και μπορεί να αντέξει καλύτερα στις επιθέσεις των εχθρών, στην πίεση, ενώ είναι πιο σταθερός σε αγχωτικές καταστάσεις... Οι γυναίκες, από την άλλη, είναι σχεδόν όλες δειλές εκ φύσεως, απαλές, αργές και επομένως πιο χρήσιμες όταν μένουν ακίνητες και προσέχουν πράγματα. Είναι σαν να προέβλεψε έτσι η φύση για την ευημερία μας, κανονίζοντας ώστε οι άντρες να φέρνουν πράγματα στο σπίτι και οι γυναίκες να τα φυλάνε. Η γυναίκα, καθώς μένει κλειδωμένη στο σπίτι, θα πρέπει να προσέχει τα πράγματα μένοντας στο πόστο της, με επιμελή φροντίδα και προσοχή. Ο άντρας θα πρέπει να φυλάγει τη γυναίκα, την κατοικία και την οικογένεια και την πατρίδα του, αλλά όχι μένοντας ακίνητος» (Watkins 1969, 207).

Εδώ, με το να αντιπαραθέτει την αντρική κινητι-

κάτω: Alberti L.B., *Ώψη του Αγίου Αντρέα, Mantua, (1470) από το βιβλίο Betsky A. (1995) Building Sex, Ed. Morrow, New York*

κότητα στο εξωτερικό, με τη γυναικεία στάση στο εσωτερικό, ο Alberti ακολουθεί από κοντά τον Ξενοφώντα, που δίνει ταυτόχρονα φυσική και χωρική διάσταση στο φύλο και απαγορεύει κάθε σύγχυση σε αυτή την κατά φύλο διαίρεση του χώρου, είτε πρόκειται για απασχόληση του άντρα στο εσωτερικό, είτε για απασχόληση της γυναίκας στο εξωτερικό. Διότι μια τέτοια χωρική αντιστροφή δεν είναι απλά ενάντια στην αντίστοιχη φύση. Οι χώροι κυριολεκτικά παράγουν το αποτέλεσμα του φύλου, μεταμορφώνοντας το νοητικό και φυσικό χαρακτήρα εκείνων που βρίσκονται σε λάθος τόπο: «Οι θεοί πρόνοησαν κατ' αρχήν με το να πλάσουν, όπως μου

φαίνεται, τη φύση της γυναίκας για εσωτερικές και εκείνη του άντρα για εξωτερικές απασχολήσεις... αναγκασμένο να κάθεται μέσα, το σώμα γίνεται θηλυπρεπές και το μυαλό χάνει τη δύναμή του» (Ξενοφών 1993, 99 και 101).

Αυτός ο ισχυρισμός υπερθεματίζεται ενθουσιωδώς από τον Alberti: «Δεν θα ήταν καθόλου τιμητικό για μας, αν η σύζυγός μας απασχολούνταν ανάμεσα στους άντρες στην αγορά, εκθειωμένη στα δημόσια βλέμματα. Όπως επίσης, αν παρέμενα κλεισμένος στο σπίτι ανάμεσα στις γυναίκες, ενώ έχω αντρικά πράγματα να κάνω ανάμεσα στους άντρες... Εκείνα τα σκηνικά όντα που μένουν όλη μέρα ανάμεσα στα μικρά θηλυκά ή που απασχολούν τα μυαλά τους με μικρά γυναικεία πραγματάκια, στερούνται βεβαίως ενός αρσενικού και λαμπρού πνεύματος. Είναι αξιόμεμπτοι στη φαινομενική κλίση τους να παίζουν το ρόλο των γυναικών αντί των αντρών... δεν τους πειράζει να θεωρούνται θηλυπρεπείς... Πιστεύω ότι ένας άντρας που είναι ο πατέρας μιας οικογένειας όχι μόνο θα 'πρεπε να κάνει ό,τι είναι πρόπον για έναν άντρα, αλλά και να αποφεύγει τέτοιες δραστηριότητες ως προσιδιάζουσες σε γυναίκες» (Watkins 1969, 207).

Εδώ πλέον διατυπώνεται δίχως περιστροφές το αποτέλεσμα μιας τέτοιας χωρικής αντιστροφής, τόσο του άνδρα εντός, όσο και της γυναίκας εκτός των ορίων της κατοικίας. Η αντιστροφή

αυτή, όπως υποστηρίζει κατηγορηματικά ο Wigley, γίνεται αντιληπτή ως σεξουαλική και μάλιστα ταυτίζεται με τη θηλυκότητα και ως προς τα δυο της σκέλη: Πρώτον, η απειλή του να βρίσκεται ο άνδρας εντός της κατοικίας, δηλαδή σε λάθος τόπο, είναι αναντίρρητη, διότι δεν «θηλυκοποιείται» απλώς, αλλά μετατρέπεται σε θηλυκό per se. Δεύτερον και κυριότερο, αν η γυναίκα βγει έξω από την κατοικία, δεν γίνεται πιο αρσενική, όπως θα ήταν αναμενόμενο, αλλά πιο επικίνδυνα θηλυκή. Διότι το ομοιοποιημένο η ανομολόγητο ενδιαφέρον της και πολύ περισσότερο ο ενεργός της ρόλος, για το εξωτερικό, θέτει υπό αίρεση την αρετή της. Η γυναίκα στο εξωτερικό είναι, σιωπηρά, σεξουαλικά ασταθής. Η σεξουαλικότητά της δεν ελέγχεται πια από την κατοικία. Στην ελληνική σκέψη, οι γυναίκες στερούνται του εσωτερικού αυτο-ελέγχου, που αποδίδεται στους άντρες ως το σημάδι, ακριβώς, της αρρενωπότητάς τους. Αυτός ο αυτο-έλεγχος δεν είναι τίποτα περισσότερο από τη διατήρηση ασφαλών ορίων. Αυτά τα εσωτερικά όρια, ή μάλλον τα όρια που καθορίζουν την εσωτερικότητα του προσώπου, την ταυτότητα του εαυτού, δεν μπορούν να διατηρηθούν από μια γυναίκα, επειδή η ρέουσα σεξουαλικότητά της ατέρμονα «ξεχειλίζει» και τα διαλύει. Και περισσότερο απ' αυτό, διαρκώς διασπά τα όρια των άλλων, των αντρών δηλαδή, ενοχλώντας την ταυτότητά τους κι ακόμη θέτοντάς την υπό αμφισβήτηση. Μ' αυτούς τους όρους, ο αυτοέλεγχος για μια γυναίκα, που είναι όπως λέμε, η κατασκευή της ταυτότητάς της ως γυναίκας, δεν είναι παρά υπακοή στον εξωτερικό νόμο. Ανίκανη να ελέγξει τον εαυτό της, πρέπει να ελέγχεται με το να είναι περιορισμένη. Ο γάμος, ως η εξημέρωση ενός άγριου ζώου, θεσμοθετείται για να επιτελέσει αυτόν τον έλεγχο. Ενώ η κατοικία αποτελεί απλά το χωρικό μηχανισμό αυτού του ελέγχου.

Βιβλιογραφία

Wigley M. (1990) «Untitled: The Housing of Gender», pp.326-389, in Colomina B. (ed) *Sexuality and Space*, NYNY: Princeton Architectural Press.
Alberti L.B. (1992) *On the Art of Building in Ten Books*, Rykwert J., Leach N., Tavernor R. (trans.). Cambridge MA: The MIT Press.
Alberti L.B. (1969) "Della Famiglia", in Watkins R.N. (ed) *The Family in Renaissance Florence*, Columbia: University of South Carolina Press.
Ξενοφών (1993) *Οικονομικός*, Κεκροπούλου Μ. (μεταφρ.), Αθήνα: Ενάλιος.
Τεντοκάλη Ε. (1989) «Η έννοια της ιδιωτικότητας και ο ρόλος των δύο φύλων», σελ. 133-169, στο *Η οργάνωση του χώρου της κατοικίας ως έκφραση της δομής της οικογένειας. Η περίπτωση της Οργάνης*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press (διδακτορική διατριβή).
Howell S.C., V. Tentokali (1989) "Domestic Privacy: Gender, Culture and Development Issues", pp. 281-297 Low Sh. M., Chambers E (eds), *Housing, Culture and Design: A comparative Pecswnkive*, Philadelphia Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, (προλογίζει ο A. Rapoport).

Όταν ο τόπος χάνεται... (τα υπόγεια της Αθήνας)

της Άννας Λυδάκη, λέκτορας Παντείου Πανεπιστημίου, Τμήμα Κοινωνιολογίας

Ο χώρος επιβάλλει τους όρους του στους ανθρώπους που τον κατοικούν, αλλά και εκείνοι τον διαμορφώνουν ανάλογα με τις ανάγκες τους και έτσι η ζωή τους «εγγράφεται» σ' αυτόν, που συχνά την προδιαγράφει.¹ Όπως έλεγε ο Lefebvre,² κάθε χώρος είναι σημαίνων, ακόμη και ο φαινομενικά μη-σημαίνων, και η μελέτη των ανθρώπινων «αποτυπωμάτων» πάνω στις πέτρες και στους τοίχους μας δίνει πληροφορίες για εκείνους που πέρασαν και άφησαν τα σημάδια τους. Γι' αυτό και η λαϊκή αρχιτεκτονική, η παραδοσιακή και ανώνυμη μελετάται με το ίδιο ή και μεγαλύτερο ενδιαφέρον που μελετώνται και τα μεγάλα και σπουδαία κτίρια.³ Τόσο ο ιδιωτικός, όσο και ο δημόσιος χώρος δεν είναι ουδέτερος και αυτό το ξέρουν πολύ καλά οι πολεοδόμοι και οι κοινωνικοί επιστήμονες, που προσεγγίζουν πλέον διεπιστημονικά τη διαλεκτική σχέση ανθρώπου-χώρου.⁴

Η διαλεκτική αυτή σχέση στους μοντέρνους καιρούς –και ακόμη περισσότερο στους μεταμοντέρνους– διαταράσσεται, καθώς η μετοίκηση στην πόλη και η μετάβαση από τον παραδοσιακό κόσμο στο σύγχρονο, επιφέρει ρωγμές. Ο τόπος, ως χωρική ενότητα αλλά και ως δίκτυο σχέσεων, αποδιαρθρώνεται και η τοπικότητα (εντοπιότητα), βασική παράμετρος στη ζωή των ανθρώπων, χάνεται.⁵ Η παραδοσιακή αμφίδρομη σχέση γίνεται μονόδρομος καθώς η ζωή των ανθρώπων οφείλει να προσαρμοστεί σε δεδομένους χώρους που δεν αποτελούν επιλογή των ίδιων και δεν καλύπτουν τις ανάγκες τους. Αυτή τη διαταραγμένη σχέση και τις επιπτώσεις της στη ζωή των ανθρώπων θα επιχειρήσουμε να καταδείξουμε, χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τα υπόγεια και ημιυπόγεια διαμερίσματα της Αθήνας και τους ενοίκους τους.

Σχεδόν όλες οι παλιές πολυκατοικίες της Αθήνας διαθέτουν την ημιυπόγεια γκαρσονιέρα με θέα από τη μια τα πόδια των περαστικών και τις ρόδες των αυτοκινήτων και από την άλλη, στην καλύτερη περίπτωση, τον ακάλυπτο χώρο. Οι γκαρσονιέρες αυτές παλιότερα στέγαζαν, συνήθως, φτωχούς επαρχιώτες φοιτητές ή εσωτερικούς μετανάστες που είχαν εγκαταλείψει την ύπαιθρο για να έρθουν να δουλέψουν στην Αθήνα, ελπίζοντας σε καλύτερες μέρες, πιστεύοντας πως η ζωή θα ήταν πιο εύκολη στο άστυ. Το υπόγειο ή ημιυπόγειο ήταν η προσωρινή λύση, μέχρι να αγοράσουν το «οικοπεδάκι» ή το διαμέρισμα σε κάποιον όροφο. Οι περισσότεροι τα κατάφεραν να εγκαταλείψουν το υπόγειο και να ανέβουν, έστω, στον πρώτο όροφο –οι πιο τυχεροί έφτασαν και στο ρετιρέ, απεικονίζοντας κατάφωρα την κοινωνική διαστρωμάτωση, και μάλιστα περισσότερο σχηματικά απ' ό,τι η διάκριση κέντρου-περιφέρειας, εφόσον

υπόγεια διαθέτουν τόσο οι πολυκατοικίες στις «καλές» περιοχές, όσο και στις «λαϊκές συνοικίες»: Όσο ανεβαίνουμε τους ορόφους, τόσο ανεβαίνει και η τιμή του διαμερίσματος, άρα και η οικονομική επιφάνεια του ιδιοκτήτη ή του ενοίκου.

Με τα χρόνια οι περισσότεροι εσωτερικοί μετανάστες εγκατέλειψαν τα υπόγεια, όπως εγκατέλειψαν και τις βαριές δουλειές που ήταν αναγκασμένοι να κάνουν όταν ήρθαν για να ζήσουν στην πόλη. Τα υπόγεια όμως δεν έμειναν άδεια, όπως και οι δουλειές τις οποίες άφησαν δεν έμειναν χωρίς εργατικά χέρια. Στη θέση τους ήρθαν άλλοι, το ίδιο αποφασισμένοι μ' εκείνους να ζήσουν στερημένα το παρόν, να το υποθηκεύσουν σε ένα σκοτεινό υπόγειο ως εγγύηση για ένα πιο φωτεινό μέλλον. Οι ένοικοι των υπογείων είναι τώρα Αλβανοί, Πολωνοί, Ρουμάνοι, Πακιστανοί και λοιποί μετανάστες που φροντίζουν να βρουν τον πατριώτη τους και να μείνουν κοντά του, σχηματίζοντας τις δικές τους γειτονιές από ομοεθνείς. Είναι οι ίδιοι άνθρωποι που ανέλαβαν και τις βαριές δουλειές, τις οποίες οι Έλληνες, γενικά, δεν κάνουν πια. Αυτοί οι ξένοι εργάτες αποτελούν σήμερα τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα που, κατ' αντιστοιχία, κατοικούν όσο πιο χαμηλά γίνεται, κάτω από την επιφάνεια της γης.

Στις μέρες μας, εν ολίγοις, ακόμη μια φορά ο χώρος «καταγράφει» και αντανάκλα τις ανθρώπινες δραστηριότητες: Οι ξένοι εργάτες διαδέχθηκαν τους Έλληνες, που το βιοτικό τους επίπεδο βελτιώθηκε, τόσο στις βαριές δουλειές όσο και στους υπόγειους χώρους κατοικίας. Με φθηνότερα μεροκάματα, αλλά ακριβότερο ενοίκιο, οι άνθρωποι που αποτελούν τα κατώτερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα κατοικούν πάντα και στους ανάλογους χώρους, συντηρώντας την πυραμίδα των κοινωνικών διαστρωματώσεων στο χρόνο και το χώρο.

Εντούτοις τα πράγματα είναι πολύ πιο δύσκολα και ζοφερά τώρα και οι καταστάσεις που αντιμετωπίζουν οι ξένοι μετανάστες είναι πολύ πιο σκληρές, από εκείνες των εσωτερικών μεταναστών. Οι επαρχιώτες μπορεί να ένιωθαν δυσανεξία μέσα στα υπόγεια και οι αυτόχθονες να υποτιμούσαν τους επήλυδες, αλλά ο «Μήτρος» (Χατζηρήστος) πάντοτε στο τέλος τα κατάφερε (βλ. ελληνικές ταινίες της δεκαετίας του '50 και '60). Τώρα στα υπόγεια, η ζωή κυλά πιο δύσκολα καθώς το στίγμα του «ξένου», με όλα τα συμπαρομαρτώνοντα, σηματοδοτεί τους ενοίκους τους. Και αυτό είναι που κάνει τη διαφορά: Οι πρώτοι ένοικοι των υπογείων, οι εσωτερικοί μετανάστες, ένιωθαν βέβαια ξεριζωμένοι από το χωριό τους, τον τόπο τους, και οι πρωτεύου-

σιάνοι πιθανώς να τους ειρωνεύονταν, αλλά δεν ήταν οι Άλλοι, οι Ξένοι που ήρθαν από άλλες χώρες, που μιλούν μιαν άλλη γλώσσα...

Οι άνθρωποι αυτοί έχουν χάσει τον τόπο τους, αλλά και το ιδιωτικό τους σύμπαν: Ο οποιοσδήποτε περαστικός μπορεί να σταματήσει και να δει μέσα από τις γρίλιες ή τα ανοιχτά παράθυρα –ή και ανάμεσα από τη μουγάδα που συχνά είναι απλωμένη σ' ένα σχοινί μπροστά στο άνοιγμα– τα λιγοστά, μαζεμένα από τα σκουπίδια των άλλων έπιπλα, τα στρώματα στο πάτωμα, τους ίδιους, τα παιδιά τους, τον τρόπο που συμπεριφέρονται και ζουν. Τα τετράγωνα φωτισμένα παράθυρα τις νύχτες γίνονται ένα είδος οθόνης –όχι τηλεοπτικής αλλά κοντινής, προ των ποδών– όπου οι ένοικοι εκθέτουν τη ζωή τους, οιονεί ακούσιοι παίκτες ενός «παιχνιδιού» Big Brother χωρίς νικητή και έπαθλο. Και ο Big Brother εδώ είναι πράγματι οργουελικός, δεν παίζει, οι θεατές δεν διασκεδάζουν, συχνά αναζητούν αποδιοπομπαίους τράγους και ο Ξένος αποτελεί εύκολο στόχο γι' αυτό το σκοπό –ακόμη και για προβολές ίδιων ανομημάτων. Η κατακερματισμένη δηλαδή ζωή τους εκτίθεται σ' ένα κόσμο που είναι ξένος και –συνήθως– εχθρικός.

Εκείνο που τους «σώζει» είναι η γειννίαση με ομοεθνείς και η ανταλλαγή επισκέψεων. Έτσι, στην «υπαίθρια οθόνη» μπορεί κανείς να δει παρέες από άντρες, γυναίκες και παιδιά, ή συχνότερα μόνο άντρες, να κάθονται κατάχαμα, να ακούσει αλλόγλωσσους ανθρώπους να μιλούν και καμιά φορά μουσικοί ήχοι, συνήθως ανατολίτικοι σκοποί, μακρόσυρτοι, μελαγχολικοί, συνοδεύουν διακριτικά –ή στη διαπασών– την ομιλία και τη δράση των «ηρώων», σε μια προσπάθεια ανασύστασης και αναβίωσης του τόπου.

Τα καλοκαίρια, όταν νυχτώνει, βγαίνουν έξω από τα υπόγεια και ο τόπος ανασυσταίνεται στις μικρές συνοικιακές πλατείες και τα πάρκα όπου μαζεύονται. Ένα τέτοιο μικρό πάρκο βρίσκεται στην περιοχή της Γούβας, όπου οι θαμώνες του καφενείου για να διασκεδάσουν ρωτούν ένα νεαρό που ξέρει απέξω τις πρωτεύουσες όλων των χωρών. Όταν έρχεται η σειρά της Αλβανίας απαντά χωρίς δισταγμό: «πρωτεύουσα της Αλβανίας είναι η Γούβα» και μαζί με τους Έλληνες γελούν και οι νεαροί Αλβανοί που συχνάζουν στο ίδιο καφενείο. Οι πιο μεγάλοι, όμως, μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους –πολλές φορές και με τις γιαγιάδες– προτιμούν τα παγκάκια του πάρκου, όπου κάθονται τρώγοντας σουβλάκια και πίνοντας κόκα-κόλα. Εδώ είναι μόνοι τους και την ώρα αυτή το πάρκο γίνεται «μικρή πατρίδα». Μιλούν στη γλώσσα τους και οι μόνοι μάρτυρες της ζωής τους τώρα είναι οι ιδιοκτήτες των σκύλων, που εκείνη την ώρα τους βγάζουν για τη βραδινή βόλτα. Ούτως ή άλλως όμως, εκείνοι δεν δίνουν σημασία και φλυαρούν καθισμένοι στα παγκάκια. Τα παιδιά τους παίζουν και καμιά φορά πλησιάζουν τα σκυλιά που, δεμένα στο λουρί, ακολουθούν τα αφεντικά τους. Ήμουν αυτόπτης μάρτυρας όταν η Αλβανίδα έσπευσε να απομακρύνει το παιδί της εξηγώντας:

«Θέλει σκύλο. Τι να το κάμω; Πού να το βάλω το σκύλο; Δεν έχουμε τόπο. Ένα δωμάτιο. Όλο κλαίει, κλαίει... Τι να το κάμω; Αλβανία είχαμε σκύλο. Να! Μεγάλο! Εξοχή... Τρέχανε... Τώρα

πού; Κλάους όλο αγκαλιάζει το Ξένο σκύλο... όλο λέει 'τε ντάχιο ρόι, τε ντάχιο ρόι' [σ' αγαπώ πολύ, σ' αγαπώ πολύ]... Δε καταλαβαίνει».

Ασφαλώς και δεν καταλαβαίνει ο Κλάους, όπως δεν μπορεί να καταλάβει και το πώς και το γιατί από τα χωράφια, την εξοχή, το φως, βρέθηκε στο υπόγειο. Βέβαια, θα μπορούσε κανείς να πει ότι το αίτημά του είναι υπερβολικό και ότι κι άλλα παιδιά έχουν παρόμοιες ανικανοποίητες επιθυμίες, ότι και άλλα ζουν κάτω από χειρότερες συνθήκες. Όμως στην περίπτωση του μικρού Αλβανού –και ίσως και πολλών άλλων παιδιών μεταναστών– πρόκειται για μιαν ανεξήγητη απώλεια. Το υπόγειο της Γούβας είναι και θα παραμείνει άσχημο και σκοτεινό γι' αυτόν, όπως ήταν και για τους Έλληνες, που πέρασαν κάποια χρόνια της ζωής τους στο ίδιο υπόγειο –με καλύτερες οπωσδήποτε συνθήκες– τα οποία όμως τώρα έχουν τη δυνατότητα να απωθούν ή να προσποιούνται πως τα ξέχασαν... Μικρός «φερέοικος» ο Κλάους, εξακολουθεί να κουβαλά μέσα του –όπως όλοι μας– την «πρώτη γωνιά του κόσμου», το «πρώτο σύμπαν», που έλεγε ο Bachelard και θλίβεται, όσο και αν προσπαθούν οι μεγάλοι να τον πείσουν ότι θα 'ρθουν καλύτερες μέρες...

Σημειώσεις

1. Βλ. Μ. Γ. Μερακλής, «Όψεις παραδοσιακότητας του χώρου» στο Μ. Γ. Μερακλής, *Λαογραφικά ζητήματα*, Μπούρας, Αθήνα 1989, σελ. 189-203· Α. Κυριακίδου-Νέστορος, «Σημεία του τόπου ή η λογική του ελληνικού τοπίου» στο Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά μελετήματα*, Εταιρεία ελληνικού λογοτεχνικού και ιστορικού αρχείου, Αθήνα 1989, σελ. 15-40.
2. Henry Lefebvre, *Δικαίωμα στην πόλη. Χώρος και πολιτική*, (μετ. Π. Τουρνικιώτης-Κλ. Λωράν), Παπαζήσης, Αθήνα 1977.
3. Βλ. Δ. Βασιλειάδη, *Θεώρηση της αιγαιοπελαγίτικης αρχιτεκτονικής υπό ανήσυχη οπτική γωνία*, Αθήνα 1979· Α. Raporort, *Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες* (μετ., εισ., σχολ., Δ. Φιλιππίδη), Έκδοση «Αρχιτεκτονικών Θεμάτων», Αθήνα 1976.
4. Βλ. Burgess R., «Urban Areas» in W. B. Shaffir & R. A. Stebbins (eds.), *Chicago: An Experiment in Social Sciences Research*, Chicago 1925· M. Bulmer, *The Chicago School of Sociology, Institutionalization, Diversity and the Rise of Sociological Research*, The University of Chicago Press, USA 1986· Ντ. Βαΐου & Μ. Μαντουβάλου, «Επιλεκτική αναδρομή στη μελέτη της πόλης "μετά το 1968"» και Μ. Μαντουβάλου, «Η ανάπτυξη του αστικού χώρου ως κοινωνικο/πολιτικό διακύβευμα», στο Μ. Μαντουβάλου-Μ. Μαυρίδου, *Σημειώσεις για το μάθημα Σχεδιασμός, Πολιτικές και οι Πόλεις στην Ελλάδα και την άλλη Ευρώπη*, σελ. 3-34, 67-77· Ν. Κυριαζή, *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ. 245-255, 258· Α. Λυδάκη, «Στον χωροχρόνο του άλλου» στο Α. Λυδάκη, *Ποιτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001, σελ. 179-187, όπου γίνεται αναφορά σε λαογραφικές και κοινωνιολογικές μελέτες σχετικές με το χώρο.
5. Βλ. για παράδειγμα E. W. Soja, «Postmodern Urbanization: The Six Restructurings of Los Angeles» in S. Watson & K. Gibson (eds.), *Postmodern Cities and Spaces*, Blackwell, Oxford U.K. & Cambridge USA 1995, 125-137.
6. J. Lechte, «(Not) Belonging in Postmodern Space» in S. Watson & K. Gibson (eds.), *Postmodern Cities and Spaces*, Blackwell, Oxford U.K. & Cambridge U.S.A 1995, 99-111.

Ερυθραίοι πρόσφυγες στην Αθήνα. Μηχανισμοί χωρικού αποκλεισμού

της Κορνηλίας Ζαρκιά, αρχιτέκτονας-εθνολόγου

Το πρωτογενές υλικό του άρθρου αυτού συνελέγη το 1994 στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος του Ε.Κ.Κ.Ε «Ξένο Εργατικό Δυναμικό στην Ελλάδα. Η Περίπτωση των Αφρικανών», επιστημονική υπεύθυνη του οποίου ήταν η Μαρίνα Πετρονάη. Τμήματά του αποτελούν αναδημοσίευση από το βιβλίο των Μ. Πετρονάη (με συμμετοχή της Κ. Ζαρκιά), *Το Πορτραίτο μιας Διαπολιτισμικής Σχέσης, Κρυσταλλώσεις, Ρήγματα, Ανασκευές*, Αθήνα: UNESCO-ΕΚΚΕ, Πλέθρον 1998. Ο αόριστος χρόνος στο άρθρο σημαίνει ότι αναφερόμαστε στη χρονική περίοδο διεξαγωγής της έρευνας και όχι ακριβώς στο σήμερα.

Ο απελευθερωτικός αγώνας των Ερυθραίων για την ανεξαρτησία του ερυθραϊκού κράτους ήταν ένας από τους πιο μακροχρόνιους στα Αφρικανικά κράτη (1961-1991). Καθ' όλη τη διάρκεια του αγώνα, αλλά κυρίως στη δεκαετία του 1970, όταν ο πόλεμος κορυφώθηκε, οι Ερυθραίοι εγκατέλειψαν την πατρίδα είτε προς τις γειτονικές χώρες, είτε προς τις χώρες της Δύσης, ανάλογα με το θρήσκευμα, το μορφωτικό τους επίπεδο και τα δίκτυα προσωπικών σχέσεων. Ακόμη αργότερα και μετά τη λήξη του πολέμου, οι Ερυθραίοι συνέχισαν να προσφεύγουν σε τρίτες χώρες εξ' αιτίας των πολιτικών και οικονομικών συνεπειών του.

Η Ελλάδα για το μεγαλύτερο μέρος των Ερυθραίων προσφύγων υπήρξε χώρα-πέρασμα για την οριστική μετανάστευση προς τον Καναδά και Η.Π.Α. Καθώς η χώρα μας δεν ασκούσε με-

ταναστευτική πολιτική για τους Ερυθραίους και αναγνώρισε ως πολιτικούς πρόσφυγες λίγα μεμονωμένα άτομα, η πλειοψηφία τους παρέμεινε εδώ χωρίς να αποκτήσει ποτέ «νομιμότητα». Παράνομοι λοιπόν, μαύροι, χριστιανοί οι περισσότεροι, χωρίς πραγματικά εφόδια για την προσαρμογή στη δυτική ζωή, χάραξαν τα ίχνη της παρουσίας τους στην Αθήνα επί τριάντα περίπου χρόνια, μαζί με άλλες εθνοτικές ομάδες λιγότερο ή περισσότερο πολυπληθείς που προσφεύγουν στη χώρα μας εξ' αιτίας πολέμων και καταστροφών στη δική τους πατρίδα.

Η πόλη ήταν κατά μεγάλο μέρος απροετοίμαστη και ήδη βεβαρημένη με τα γνωστά προβλήματα που αφορούν εκτός των άλλων και τη στέγαση των προσφύγων. Καθώς η πολιτική για την υποδοχή των προσφύγων ήταν σχεδόν ανεπαρκής και η κρατική πρόνοια πλημμελής, οι λύσεις για τη στέγαση βρέθηκαν –και βρίσκονται ακόμη– εκ των ενόντων, με την ανοχή των αρχών, τον αυτοσχεδιασμό των μη κυβερνητικών οργανώσεων και την ευρηματικότητα και αλληλεγγύη των ίδιων των προσφύγων μεταξύ τους.

Η σημασία της δημιουργίας ιδιωτικού χώρου, ατομικού και συλλογικού, είναι φανερή σε όλες τις κατηγορίες των Ερυθραίων προσφύγων: στις μεγάλες σε ηλικία γυναίκες που ήρθαν από τους πρώτους στις αρχές της δεκαετίας του 1970 ως οικιακές βοηθοί, στα νεώτερα άτομα που έχουν πολιτική συνείδηση και έμμεση ή άμεση συμμετοχή στον αγώνα, στους ελληνοερυθραίους (γόνους μικτών γάμων). Η σημασία αυτή διαβαθμίζεται ανάλογα με το στόχο της εγκατάστασής τους εδώ (σχετικά μόνιμη ή προσωρινή) και εκφράζεται με την εξεύρεση της αντίστοιχης λύσης για «το σπιτικό» και το βαθμό επένδυσης οικονομικής και συμβολικής σε αυτό.

Η δημιουργία του «σπιτικού» σημαίνει την επιβεβαίωση μιας πορείας και ένα μέρος της προσπάθειας για τη δημιουργία ταυτότητας. Σημαίνει επίσης τη δυνατότητα για κάποια κινητή ιδιοκτησία, αλλά κυρίως τη δυνατότητα για ιδιωτική ζωή και αίσθηση ελευθερίας στον προσωπικό χώρο, που προστατεύει από τα αδιάκριτα βλέμματα. Συμβολίζει την «εγκατάσταση», έστω και προσωρινή, σε σχέση με το ευπρόσβλητο καθεστώς του πρόσφυγα που δεν έχει μόνιμη στέγη ή αναγνωρισμένο προσωπικό χώρο. (op.cit. σελ.116)

Χωρίς να υπάρχει οργανωμένη πρόταση και πρόβλεψη εκ μέρους της χώρας υποδοχής για τη στέγαση των προσφυγικών ομάδων, υπάρχει ωστόσο αυτοσχεδισμός ή αυθόρμητος μηχανισμός που «προβλέπει» και «διαθέτει» συγκεκριμένους χώρους μέσα στην πόλη γι' αυτό το σκοπό. Ορισμένα υποβαθμισμένα ξενοδοχεία του κέντρου «προβλέπονται» για τις πρώτες μέρες και συχνά μήνες της παραμονής των «ξένων» εδώ, και αργότερα οι ίδιοι διοχετεύονται προς

τα υπόγεια διαμερίσματα των πολυκατοικιών κεντρικών περιοχών της Αθήνας.

Τα διαμερίσματα αυτά είναι τις πιο πολλές φορές εντελώς ακατάλληλα για κατοικία και στοιχειώδη ως προς την ικανοποίηση της υγιεινής και της άνεσης. Άλλωστε φαίνεται πως δεν προορίζονταν όλα εξ' αρχής γι' αυτή τη χρήση. Τα περισσότερα υπόγεια των αστικών και λαϊκών πολυκατοικιών της Αθήνας (στις περιοχές Ζωγράφου, Αλεξάνδρας, Παγκράτι, Ιλίσια, Κυψέλη και Πλατεία Αμερικής) κτισμένα στις δεκαετίες του '50 και '60 είχαν χρησιμοποιηθεί αρχικά ως αποθηκευτικοί χώροι. Αργότερα, με κατάλληλες μετατροπές, όπως η προσθήκη λουτρού, χρησιμοποιήθηκαν ως κατοικίες. Με το έντονο στεγαστικό πρόβλημα που χαρακτηρίζει την ελληνική πρωτεύουσα στέγαζαν παλαιότερα τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και τους εσωτερικούς μετανάστες – θύματα της αστυφιλίας. Σήμερα στεγάζουν, στην πλειοψηφία τους, τα θύματα των σύγχρονων ανακατατάξεων, τους πρόσφυγες (op.cit. σελ. 118)

Καθώς τα υπόγεια διαμερίσματα δεν έχουν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά, των υπέργειων κατασκευών στο ίδιο κτίριο θα μπορούσαμε να πούμε πως υπάρχει ενός είδους κάθετη διαστρωμάτωση στο χώρο, που μπορεί να παραμείνει κρυφή, λανθάνουσα σε κάποιες καταγραφές και μετρήσεις. Επάνω, υπέργεια, κατοικούν οι ενταγμένοι κοινωνικά ένοικοι, αυτοί που αποτυπώνουν τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά στην περιοχή και κάτω, υπόγεια, χωροθετούνται οι «κρυφοί» («ξένοι», περιθωριακοί, φτωχοί κ.λπ.).

Οι Ερυθραίοι φρόντισαν στους χώρους αυτούς να δημιουργήσουν συνθήκες και εικόνα πραγματικής εγκατάστασης, διαμορφώνοντας και διακοσμώντας τα δωμάτια σύμφωνα με τα πολιτισμικά τους πρότυπα, με σκεύη, αντικείμενα και φωτογραφίες «από την πατρίδα», με τρόπους ζωής που έστω λίγο να μοιάζουν με το «εκεί» και να μπορούν έτσι να αντισταθμίζουν την αίσθηση της μη ένταξης και μη αποδοχής «εδώ». Ιδιαίτερα προσπαθούσαν για αυτό οι γυναίκες, που διατηρώντας ένα μέρος του παραδοσιακού τους ρόλου, φρόντισαν για τη δημιουργία μιας εστίας ζεστής και οικείας που δεν απευθύνεται μόνο στις ίδιες αλλά και σε όσους θα ήθελαν να τη μοιραστούν για να ανακουφιστούν από τη μοναξιά και τη νοσταλγία.

Η πληροφορία για την εξεύρεση της στέγης, όπως και για τα περισσότερα ζητήματα (π.χ. εργασία, περίθαλψη, άδεια παραμονής) προέκυπτε κυρίως από τα δίκτυα των προσωπικών σχέσεων της κοινότητας. Τα διαμερίσματα εννοικιάζονταν «από χέρι σε χέρι», όπως και οι ειδήσεις πήγαιναν από στόμα σε στόμα. Η ανάγκη για συγκατοίκηση και για γειτνίαση με ανθρώπους από την πατρίδα, ακριβώς για να δια-

τηρηθεί και να λειτουργεί το δίκτυο της κοινότητας, δημιούργησε συγκεντρώσεις-πυρήνες σε ορισμένες γειτονιές. Όπως και άλλοι πρόσφυγες, οι Ερυθραίοι απέφευγαν τη διαμονή στην περιφέρεια της πόλης, ακριβώς για να έχουν γρήγορη άμεση πρόσβαση στις πληροφορίες και μια ψευδαίσθηση του ανήκειν σε μια κοινότητα που λειτουργεί σε περιορισμένα γεωγραφικά όρια. Η γεωγραφική συγκέντρωση εθνοτικών ομάδων δεν είναι συνηθισμένη περίπτωση στην Αθήνα. Ως πριν από λίγο καιρό η πρωτεύουσα δεν εμφάνιζε πυρήνες ταξικούς ή εθνοτικούς, με την ένταση όμως των διαδικασιών συγκέντρωσης προσφύγων, σιγά-σιγά η φυσιογνωμία της πόλης αλλάζει.

Ο συλλογικός χώρος της ερυθραϊκής κοινότητας, τα «γραφεία», που αργότερα (1996) έδωσαν τη θέση τους στο ερυθραϊκό προξενείο, δημόσιος με την συμβατική αρχική έννοια, αλλά «ιδιωτικός» ως προς την λειτουργία του στη χώρα υποδοχής ως ερυθραϊκό έδαφος στην Αθήνα, λειτούργησαν αρχικά ως λέσχη ή εντευκτήριο. Βρίσκονταν κοντά στις γειτονιές που συγκεντρώνονταν οι περισσότεροι, ήταν χώροι μεγάλοι, κατάλληλοι για συνάθροιση και στηρίζονταν οικονομικά από τα ίδια τα μέλη. Μάλιστα για ένα διάστημα στεγάστηκαν σε ένα ευρύχωρο ημιυπόγειο. Μετά την ανεξαρτησία της Ερυθραίας ξεκίνησαν οι προσπάθειες για την ίδρυση μια πρεσβείας που αντιπροσωπεύει διπλωματικά και συμβολικά το ερυθραϊκό έδαφος. Τότε, τα κριτήρια επιλογής της επίσημης έδρας της Ερυθραίας και το γεγονός ότι τα έξοδα είχε πια αναλάβει το ερυθραϊκό κράτος, οδήγησαν στην επιλογή ενός διαμερίσματος με ανάλογο κύρος και συμβολική σημασία. Σε κεντρικό δρόμο, κοντά σε άλλες πρεσβείες, επιπλωμένο και διαμορφωμένο με τρόπο ώστε να εμπνέει φερεγγυότητα και σοβαρότητα προς τους ίδιους τους πολίτες του και προς τους τρίτους.

Εκτός όμως από τα γραφεία, υπήρξαν και λειτούργησαν και χώροι αναψυχής, καφενεία-στέκια, ταβέρνες και εστιατόρια σε κεντρικά σημεία της πόλης. Οι τόποι αυτοί βρέθηκαν και δημιουργήθηκαν στην πόλη ως μια μορφή απόληξης στο θεσμικό αποκλεισμό.

Οι Ερυθραίοι, όπως ίσως και άλλοι προσφυγικοί πληθυσμοί, με την εγκατάστασή τους, έστω και προσωρινά, στην Αθήνα, συμπεριφέρονται και ενεργούν με τρόπους, οι συνέπειες των οποίων τείνουν να γίνουν συστατικά στοιχεία της λειτουργίας και των χαρακτηριστικών της πρωτεύουσας και τελικά της ελληνικής κοινωνίας. Η προσφορά της κακοπληρωμένης και ανασφάλιστης εργασίας τους, συμβαδίζει με τη διοχέτευση σ' αυτούς χαμηλής ποιότητας κατοικιών και μάλιστα με κερδοσκοπικά και αμφίβολης νομιμότητας μέσα. Η κοινωνία «υποδοχής» επωφελείται εν τέλει από την παρουσία τους, ενώ παράλληλα δυσχεραίνεται η όποια προσπάθεια πλήρους και επίσημης ένταξής τους. Ένα μέσο ελέγχου και κοινωνικού αποκλεισμού, είναι ο εκτοπισμός τους σε υποβαθμισμένους χώρους κατοικίας, αναψυχής κ.λπ. Η χωρική αυτή θέση, αντιστοιχεί στην κοινωνική θέση που ιδεολογικά και πολιτισμικά τους τοποθετεί η ελληνική κοινωνία. Δεν αποκλείει ωστόσο την παράλληλη δημιουργία χώρων στους οποίους διαμένουν, ξεκουράζονται, αφήνουν τη σφραγίδα της πολιτισμικής τους ταυτότητας και συνευρίσκονται σχηματίζοντας μια διακριτή προσφυγική κοινότητα. (op.cit. σελ. 152).

Το ιδιωτικό και το δικό του¹

του Νίκου Καζέρου, αρχιτέκτονα

Ο Henry Lefebvre, στο βιβλίο του Δικαίωμα στην πόλη-Χώρος και Πολιτική έγραφε ότι «...η πόλη και η πραγματικότητα της πόλης, προκύπτουν από την αξία χρήσης. Η ανταλλακτική αξία, η γενίκευση του εμπορεύματος μέσω της εκβιομηχάνισης τείνουν να καταστρέψουν, υποτάσσοντάς την, την πόλη και την πραγματικότητα της...».² Σήμερα, αυτή η τάση έχει μετατραπεί σε πραγματικότητα και η ανταλλακτική αξία αφορά όχι μόνο το βιομηχανικά παραγόμενο υλικό προϊόν, το ψηφιακό προϊόν, την πληροφορία ή την οποιαδήποτε εικόνα, αλλά και το αστικό τοπίο, τις πλατείες, τους δρόμους, τα μνημεία. Στο παγκόσμιο χρηματιστήριο αξιών συμπεριλαμβάνεται η ίδια η πόλη και καθημερινά η εικόνα της είναι το αντικείμενο πολλαπλής διαπραγμάτευσης και εκποίησης. Μέσα σε μια τέτοια ατμόσφαιρα γενικευμένης αποτίμησης και διαπραγμάτευσης των μερών της πόλης που υπακούει στην αρχή του κέρδους και της απόσβεσης, ο (υλικός) δημόσιος χώρος της εξακολουθεί να είναι ένα από τα πεδία ισχυροποίησης της κρατικής εξουσίας με την εφαρμογή σε αυτόν διαχειριστικών προγραμμάτων, θεωρείται χώρος που ανήκει, κατά

παράδοξο τρόπο δικαιωματικά, στο ιδιωτικό και επομένως θα πρέπει να εξασφαλίζει τα ανεξέλεγκτα οικονομικά συμφέροντά του. Παράλληλα έχει μετατραπεί σε τόπο αναφοράς ιδιαίτερων ομάδων (οικονομικοί μετανάστες, πρόσφυγες) για την κοινωνική τους ενσωμάτωση στην πόλη και αποκτά νέο νόημα μέσω μιας αγωνιώδους συλλογικής έκφρασης – όπως οι διαδηλώσεις τοπικών ή παγκόσμιων κοινωνικών κινημάτων για τη φτώχεια. Αποτελεί έναν από τους τόπους εκδήλωσης του ποινικού κράτους, καθώς είναι θέατρο διεξαγωγής επιχειρήσεων κατασταλτικού χαρακτήρα και λειτουργίας δικτύων οπτικής καταγραφής της ανθρώπινης δραστηριότητας. Τέλος, επαναπροσδιορίζεται σε σχέση με νέους τύπους δημόσιας ζωής και τίθεται σε αμφισβήτηση από τον άυλο ψηφιακό διευρυμένο χώρο.

Θα λέγαμε λοιπόν ότι ο δημόσιος χώρος υποδέχεται αλλά και υπόκειται στα πάντα, αφορά όλους και όλα.

Ένα τέτοιο τοπίο ωστόσο, προκαλεί αναπόφευκτα διάφορα ερωτήματα που δεν αφορούν αποκλειστικά την αρχιτεκτονική, αλλά μπορεί να περιληφθούν σε μια ευρύτερη πολιτική συ-

κάτω: Χρηματιστήριο Χονγκ Κονγκ, 1994

δίπλα: *Warm up 2000, Αρχιτέκτονες ShoP, Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης & Δημόσιο Σχολείο 1, Λονγκ Άιλαντ, Νέα Υόρκη, 2000*

Το φωτογραφικό υλικό προέρχεται από το περιοδικό *QUADERNS*, τεύχος 230, Ιούλιος 2001

ζήτηση. Σε ποιον λοιπόν ανήκει ο δημόσιος χώρος; Ποιος τον διαπραγματεύεται και με ποιους τρόπους; Είναι αντικείμενο διακύβευσης; Υπάρχει δημόσιος χώρος, πώς μπορεί να οριστεί και πού μπορεί να αναζητηθεί; Ποιος τελικά είναι ο ρόλος του ιδιωτικού;

Το δημόσιο όχημα του ιδιωτικού

Η υπερίσχυση του ιδιωτικού, της συνεχούς διεύρυνσής του σε βάρος του δημοσίου μπορεί να γίνει κατανοητή μέσω του αυξανόμενου ενδιαφέροντος και των ενεργειών που πραγματοποιούνται για την ανάκτηση του τελευταίου. Βέβαια, η χρήση του όρου ανάκτηση σημαίνει ότι ο δημόσιος χώρος έχει χαθεί ή ότι δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις σύγχρονες συνθήκες της

αστικής ζωής. Ταυτόχρονα όμως υπονοείται ότι το δημόσιο μπορεί να ανήκει, να εμφανίζεται αλλού, σε χώρους που πιθανόν να επιτρέπουν μια διαφορετική εκδήλωσή του. Έχουμε να κάνουμε μ' έναν πόλεμο κυριαρχίας ανάμεσα στο δημόσιο και ιδιωτικό; Ίσως. Φαίνεται ότι το δημόσιο υπάρχει όσο εξασφαλίζει το ιδιωτικό, ότι είναι το όχημα εκείνο που θα οδηγήσει το ατομικό, το ιδιωτικό σε θρίαμβο. Είναι ο σύγχρονος τρόπος χρήσης του δημοσίου χώρου που συνηγορεί στην άποψη, ότι η παραγωγή του αφορά τελικά την κατανάλωσή του από το ιδιωτικό. Είναι η παράλογη θεώρηση του δημοσίου ως φυσική ιδιοκτησία του ιδιωτικού, που επιτρέπει την οικονομική εκμετάλλευσή του. Αντιστρέφοντας τα πράγματα θα λέγαμε ότι το ιδιωτικό υποδύεται πλέον το δημόσιο, χρησιμοποιώντας είτε υπάρχουσες υποδομές είτε δημιουργώντας νέους χώρους, στην κλίμακα του μεγάλου.

Πρόκειται δηλαδή για την παραγωγή εκείνου του «δημόσιου χώρου» που θα τον ονομάζαμε «επιχειρηματικό χώρο», ο οποίος δανείζεται προς όφελός του, στοιχεία του «παραδοσιακού» δημόσιου χώρου και υλοποιείται μέσα από πολύπλοκα λειτουργικά και σχεδιαστικά προγράμματα, όπως τα προγράμματα των αχανών εμπορικών κέντρων, των αεροδρομίων-αγορών, των πολιτιστικών κέντρων κ.λπ.

Η απειλή

Και όταν το ιδιωτικό απειλείται με οικονομική συρρίκνωση και προσβάλλεται ο ζωτικός του χώρος, τότε διακυβεύεται η ύπαρξη του δημοσίου.

Παίρνοντας για παράδειγμα την Αθήνα, μια περιφερειακή ευρωπαϊκή πόλη, όπου η σύγκρουση δημοσίου-ιδιωτικού αποτυπώνεται παντού, από το κτηματολόγιο και την εκτός σχεδίου αστικοποίηση έως τις πυρκαγιές των καταπατητών γης και τον ανώνυμο παράκτιο τοπιακό αυτοσχεδιασμό, παρατηρείται το φαινόμενο της κατάληψης, με νομότυπες πάντα διαδικασίες, όλων των δημοσίων χώρων της, χερσαίων και παραθαλάσσιων, από εκείνη την κοινωνική ομάδα των επιχειρηματιών αναψυχής. Η ομάδα αυτή – ένας από τους διαπραγματευτές της πόλης, αναπληρώνει κάθε φορά αστραπιαία το δεσμευμένο από τις αρμόδιες κρατικές αρχές παράνομο αλλά και πολύτιμο εξοπλισμό της, με τον οποίο έχει καταλάβει κοινόχρηστους δημοσious χώρους, αμφισβητώντας με τον τρόπο αυτό τα όρια του δημοσίου (χώρου) και υπερασπίζοντας το ιδιωτικό-ατομικό. Οι θεσμοθετημένες διαδικασίες ακυρώνονται και ο δημόσιος χώρος περνά προς στιγμή στη δικαιοδοσία του ιδιωτικού. Ένα νέο είδος κατάληψης, επιχειρηματικής κατοχής λαμβάνει χώρα. Κατάληψης που δεν σχετίζεται με κοινωνικές διεκδικήσεις και δεν επιφέρει την ενεργοποίηση των κρατικών δυνάμεων καταστολής. Υπό την πίεση μιας λανθάνουσας θεσμοποίησης του «όλα είναι ιδιωτικά», ο δημόσιος χώρος, όπως μια πλατεία, διατηρεί, κατ' επίφαση, το χαρακτηριστικό του συλλογικού και υπόκειται σε ουσιώδη μεταλλαγή του νοήματος και της χρήσης του, εκπίπτει δηλαδή σε προέκταση-επικράτεια του ιδιωτικού. Εκείνο που κυρίως ενδιαφέρει εδώ, είναι η τιμή της ανταλλακτικής αξίας. Γι αυτό και δεν θα ήταν υπερβολική η διατύπωση, ότι ο δημόσιος χώρος μπορεί να αποκτά αξία, να συντηρείται και να προβάλλεται, όσο περισσότερο επικερδής είναι για τους ιδιώτες, όσο ευνοεί την επιβίωση και κυριαρχία του ιδιωτικού στο δημόσιο. Δεν έχει σημασία αν αγνοεί το ιδιωτικό την οποιαδήποτε πολιτισμική αξία του δημοσίου χώρου, σημασία έχει ότι δικαιούται ως ισχυρό ιδιωτικό την εκμετάλλευσή του, την εξαντλητική οικονομική διαχείρισή του. Ανατρέχοντας στις ταινίες κινουμένων σχεδίων προηγούμενων δεκαετιών, οι κόρες των ματιών ορισμένων «ηρώων», ανάλογα με το τι έβλεπαν, χάνονταν συχνά πίσω από την εικόνα του δολαρίου. Σήμερα στα μάτια του ιδιωτικού εναλλάσσονται διαρκώς οι εικόνες περισσότερων νομισμάτων. Πρόκειται για διαστροφή του «βλέμματος»; Η μήπως για συνειδητά ελλιπή εννόηση των πραγμάτων;

Η τελική(;) αμφισβήτηση

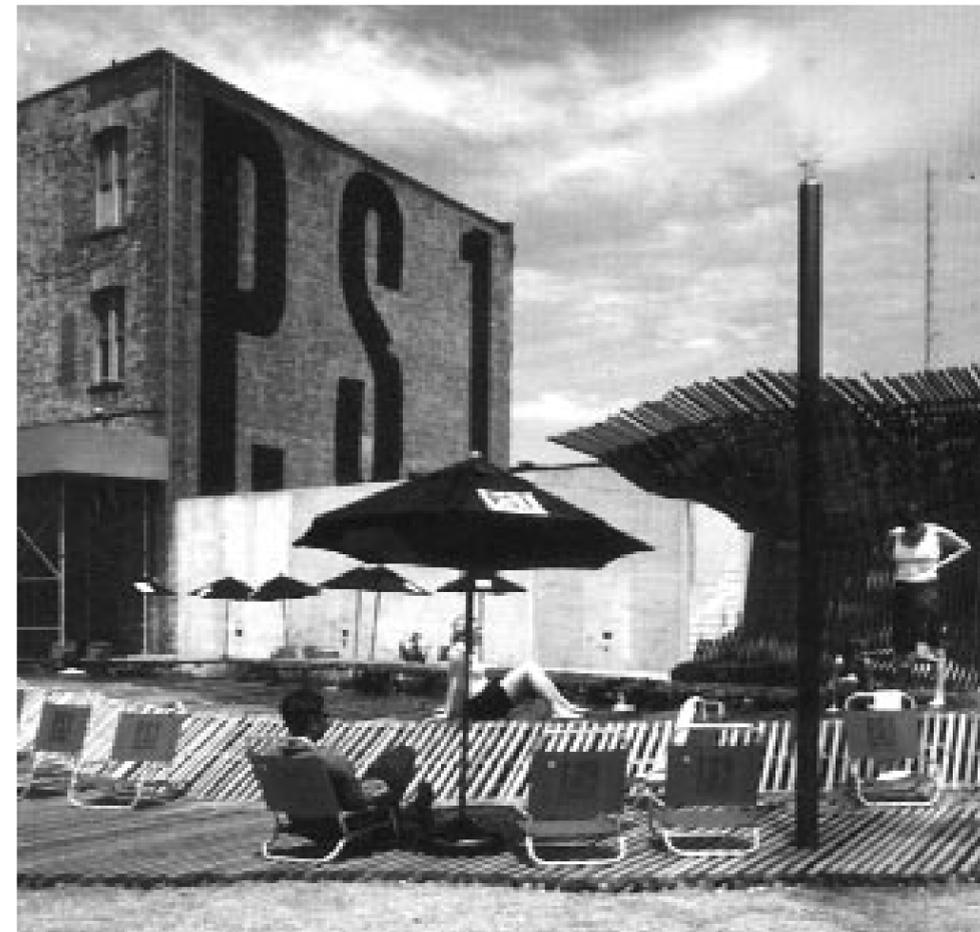
Στην αμφισβήτηση ή και την ακύρωση του δημοσίου χώρου έρχεται να συνεισφέρει και το γεγονός της αυξανόμενης αστυνόμευσής του (επιτήρηση), με την προληπτική καταγραφή των

όσων συμβαίνουν εντός του (ηλεκτρονική παρακολούθηση). Άλλοτε αυτός είναι χώρος περιθωριακών ομάδων, των μεταναστών, των φτωχών, επομένως τόπος αυξημένου κινδύνου και απειλής για την κοινωνική οργάνωση και τη λειτουργία του ιδιωτικού. Άλλοτε, το υπερβολικό κόστος ανάκτησης-διαμόρφωσης, προσδίδει στο δημόσιο χώρο υπερβολική οικονομική-ανταλλακτική αξία, που η απόσβεση της επένδυσης και η εξασφάλιση κέρδους για το ιδιωτικό απαιτεί την με κάθε τρόπο φύλαξη και προστασία του. Μια τέτοια θεώρηση και η εν συνεχεία ανάλογη διαχείριση του δημοσίου χώρου, φανερώνει σημαντική μετάθεση του νοήματός του. Μήπως από τη στιγμή που ο δημόσιος χώρος έχει μετατραπεί σε αντικείμενο εποπτείας

φρουρούμενο μεταμοντέρνο «αστικό συντελεστή του ιδιωτικού». Από θεωρούμενο ανεπαρκώς δημοκρατικό υλικό χώρο, σε ψηφιακή γη της επαγγελίας, στην οποία τους δυαδικούς δημοσious χώρους αναζητείται μια διευρυμένη, αλλά υπό συνεχή επιτήρηση, δημοκρατία.

Υπάρχει τελικά δημόσιος χώρος μέσα στην κυρίαρχη συνθήκη που ορίζει το ιδιωτικό, καθώς περιστρέφεται διαρκώς γύρω από τον εαυτό του, αναφερόμενο εξακολουθητικά στο δικό του;

Όλα τα παραπάνω συγκλίνουν στο ότι ο προβληματισμός για το δημόσιο χώρο, για την ύπαρξή του, είναι κατά βάση πολιτικό ζήτημα και σχετίζεται με τις ευρύτερες επιλογές και

και αυστηρής φύλαξης, υποστασιοποιεί τις προσωπικές-ιδιωτικές προβολές μιας ψευδούς δημοκρατίας; Μήπως διακυβεύεται η υπόστασή του, όταν από κατεξοχήν χώρος εμφάνισης της κοινωνικής εκδήλωσης έχει μεταπέσει σε χώρο ετοιμόρροπης ανοχής της;

Υπάρχει δημόσιος χώρος;

Ο δημόσιος χώρος και το νόημά του μεταλλάσσεται συνεχώς. Από χώρος δράσης του κοινωνικού συνόλου, σε ιδιωτικό «αστικό» χώρο, του οποίου η οργάνωση χαρακτηρίζεται από χωροχρονική απροσδιοριστία και ιδιωτικοποίηση της συλλογικής μνήμης. Από χώρος ελεύθερης παραμονής, σε χώρο που απαιτεί άμεσα ή έμμεσα, την καταβολή αντιτίμου για τη χρήση του. Από εν δυνάμει πεδίο ποινικών αδικημάτων και επιτόπιας απονομής δικαιοσύνης – άποψη που τον εξομοιώνει με ανοιχτό «αστικό κελί», σε

αποφάσεις της κοινωνίας. Η αρχιτεκτονική μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα για το δημόσιο χώρο, αν αποποιηθεί το ρόλο του «διασκεδαστή» των νέων συνθηκών του ιδιωτικού. Αν σταματήσει να είναι ενθουσιώδης αναγνώστης ενός επιχειρηματικού έπους, που περιγράφει την κατάκτηση του δημοσίου χώρου και της αποδίδει έμμεσα, τον ελκυστικό ρόλο ενός ακόμα διαπραγματευτή της πόλης.

Σημειώσεις

1. Παράφραση του τίτλου του βιβλίου: Στίρνερ Μαξ, *Ο μοναδικός και το δικό του*, μτφρ-επιμ. Αλεξάνδρα Παπαθανασοπούλου, εκδ. Πολιτεία, Αθήνα, 1974(1η έκδοση), εκδόσεις Μαρμίτα, Αθήνα, 2002 (επανεκδοση).
2. Lefebvre Henry, *Δικαίωμα στην πόλη - Χώρος και Πολιτική*, μτφρ. Πάνος Τουρνικιώτης & Κλωντ Λωράν, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1977, σ. 17.

Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΚΗΠΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΘΕΗΣ ΤΟΥ ΠΙΚΙΩΝΗ

Στις 24 Μαΐου, έγιναν τα εγκαίνια της αποκατάστασης του περιφημου «Παιδικού Κήπου Φιλοθέης», ενός από τα τελευταία έργα του Δημήτρη Πικιώνη, που είχε κατασκευαστεί από το 1961 ως το 1964. Ο Παιδικός Κήπος, είχε ανεπίτρεπτα εγκαταλειφθεί για δεκαετίες και είχε υποστεί ιδιαίτερες φθορές από το χρόνο, αλλά η σημερινή δημοτική Αρχή αποφάσισε και έφερε σε πέρας το λεπτό και πολύ δύσκολο έργο της επαναφοράς του στην προηγούμενη κατάστασή του, όπως τον είχε παραδώσει στη χρήση ο ίδιος ο Πικιώνης. Με ένα επιτελείο τεχνικών που κατ' αρχήν –πέρα από τις άλλες τεχνικές

γάστηκαν ακόμη, ο γεωπόνος Νότης Παπασουλιάτης, η τοπογράφος Πόπη Φουσκοκολάκη, ο ηλεκτρολόγος-μηχανολόγος Δημήτρης Δαλαβάργας, οι μεταπτυχιακές φοιτήτριες (υποψ. διδ.) Ελευθερία Τσακανίκα και Ελένη Χατζηνικολάου και οι τότε φοιτήτριες, τώρα αρχιτέκτονες, Ελένη Καρβαλά και Νατάσα Φουσκοκολάκη. Τη διεύθυνση και τη διαχείριση της κατασκευής του έργου την είχε ο πολιτικός μηχανικός Κώστας Γκόνης.

Για το έργο της αποκατάστασης, χρειάστηκε να εκπονηθεί τοπογραφικό σχέδιο το οποίο δεν υπήρχε ως σήμερα, ειδική μελέτη φθορών και κυρίως των από πολύ φθαρτά υλικά κατασκευών, όπως ξύλα, καλάμια, αλλά και πλακόστρωτα που είχαν

την Αγνή βέβαια είναι γνωστή και αποδεδειγμένη η βίωση και όχι μόνο κατανόηση του συνολικού Έργου του πατέρα της και η συνεισφορά της τόσο στην μελέτη όσο και στην κατασκευή ήταν αναντικατάστατη, αλλά και ο Κ. Γκόνης, απέδειξε ότι είναι κατασκευαστής με ιδιαίτερη ευαισθησία, απαραίτητο στοιχείο για όποιον επιχειρεί να αγγίξει έργο του Πικιώνη.

Στα εγκαίνια, μίλησαν, εκτός από την Δήμαρχο Φιλοθέης, μερικοί από τους αρμοδιότερους, η Αγνή Πικιώνη και ο Παναγής Ψωμόπουλος, που ανέλυσαν το συγκεκριμένο έργο του Πικιώνη, αναφέρθηκαν στο ιστορικό του Παιδικού Κήπου, αλλά και στις βαθύτερες αισθητικές αλλά και παιδαγωγικές συνθήκες που αυτό παράγει αλλά και διδάσκει και ακόμη περισσότερο στα παιδιά αυτής της τόσο μικρής, αλλά και τόσο καθοριστικής για τη μετέπειτα ζωή τους ηλικίας, όπου διαμορφώνεται ο χαρακτήρας και ταυτόχρονα και η αισθητική συνείδησή τους.

Ο Παιδικός Κήπος του Πικιώνη, συνδυάζει μαζί με το παιχνίδι, την αισθητική παιδεία, τη γνώση, τη σύνδεση με την παράδοση, την κατανόηση του τοπίου, του «φυσικού» αλλά και του τεχνητού σε ανθρώπινη κλίμακα. Πόσο διαφορετικές εμπειρίες άραγε παίρνουν τα παιδιά εδώ, τι παιδεία διαμορφώνουν σε σχέση με άλλες «παιδικές χαρές» με τα εμπορευματοποιημένα και τυποποιημένα παιχνίδια, σε χώρους στρωμένους με άσφαλο ή και τσιμέντο και περιφραγμένους με ψηλά κάγκελα... Και γιατί άραγε αυτό να συνέβη μόνο στη Φιλοθέη; Είναι μόνο «ταξικό» το πρόβλημα; Νομίζω ότι είναι και θέμα παιδείας των ιδυνοτών, που έχουν μάθει να πετάν στα μούτρα όλων των άλλων παιδιών –και όχι μόνο των λαϊκών συνοικιών– την εμπορευματοποιημένη και πολλές φορές και επικινδύνη μεταλλική κούνια στηντσιμεντένια βάση, στημένη αδιάφορα οπουδήποτε από τον εργολάβο.

Η ευχή που εκφράστηκε από όλους, ήταν να γίνεται από δω και στο εξής κανονική συντήρηση του έργου, ώστε να μην ξαναφτάσει σε σημείο ανεπίτρεπτης εγκατάλειψης και παραμόρφωσης. Ο παιδικός κήπος του Πικιώνη, είναι ένα αναντικατάστατο δημιούργημα του Δάσκαλου, που θα πρέπει να διδάξει από την αρχή μερικά πράγματα, όχι μόνο στα παιδιά, αλλά και στους αρχιτέκτονες και σίγουρα και στις Σχολές παραγωγής τους.

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΣΕ ΤΟΥΡΚΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ

Στις 19 Ιουνίου 2002 το Αρχιτεκτονικό Τμήμα της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ανακήρυξε τον Τούρκο αρχιτέκτονα Dr Haluk Sezgin, καθηγητή του Πανεπιστημίου Mimar Sinan, ως επίτιμο διδάκτορα της Σχολής.

Ήταν μια πράξη αναγνωρίσεως του επιστημονικού του έργου, της καλής επιστημονικής συνεργασίας του με τους Έλληνες ομολόγους του, καθώς και των αισθημάτων σεβασμού τα οποία τρέφει προς τον Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Ο καθηγητής Haluk Sezgin σπούδασε αρχιτεκτονική στην Εθνική Ακαδημία Καλών Τεχνών στην Κωνσταντινούπολη (το σημερινό Πανεπιστήμιο Mimar Sinan) όπου εξελέγη τακτικός καθηγητής το 1979 και διευθυντής του Τομέα Αναστηλώσεων και προστασίας του ιστορικού περιβάλλοντος από το 1985. Έχει διατελέσει πρόεδρος της Διεθνούς Επιτροπής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής CIAV/ICOMOS, πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ιδρύματος για την προστασία των πολιτιστικών και φυσικών αγαθών της Κωνσταντινούπολης (τομέας Βοσπόρου και Πριγκιποννήσων). Έχει σημαντικό αριθμό δημοσιεύσεων σε διεθνή περιοδικά, έχει γράψει 5 βιβλία σε τουρκική γλώσσα και περισσότερα από 20 άρθρα σε τουρκικά επιστημονικά περιοδικά, πάντα με κύριο θέμα τις αναστηλώσεις και την προστασία των μνημείων. Υπήρξε εισηγητής για τη συμφωνία μεταξύ Παλαιστινίων και Ισραηλινών για τη λήψη μέτρων εξαιτίας των καταστροφών σε ιστορικά κτίρια της Ιερουσαλήμ. Εκπροσώπησε την Τουρκία στην Διεθνή Επιτροπή Ευρωπαϊκής κληρονομιάς του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς και στην UNESCO για τη συμφωνία της Χάγης. Συμμετείχε ως αρχιτέκτων –αναστηλωτής, επίσημος εκπρόσωπος, για το διαμέρισμα του διαδόχου στο ανάκτορο του Dolmabahce στην Πόλη και στο βυζαντινό ανάκτορο Tekfur Sarayı καθώς και στις βυζαντινές οχυρώσεις της Κωνσταντινούπολης. Έχει αναστηλώσει μεγάλο αριθμό ιστορικών κτιρίων στις ακτές του Βοσπόρου και στα Πριγκιπόννησα. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος τρέφει εκτίμηση στο πρόσωπό του ύστερα από τις πολύτιμες υπηρεσίες που προσέφερε στην αποκατάσταση του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου στα Μύρα της Λυκίας, στην αναστήλωση πολλών χριστιανικών μνημείων στην

Πόλη, καθώς και στη μελέτη του για τα πέτρινα σπίτια του Φαναρίου. Όπως τονίστηκε στην τελετή αναγόρευσης του στη Μεγάλη Αίθουσα Τελετών του ΑΠΘ από τον καθηγητή Ν. Κ. Μουτσόπουλο, ο οποίος υπήρξε εισηγητής για την αναγόρευσή του, ο καθηγητής Haluk Sezgin κατ' όλη την ακαδημαϊκή του δραστηριότητα, τις διεθνείς εκπροσωπήσεις και τις συνεργασίες του με τους Έλληνες ομολόγους του, ποτέ δεν διάτασε να προσλάβει, ακόμη και σε καιρούς δύσκολους, την κοινή επιστημονική συνεργασία μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, ως τρόπο συναδέλφωσης των δύο λαών, θέση για την οποία τιμήθηκε με τον τίτλο του Dr Honoris Causa από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Δ' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Νομού Αχαΐας προκηρύσσει την 4η Πανελλήνια Έκθεση Αρχιτεκτονικού Έργου, που θα πραγματοποιηθεί στην Πάτρα τον Οκτώβριο του 2003, με θέμα «Παράλιες Ζώνες και Αστικά Συμβάντα».

Στη σημερινή διεθνή αρχιτεκτονική συζήτηση τα ζητήματα του σχεδιασμού του αστικού χώρου, της ανάπλασης της πόλης, καθώς και η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της σχέσης του κατοικούμενου χώρου με τα προσέφερε στην αποκατάσταση του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου στα Μύρα της Λυκίας, στην αναστήλωση πολλών χριστιανικών μνημείων στην

ζήτημα της σχέσης της πόλης, μιας πόλης που διαρκώς επεκτείνεται, με τα όριά της και τις επεμβάσεις στις συχνά παραμελημένες περιοχές-όρια, με στόχο την πλήρη ενσωμάτωσή τους στον αστικό ιστό. Ιδιαίτερα στους τόπους, πόλεις ή μικρότερους οικισμούς, που συνορεύουν με το νερό, η διαμόρφωση και αξιοποίηση του θαλάσσιου μετώπου τους ως δημόσιου χώρου, αποκτά πρωταρχική σημασία. Καθώς οι πόλεις έχουν πια σε μεγάλο βαθμό κτιριακά κορμίστεις, η επανάχρηση παλαιότερων κτιρίων και χώρων, ιδιαίτερα εκείνων που παρουσιάζουν αξιολογες χωρικές ή μορφικές ποιότητες, εμφανίζεται ως ένα ακόμη ουσιώδες ζήτημα.

Σκοπός της έκθεσης είναι η παρουσίαση του ευρύτερου δυνατού φάσματος μελετών που αντιμετωπίζουν τα παραπάνω ζητήματα, έστω και κατά έμμεσο τρόπο.

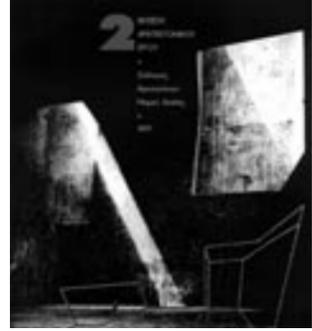
Ζητούνται πραγματοποιημένα έργα της τελευταίας πενταετίας, καθώς και μη υλοποιημένες προτάσεις. Προτείνονται τέσσερις προγραμματικές κατηγορίες Αρχιτεκτονικού Έργου, που διαφοροποιούνται ως προς τις δραστηριότητες, που λαμβάνουν χώρα σε κάθε μία από αυτές:

1. Χώροι κατοικίας: Μονοκατοικίες, πολυκατοικίες, ξενοδοχεία κ.λπ.
2. Χώροι συλλογικότητας: Υπαίθριοι δημόσιοι χώροι και δημόσια κτίρια πολιτισμού και εκπαίδευσης.
3. Χώροι κατανάλωσης και αναψυχής: Εμπορικά κέντρα, χώροι διασκέδασης, καταστήματα, εστιατόρια, καφέ, καθώς και συγκροτήματα πολλαπλών χρήσεων.

4. Χώροι εργασίας και παραγωγής: Ιδιωτικά γραφεία και κτίρια δημόσιων υπηρεσιών, νοσοκομεία, κτίρια πρόνοιας. Για την πραγματοποίηση της 4ης Πανελληνίας Έκθεσης καλούνται οι αρχιτέκτονες που επιθυμούν να συμμετέχουν σε αυτή, να αποστείλουν:

Α. Αίτηση εκδήλωσης ενδιαφέροντος μέχρι τις 15 Οκτωβρίου του έτους 2002. Κάθε Αρχιτέκτονας ή ομάδα Αρχιτεκτόνων μπορεί να συμμετάσχει με 3 έργα το πολύ –στην ίδια ή σε διαφορετικές κατηγορίες– πραγματοποιημένα ή μη, σύμφωνα με τις κατηγορίες που προαναφέρθηκαν. Τα έργα αυτά δεν πρέπει να έχουν εκτεθεί σε προηγούμενη έκθεση του Σ.Α.Ν.Α.

Β. Τεύχος Α3 μέχρι τις 30 Δεκεμβρίου του 2002, που θα περιλαμβάνει σχέδια, φωτογραφίες, σύντομα σχόλια, ή οτιδήποτε άλλο κρίνει ο μελετητής ότι βοηθάει στη κατανόηση του έργου του.

Τριμελής Επιτροπή που θα αποτελείται από τους: Σάββα Κονταράτο Γιώργο Πανέτσο και Ρένα Σακελλαρίδου θα επιλέξει έως το τέλος Ιανουαρίου του 2003 τα έργα τα οποία τελικά θα εκτεθούν.

Σε δεύτερη φάση η οργανωτική επιτροπή θα ενημερώσει τους συναδέλφους για τον τρόπο παρουσίσεως των έργων που θα επιλεγούν, καθώς και για το υλικό που θα πρέπει να αποσταλεί για τον κατάλογο της έκθεσης. Το υλικό αυτό θα πρέπει να είναι στα γραφεία του ΣΑΝΑ, (Τρίων Ναυάρχων 40, Τ.Κ. 26222, Πάτρα), μέχρι τις 15 Απριλίου του 2003.

Οργανωτική Επιτροπή Έκθεσης: Αντώνης Αθανασόπουλος Ρηνιώ Αργυριάδου Δήμητρα Ασημακοπούλου Κώστας Καλογερόπουλος Μαρία Κουρμπανά Ελίνα Κυριακού Γιάννης Πανταζόπουλος Αγγελική Τσονάκα

Σύμβουλοι Οργάνωσης: Γιάννης Αίσιωπος Ηλίας Κωνσταντόπουλος

Για οποιαδήποτε πληροφορία οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να απευθύνονται στα μέλη της οργανωτικής επιτροπής: Μαρία Κουρμπανά, τηλ. 0610 328417, κιν. 0932584019, e-mail: mkouirb@tee.gr Γιάννης Πανταζόπουλος, 0610 337811, e-mail: pantazoalex@hotmail.com Αγγελική Τσονάκα, τηλ. 0610 338382, κιν. 0944907249, e-mail: tsonakina@hotmail.com. ή στην γραμματεία του συλλόγου κα Αναστασία Στρέκλα, τηλ. 0610 310478, κιν. 0977890560, e-mail: anastas@hotmail.com.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΚΤΩΝ (ISOCARP)

38ο Διεθνές Συνέδριο Αθήνα-Γλυφάδα 21-26 Σεπτεμβρίου Θεμα: Το Παλμικό Φαινόμενο στο σχεδιασμό Αντιμετωπίζοντας τις αιχμές, τις υφέσεις και τις επαναλήψεις στον κύκλο της ζήτησης.

Ελληνική Οργανωτική Επιτροπή

Α. Γενικά Το Σεπτέμβριο του 2002 θα πραγματοποιηθεί στη χώρα μας το 38ο Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Πολε-

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

οδόμων και Χωροτακτών (*International Society of City and Regional Planners-IsoCaRP*) με θέμα «*Urban Planning and the Pulsar Effect: coping with peaks, troughs and repeats in the demand cycle*» («Το Παλμικό Φαινόμενο στο Σχεδιασμό: αντιμετώπιζοντας αιχμές, υφέσεις και επαναλήψεις στον κύκλο της ζήτησης»).

Το Συνέδριο θα λάβει χώρα στην Αθήνα, στο Συνεδριακό χώρο του Εκπαιδευτικού Κέντρου της Εθνικής Τράπεζας, στη Γλυφάδα. Η πραγματοποίηση του Συνεδρίου στη χώρα μας αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός, όχι μόνο για τους ειδικούς στο σχεδιασμό του χώρου (αρχιτέκτονες, πολεοδόμους, χωροτάκτες και άλλους τεχνικούς επιστήμονες) αλλά και για κάθε φορέα του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, επιστημονικού ή/και επαγγελματικού χαρακτήρα. Η σημασία του γεγονότος αυτού αυξάνεται αν συσχετίσει κανείς τη θεματική και το περιεχόμενο του Συνεδρίου με την περίοδο έντονων σχεδιαστικών παρεμβάσεων που διανύουμε, λόγω της κορύφωσης της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων. Από την άλλη πλευρά είναι γνωστό ότι η χώρα μας κάθε χρόνο ζει στους ρυθμούς της τουριστικής κίνησης και στην περιοδικότητα που αυτή συνεπάγεται. Για το λόγο αυτό, το Συνέδριο έχει ιδιαίτερη χρησιμότητα, τόσο για τη διοίκηση και τον επιτελικό μηχανισμό του κράτους, όσο και για τους φωνες υλοποίησης και εφαρμογής του Σχεδιασμού (Περιφερειακή διοίκηση, Νομαρχιακή και Τοπική Αυτοδιοίκηση κ.λπ.).

B. Στόχοι
Το συνέδριο της ISOCARP θα εξετάσει ένα από τα πλέον φλέγοντα και επίκαιρα θέματα: Το πρόβλημα της αντιμετώπισης της τεράστιας πίεσης που ασκούν στις υποδομές, εξυηηρετήσεις κ.λπ. οι περιοδικές δραστηριότητες, όπως ο τουρισμός ή τα μεγάλα περιστασιακά γεγονότα, όπως διεθνείς αθλητικοί αγώνες, διεθνείς εκθέσεις κ.ά. τα οποία χαρακτηρίζονται από εξαιρετικά υψηλή συγκέντρωση κόσμου για μια μικρή χρονική περίοδο, ενώ στην περίοδο που ακολουθεί, όλα επιστρέφουν στην προ του γεγονότος κατάσταση. Όσον αφορά τα περιοδικά φαινόμενα, σκοπός του Συνεδρίου είναι η προσέγγιση του προβλήματος και η προσπάθεια συμβιβασμού των «προ» και «μετά» της φάσεως αιχμής απαιτήσεων, καθώς και η μελέτη των επιπτώσεων των φαινομένων αυτών στο περιβάλλον.

Όσον αφορά την περίπτωση «μεγάλων γεγονότων», όπως είναι για πα-

ράδειγμα οι Ολυμπιακοί Αγώνες, τα σημαντικά ερωτήματα που προκύπτουν σχετικά με το Σχεδιασμό, είναι το ποια θα πρέπει να είναι η αντιμετώπιση των πολλαπλάσιων υποδομών και απαιτήσεων που προκύπτουν από το γεγονός αυτό και το αν υπάρχουν ευέλικτοι σχεδιαστικοί χειρισμοί για την περίοδο που ακολουθεί το γεγονός.

Γ. Χρονοδιάγραμμα
19-22/9/02 Προ-συνεδριακό Πρόγραμμα των Νέων Πολεοδόμων και Χωροτακτών
22/9/02 Προ-συνεδριακή περιήγηση (Αθήνα, Μαραθώνας, Μεσόγεια, Λαύριο, Σούνιο)
23/9/02 Εναρκτήρια συνεδρίαση ολομέλειας (πρωί)
23/9/02 Παράλληλα σεμινάρια εργασίας (απόγευμα)
24/9/02 Παράλληλα σεμινάρια εργασίας (πρωί και απόγευμα)
25/9/02 Παράλληλα σεμινάρια εργασίας (πρωί)
25/9/02 Τεχνική περιήγηση Λεκανοπέδιο Αθηνών-Ολυμπιακά έργα (απόγευμα)
26/9/02 Καταληκτήρια συνεδρίαση ολομέλειας (απόγευμα)
27-29/9/02 Μετα-συνεδριακή Περιήγηση (Μετέωρα, Βόλος, Πήλιο)

Δ. Πρόγραμμα Νέων Πολεοδόμων και Χωροτακτών
Νέοι απ’ όλο τον κόσμο, που ασχολούνται με το σχεδιασμό του χώρου και είναι κάτω των 35 ετών θα συνεργαστούν πάνω σε συγκεκριμένο θέμα σχετικό με το Συνέδριο, το οποίο και θα παρουσιάσουν στην Εναρκτήρια συνεδρίαση της ολομέλειας.

E. Βασική Δομή του κυρίως Συνεδρίου
– Εναρκτήρια συνεδρίαση όπου θα παρουσιαστούν εισηγήσεις διακεκριμένων προσκεκλημένων ομιλητών.
– Τέσσερις παράλληλες συνεδριάσεις σεμιναρίων εργασίας (*workshops*) με παρεμβάσεις, συζητήσεις και παρουσίαση συγκεκριμένων περιπτώσεων (*case studies*)
Σεμινάριο 1: Σχεδιασμός για την αντιμετώπιση περιοδικών ακραίων φαινομένων και βιώσιμη ανάπτυξη: Συμβατοί ή ασύμβατοι στόχοι;
Σεμινάριο 2: Ευέλικτη και Προσαρμοσμη Υποδομή για την αντιμετώπιση των αιχμών και των υφέσεων της ζήτησης.
Σεμινάριο 3: Οι κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις των μεγάλων γεγονότων.
Σεμινάριο 4: Ελεύθερο βήμα για την παρουσίαση σύντομων εισηγήσεων με εικαστικό υλικό πάνω σε διάφορα θέματα σχεδιασμού.
– Καταληκτήρια συνεδρίαση με πορίσματα και συμπεράσματα

ΣΤ. Διαδικασία Συμμετοχής
Η Οργανωτική Επιτροπή προσκαλεί όλους τους ενδιαφερόμενους να συμμετάσχουν στις εργασίες και δραστηριότητες του συνεδρίου, εκδηλώνοντας το ενδιαφέρον τους το ταχύτερο δυνατόν, προκειμένου να επωφεληθούν της ειδικής τιμής που θα ισχύει για όσους εγγραφούν εγκαίρως.
Επιπλέον, για τους Έλληνες συμμετέχοντες θα υπάρξουν ειδικές οικονομικές διευκολύνσεις.
Στο δικαίωμα συμμετοχής περιλαμβάνονται τα ακόλουθα:
α) χορήγηση του φακέλου του συνεδρίου με το έντυπο υλικό (εισηγήσεις κ.λπ.)
β) παρακολούθηση του συνεδρίου και των σεμιναρίων
γ) ροφήματα στα διαλείμματα (*coffee breaks*)
δ) γεύματα-είπανα και δεξιώσεις
ε) τεχνική περιήγηση στα Ολυμπιακά έργα Αθηνών

Για πληροφορίες και δήλωση συμμετοχής (προεγγραφή), οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να απευθύνονται στη γραμματεία της Οργανωτικής Επιτροπής του συνεδρίου:
Γαμβέτα 6, 106 78 Αθήνα
Τηλ: 010-3820076-7, Fax: 010-3820076, E-mail: *serox@tee.gr*

Οργανωτική Επιτροπή
Ηλίας Μπεριάτος (Πρόεδρος), Δημήτρης Οικονόμου, Παναγιώτης Γετίμης, Δημήτρης Καρύδης, Γρηγόρης Κουκαλάς, Μάρθα Χουσιανάκου, Κατερίνα Συκιανάκη, Θεανώ Γεωργιάδου, Τάκης Γεωργακόπουλος, Νίκος Μπανιάς.

Σημείωση: Η πρόσκληση υποβολής εισηγήσεων (Call for Papers) και το δελτίο υποβολής περιλήψεων (abstracts submission form), είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα του IsoCaRP: http://www.isocarp.org/2002/index.htm

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΑΡΧΙΑΚΟ ΜΕΓΑΡΟ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

Κριτική Επιτροπή
Πρόεδρος: Αγ. Μάστορας, Αντιδήμαρχος Αγ. Παρασκευής
Αντιπρόεδρος: Θ. Φωτίου, εκπρόσωπος ΕΜΠ

Μέλη: Ν. Θεοδωρίδης, εκπρόσωπος Δήμου Αγ. Παρασκευής· Ζ. Παγκότο, εκπρόσωπος ΤΕΕ· Π. Παρασκευόπουλος, εκπρόσωπος ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

Α΄ ΒΡΑΒΕΙΟ
Μελέτη υπ’ αριθμ. 45792
Μελετητές: Α. Βαζάκας (33,333%), Κ. Δασκαλάκης (33,333%), Μ. Μαν-

δαλάκη (33,333%), αρχιτέκτονες μηχ.
Συνεργάτες: Μ. Στασινοπούλου, αρχιτέκτων μηχ.· Μ. Κυριαζής, πολιτικός μηχ.· Κ. Δασκαλάκης, μηχανολόγος μηχ.· Ε. Ευγενίου, αρχιτέκτων για ενεργειακά θέματα· Δ. Παπανικολάου, Ι. Παπαδόπουλος, φοιτητές αρχιτεκτονικής

Β΄ ΒΡΑΒΕΙΟ
Μελέτη υπ’ αριθμ. 63784
Μελετητής: Ν. Μουρίκης, αρχιτέκτων μηχ.
Σύμβουλοι: Γρ. Πενθερουδάκης, πολιτικός μηχ.· Α. Σταματοπούλου, ηλεκτρολόγος μηχ.

Γ΄ ΒΡΑΒΕΙΟ
Μελετητές: Χρ. Λουκοπούλου, Η. Μπερτάκη, Κ. Πανηγύρης, αρχιτέκτονες μηχ.
Ειδικοί συνεργάτες: Α. Αθανασιάδης, Κ. Καλατζή & ΣΙΑ ΕΕ, πολιτικοί μηχ.· Δ. Μαντάς, μηχανολόγος μηχ.
Συνεργάτες: Χρ. Βεγιοπούλου, Κ. Κεόγλου, αρχιτέκτονες μηχ.

Δ΄ ΒΡΑΒΕΙΟ
Μελέτη υπ’ αριθμ. 23456
Μελετητές: Ε. Τσιγαρίδα (30%), Μ. Καραβάς (30%), Ε. Κουρή (30%), Π. Κυριακάκης (6%), Α. Παπαδιάς (4%), αρχιτέκτονες μηχ.
Συνεργάτης: Λ. Μουσομούτη, αρχιτέκτων μηχ.
Σύμβουλοι-συνεργάτες στατικών: Γ. Παγώνης, Δ. Σούσης, πολιτικοί μηχ.
Σύμβουλοι-συνεργάτες μηχανολογικών εγκαταστάσεων: Π. Κασαρός, Β. Παζινός, Χ. Μαυρίκας, μηχανολόγοι μηχ.

Βιοκλιματική αξιολόγηση: Κ. Παπακωνσταντίνου, Δρ μηχανολόγος μηχ.
Κυκλοφοριακή μελέτη: Ι. Μαρής, τοπογράφος μηχ.-συγκοινωνιολόγος

Ε΄ ΒΡΑΒΕΙΟ
Μελέτη θη’ αριθμ. 77073
Μελετητές: Γ. Αγγελής, Α. Κλειδώνας, Γ. Παπαγιαννόπουλος, Χρ. Παπαδελι, αρχιτέκτονες μηχ.
Συνεργάτες αρχιτεκτονικής μελέτης: Ε. Θεοδοκάτου, αρχιτέκτων μηχ.· Α. Βερυκίου, Α. Γαλιούρη, σπουδαστριες αρχιτεκτονικής

Α΄ ΞΞΑΓΟΡΑ
Μελέτη υπ’ αριθμ. 20573
Μελετητής: Β. Τριανταφύλλου, αρχιτέκτων μηχ.

Β΄ ΞΞΑΓΟΡΑ
Μελέτη υπ’ αριθμ. 11777
Μελετητές: Θ. Ξάνθου, Γ. Ζακυνθινός, Θ. Ανδρουλάκης, αρχιτέκτονες μηχ.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ, Ημερίδες Πάτρα-Ξάνθη, Έκδοση ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ και UNTIMELY BOOKS, Αθήνα 2002

Ένα βιβλίο, το οποίο για πολλούς λόγους μπορεί να χαρακτηριστεί σημαντικό, είναι η έκδοση που καταγράφει το αποτέλεσμα της προσπάθειας του Δ.Σ. του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ για την χάραξη μιας κοινής πλατφόρμας διαλόγου με τα πέντε τμήματα των Αρχιτεκτονικών Σχολών της χώρας.

Το περιεχόμενο του βιβλίου, καλύπτουν ουσιαστικά τα πρακτικά των δύο ημερίδων που έλαβαν χώρα στην Πάτρα και την Ξάνθη, με θέμα «Αρχιτεκτονική Εκπαίδευση και επαγγελματική Πρακτική». Σε αυτές τις ημερίδες, συμμετείχαν εκπρόσω-

ποι του Δ.Σ. της ΠΕΑ, των Τοπικών Συλλόγων και βέβαια, μέλη της Πανεπιστημιακής κοινότητας.

Με αφορμή την επικαιρότητα που πήρε το θέμα της «ανατατοποίησης των ΤΕΙ», εφαλτήριο αυτής της προσπάθειας ήταν «το ευμετάβλητο πεδίο της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η συσχέτισή του με το εξίσου ευμετάβλητο πεδίο της αρχιτεκτονικής πρακτικής» όπως χαρακτηριστικά αναγράφεται στην εισαγωγή.

Τόσο οι επιμέρους ανακοινώσεις, όσο και οι συζητήσεις ανάμεσα στους ομιλητές των δύο ημερίδων, παρουσιάζουν σφαιρικά το σύνολο των θέσεων που αφορούν το καθεστώς μετάβασης των νέων αρχιτεκτόνων από το ακαδημαϊκό πεδίο εκπαίδευσης και κατάρτισης στην αρχιτεκτονική πραγματικότητα. Συνδυάζοντας την εποπτική αναζήτηση με τον γόνιμο σχολασμό μέσα από τις θεματικές ενότητες του βιβλίου, επιτυγχάνεται η ομαλή συνύπαρξη του γενικού με το ειδικό, προσφέροντας έτσι πολλά χρησιμα συμπεράσματα.

Άλλωστε αυτό το βιβλίο, το τελευταίο που επιμελήθηκε ο αξεχστος Γ. Σημαιοφορίδης, δεν μπορεί έτσι απλά να εκληφθεί ως μια συνηθισμέ-

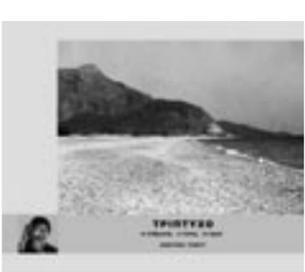
νη (αλλά αναγκαία πολλές φορές) έκδοση πρακτικών ημερίδας. Ο ίδιος είχε επισημάνει, την απουσία γόνιμου διαλόγου στο κύριο σώμα των κειμένων για την αρχιτεκτονική που γράφονται τα τελευταία χρόνια και πιστεύει ότι ο «ζωντανός» λόγος των δημόσιων συζητήσεων είναι το βασικό στοιχείο που θα μετασχηματίσει προς το καλύτερο τα έντυπα και τις εκδόσεις αρχιτεκτονικής.

Κατ’ ουσία, στο βιβλίο αυτό Γ. Σημαιοφορίδης δεν αρκείται στη σύνταξη ενός πρακτικού: εντάσσει τον «ζωντανό» λόγο για την αρχιτεκτονική στο χώρο των ειδικών εκδόσεων, λόγο που αναφέρεται στη σύγχρονη προβληματική της αρχιτεκτονικής σκέψης και πρακτικής. Η προσπάθεια του πρόωρα χαμένου συναδέλφου πάνω από όλα μας αφήνει μια παρακαταθήκη για το μέλλον, που ίσως να είναι η απαρχή μιας νέας περιόδου για τις αρχιτεκτονικές εκδόσεις.

Μιχάλης Λεφαντζής

Αναστασία Τζάκου, ΤΡΙΠΤΥΧΟ: οι άνθρωποι-ο τόπος-τα έργα, Εκδόσεις UNTIMELY BOOKS, Αθήνα 2002

Μέσα από το τρίπτυχο «Ανθρωποι-Τόπος-Έργα», η Αναστααία Τζάκου προσπαθεί στο νέο της βιβλίο να στοιχειοθετήσει –δια μέσου της εικόνας– μια μνημοτεχνική ενότητα που στόχο της έχει από τη μια να επισημάνει την ιστορική συνέχεια μιας διαπροσωπικής πορείας μέσα στο χρόνο, κι από την άλλη να αναδείξει πτυχές του παρελθόντος, αναφερόμενη πάντα «σε αυτούς που έμειναν μέχρι σήμερα κι ακόμα σε όσους θα βρουν κάτι που σώθηκε από την οποιαδήποτε φθορά». Στο τρίπτυχο αυτό, αποκαλύπτεται

με ιδιαίτερη λεπτότητα, η στοχαστική επανασύνδεση του παρελθόντος με το παρόν. Τότε, όπως γράφει χαρακτηριστικά η συγγραφέας, «φτάνουμε σε αυτό το περίφημο «κλίε» που κλειδώνει και ξεκλειδώνει. Κλείνει ψυχική τροφή και ανοίγει τη γεύση της ζωής, τη γεύση του χρόνου, τη μνήμη και τον απολογισμό».

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Με μια ποιητική ματιά στο παρελθόν, το «τότε» το «εδώ» και το «τώρα», συνοψίζουν εν κατακλείδι την αναπάντευχη και απροσδιόριστη, στιγμιότυπων κειμένων για την αρχιτεκτονική που γράφονται τα τελευταία χρόνια και πιστεύει ότι ο «ζωντανός» λόγος των δημόσιων συζητήσεων είναι το βασικό στοιχείο που θα μετασχηματίσει προς το μέλλον. Το βιβλίο της Αναστασίας Τζάκου πρέπει να επαικοδομησουν το μέλλον. Το βιβλίο της Αναστασίας Τζάκου πρέπει να εκληφθεί από τον αναγνώστη ως απόσταγμα ψυχής, ως χειρονομία αντισυμβατικής και ασυμβίβαστη, στους συμβατούς χρόνους που ζούμε...

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ στην Ελλάδα, 7ος τόμος, Εκδόσεις ΚΤΙΡΙΟ

Στην έκδοση αυτή παρουσιάζονται, με πλούσια εικονογράφηση κτίρια δημόσια, βιβλιοθήκες, κτίρια επαγγελματικής χρήσης, κατοικίες, καταστήματα και εσωτερικοί χώροι επαγγελματικής χρήσης καθώς και αποκαταστάσεις κτιρίων. Η έκδοση είναι πολυτελής και δίγλωσση, ώστε να μπορεί να διαβάζεται και να προβάλλει την ελληνική αρχιτεκτονική σε όλο τον κόσμο, με στόχο να αποτελέι υλικό ενημέρωσης, πληροφόρησης και αναφοράς, αλλά και βιβλιογραφική πηγή για όσους ασχολούνται με τη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική.

Τα έργα της αρχιτεκτονικής –τέχνης και επιστήμης συγχρόνως– έχουν απόλυτη ανάγκη διάσωσης αλλά και προβολής. Γιατί αποτελούν σημαντικό μέρος της ιστορίας μας, της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, της έκφρασης εκείνης του πολιτισμού μας που βιώνουμε αδιάκοπα σε όλες τις στιγμές της ζωής μας. Μεγάλη ανάγκη επίσης είναι το να «διδαχτεί» η αρχιτεκτονική στο ευρύ κοινό, να την γνωρίσει και να την πλησιάσει ουσιαστικά ο χρήστης.

Η σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα βρίσκεται στο στάδιο της απογραφής, ανάλυσης και μελέτης. Έργο δύσκολο, αφού σε μια χώρα με πλούσια κλασική, βυζαντινή και λαϊκή αρχιτεκτονική παράδοση και επιρροές, το καθεστώς της αντιπαροχής έχει δυστυχώς καταστρέψει πολλά έργα και έχει υποβαθμίσει την ποιότητα του χτισμένου χώρου. Παρά ταύτα, μέσα στο περιβάλλον αυτό και στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες του τόπου μας, οι αρχιτέκτονες δημιουργοί ξεχωρίζουν πάντα δίνοντας δείγματα καλής αρχιτεκτονικής.

Το ΚΤΙΡΙΟ, από τα πρώτα του τεύχη, αφιερώνει ένα σημαντικό μέρος των άρθρων του προς αυτήν την κατεύ-

θωση, έχοντας βαθιά συνείδηση της σημασίας του χτισμένου χώρου για τον άνθρωπο και το περιβάλλον και της σημασίας του ρόλου του Αρχιτέκτονα «δημιουργού». Γιατί η ευθύνη των αρχιτεκτόνων δημιουργών είναι εξαιρετικά μεγάλη. Με το έργο τους,

γράφουν ένα τμήμα της ιστορίας, που θα κριθεί στο μέλλον από τις επερχόμενες γενιές.

Ένα ακόμη μέρος αυτού του αρχιτεκτονικού έργου που παράγεται σήμερα στην Ελλάδα παρουσιάζεται στον έβδομο τόμο της σειράς «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ στην Ελλάδα», στον οποίο διαφαιίνεται η διάθεση για παρουσίαση και καταγραφή και όχι για κριτική επιλογή. 31 έργα Ελλήνων αρχιτεκτόνων με διαφορετικά –συγγενικά ή αντίθετα– αρχιτεκτονικά γλωσσικά ιδιώματα, ανάμεσα στα οποία και αποκαταστάσεις διατηρητέων κτιρίων, αναδεικνύουν τη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική που διακατέχεται από διάφορες τάσεις και επιρροές από την ελληνική παράδοση και τα διάφορα σύγχρονα κινήματα του εξωτερικού. Διατίθεται από το τεχνικό βιβλιοπωλείο ΚΤΙΡΙΟ, Ελ. Βενιζέλου 2, 551 33 Καλαμαριά, τηλ. 0310480340 και τα τεχνικά βιβλιοπωλεία Παπασωτηρίου.

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΗ
Στο τεύχος 33 (σελ. 101) στο Δελτίο Τύπου για το Νέο Μουσείο Ακρόπολης όπου αναφέρονται αναλυτικά όλα τα γραφεία που συμμετείχαν στον διαγωνισμό, παρελήφθηκε το αρχιτεκτονικό γραφείο «Σ. ΒΩΚΟΣ-Π. ΠΕΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ-Ε. ΔΙΓΩΝΗΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ».

Στο ίδιο τεύχος (σελ. 38) όπου γίνεται αναφορά στην απονομή των βραβείων του διαγωνισμού EUROPAN 6 τον έπαινο των Λιοσίων τον απένειμε ο αρχ. Π. Πετρακόπουλος που ήταν Πρόεδρος της Κριτικής Επιτροπής και όχι μέλος, τον δε έπαινο της Λαμίας τον απένειμε ο αρχ. Π. Ψωμόπουλος.